

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HARALD JØRGENSEN

En amtmand skriver breve

J.S. Møsting som amtmand i Haderslev
efter hans breve til Johan Bülow

1789-1804

En amtmand skriver breve

En amtmand skriver breve

J.S. Møsting som amtmand i Haderslev
efter hans breve til Johan Bülow
1789-1804

Af

HARALD JØRGENSEN

Skrifter, udgivne af
Historisk Samfund for Sønderjylland
nr. 70
Aabenraa 1993

Velux Fonden af 1981
takkes for tilskud til udgivelsen

En amtmand skriver breve

© Harald Jørgensen

Bogen er sat med Abrams Venetian og trykt hos
Poul Kristensen Grafisk Virksomhed a/s
Kongelig Hofleverandør
Herning

*Illustrationen på omslaget. Se den på side 13
trykte billedunderskrift*

Redaktion: Lars N. Henningsen

ISSN 0109-9264
ISBN 87-7406-070-8

Indhold

1. Præsentation af Møstings breve til Johan Bülow 9
2. Brevskriveren og hans brevven samt deres respektive familier 12
3. Drømmen om et amtmandsemede 20
4. En amtmands stilling indenfor sønderjysk administration ca. 1790 med særligt hensyn til forholdene i Haderslev amt 25
 5. Møsting bliver amtmand i Haderslev 37
 6. Tiltrædelse af amtmandsemedet i 1790 44
 7. En amtmands privatøkonomiske sorger 55
 8. Spredte træk af Møstings amtmandsvirke 62
 9. Familie- og selskabsliv i Haderslev 90
10. Medlem af feltkommisariatet i Rendsborg 1803 107
11. Opbrud fra Haderslev november 1804 110
- Noter og henvisninger 117
- Personregister 126

Forord

I efteråret 1930 udskrev Københavns universitet en prisopgave med følgende emne: J. S. Møstings virksomhed og betydning som statsmand efter 1813. Jeg benyttede året 1931 til at udarbejde en besvarelse. I de følgende år skrev jeg et par mindre afhandlinger med forvaltningshistorisk sigte, hvor finansminister Møsting spillede en central rolle. Jeg har formodentlig haft visse tanker om at fortsætte mine Møsting-studier, idet jeg foretog en afskrift af de mange breve, som Møsting havde sendt til sin ungdomsven Johan Bülow i årene op til 1804. Disse breve blev imidlertid ikke benyttet, men henlå blandt mine historiske optegnelser i mange år. I efteråret 1992 kom jeg imidlertid til at læse dem igen. Jeg havde i mellemtiden beskæftiget mig med flere forvaltningshistoriske opgaver og fandt nu, at disse breve måtte kunne danne grundlag for en fremstilling af Møstings amtmandsgerning i Haderslev i årene 1790-1804. Et manuskript lå i det væsentlige færdigt i marts 1993.

I de senere år har jeg været medlem af en lille klub, som går under navnet »Mumleklubben af 1986« oprindeligt stiftet i 1947 af Johs. Smith, Karl Bjarnhof og Felix Nørgaard. Den mødes til fastsatte terminer i vinterhalvåret, hvor dens medlemmer skiftes til at forelægge et eller andet emne. Da det blev min tur, benyttede jeg lejligheden til at fortælle om Møstings amtmandstid i Haderslev. Emnet vakte interesse. Et af medlemmerne, fhv. viceborgmester Chr. Lauritz-Jensen tilbød at medvirke til at fremskaffe de fornødne bidrag til en udgivelse af en fremstilling i sin helhed af emnet, og et andet medlem, bogtrykker Poul Kristensen, Herning ville gerne påtage sig trykningen. Der manglede nu kun en udgiver. Her tilbød formanden for Historisk Samfund for Sønderjylland, arkivar, dr.phil. Lars N. Henningsen at lade bogen udkomme i Samfundets skriftserie.

Jeg takker alle for deres positive medvirken til udsendelsen af det lille skrift: En amtmand skriver breve.

Frederiksberg, september 1993.

Harald Jørgensen

I

Præsentation af Møstings breve til Johan Bülow

I efteråret 1789 var kammerjunker J. S. Møsting efter ansøgning blevet udnævnt til amtmænd over Haderslev Østeramt. Han og hans kone kom til Haderslev i sommeren 1790, og fra da af og til omkring midten af november 1804 dannede amtsgården på Ribe landevej rammen om deres tilværelse.

Ved bortrejsten fra København måtte de sige farvel til en række venner, som de havde boet under tag med en årrække, deriblandt kronprins Frederiks personlige marskal Johan Bülow og hans kone. Det blev et stort savn for Møsting ikke længere at kunne mødes så ofte med ham og udveksle nyheder. Også mellem deres respektive ægtefæller havde der udviklet sig et varmt venskab. Som surrogat for det daglige samkvem greb Møsting den udvej at påbegynde en livlig korrespondance med vennen, og der gik også mange breve fra København til Haderslev. Bülows breve synes dog ikke mere at eksistere, medens Møstings er bevaret i et antal af 72, og adskillige af dem er meget udførlige.¹ Der kendes flest breve fra de første år, hvor savnet af vennen følte særligt smerteligt. Lidt efter lidt formindskedes det årlige antal fra 14 til 2-3, og fra årene 1800 og 1802 findes ingen breve. Det sidste i samlingen er dateret 15. december 1804. Efter dette tidspunkt synes der ikke at være bevaret breve fra Møsting til Bülow, hvad årsagen hertil nu end kan være.

Til belysning af en provinsebedsmands daglige tilværelse i slutningen af 1700-tallet indeholder brevene en række værdifulde oplysninger. De fortæller træk af den daglige tilværelse i amtsgården, familiens glæder og bekymringer, og de giver også ganske interessante oplysninger om en embedsmands kamp for at klare dagen og vejen på det økonomiske område. Man får desuden kommentarer til tidens store og små begivenheder. Det er jo en ganske bevæget tidsalder, brevene dækker.

Amtmanden kan også fortælle om personer, han mødte på sin vej, og begivenheder han blev vidne til. Men først og fremmest fortæller brevene om en amtmands mange forskellige hverv og de overvejelser, han gjorde sig ved deres behandling. Flere af disse oplysninger vil det være vanskeligt at finde frem til i det meget uoverskuelige amtsarkiv, som opbevares i landsarkivet i Åbenrå.² I brevene får man det imidlertid præsenteret på en mere tilgængelig måde og ofte forsynet med en personlig bedømmelse. Man må imidlertid være klar over, at brevene ingenlunde udtømmer emnet, og hvad der berettes er udtryk for et personligt valg. Når det er sagt, må man indrømme, at brevene i deres sammenhæng giver et væsentligt bidrag til skildring af en amtmands tilværelse for godt 200 år siden.

Som en prøve på Møstings brevskrivning skal allerede her omtales et brev, som afsendtes fra Fredensborg 21. juli 1788.

I sommeren 1788 besluttede regeringen en militær indrykning fra Norge og ind i Bohus len. Det fjerne mål var Göteborg. Prins Carl af Hessen var udpeget til øverstkommanderende, og kronprinsen ville ikke lade denne lejlighed gå fra sig til at deltage i et regulært felttog. Han var afrejst til Norge, ledsaget af Johan Bülow. Møsting syntes, at der var gået en umådelig lang tid, siden han havde hørt nyt fra vennen, og han greb derfor pennen. Datoen fortæller, at han på det tidspunkt havde fulgt Christian VII til et sommerophold hos enke-dronning Juliane Marie på Fredensborg slot.

Brevet indledes med en række spørgsmål om forholdene ved fronten og Bülows indtryk af det norske landskab. Det er ikke meningen, at han skal berette herom i sit svar, men blot forberede sig på de spørgsmål, der vil blive stillet til ham efter hjemkomsten. Om tilværelsen ved hoffet i Fredensborg skriver Møsting: »Vi morer os ret godt her. Jeg er aldrig hjemme, men altid i skoven enten til vogns eller til fods med min 'lille kælling'« (hans yndlingsudtryk for sin kone). Han vil ikke bringe politisk nyt fra hovedstaden. Det vil jo være at give bagerbørn hvedebrød, og det væsentligste kender Bülow forhåbentlig allerede. Han har for nylig opvartet den afskedigede statsminister J.O.Schack-Rathlou. Han havde søgt og fået sin afsked 6. juni 1788. Han var en fætter til Møstings moder og en nær ven af familien.³ Ham vil vi møde flere gange i det følgende. Den gamle

herre havde været upasselig nogle dage, men har det nu godt. Han har ved offentlig auktion bortsolgt en hel del af sine ejendele, medens det øvrige allerede var afgået med skib til Jylland. Han afventer kronprinsens tilbagekomst, inden han selv drager afsted til Rathlousdal syd for Århus. Møsting kan endvidere hilse fra fru Bülow, der befinder sig ret vel.

Brevet slutter med en lille københavnsk lokalnyhed: »De kan tro, hvor det ser prægtigt ud på Københavns rhed, der er fuld af russiske og vore egne krigsskibe, og der kanoneres ideligen.« Brevet afsluttes med en bemærkning, som atter og atter vil gå igen i de kommende år: Det er godt at kunne underholde sig med sine venner ved brev, men det er dog meget bedre at snakke sammen.

Brevet er typisk for adskillige breve i den store samling. De bringer ikke lange og dybsindige betragtninger over almenmenneskelige problemer. Oftest er det korte og konkrete oplysninger og kommentarer til dagliglivets mange afvekslende spørgsmål. Man kan naturligvis påstå, at indholdet ofte kan være ret ligegyldigt, men set i sammenhæng udgør de dog detaljer i et ret spændende begivenhedsforløb.

Brevskriveren og hans brevven samt deres respektive familier

Slægten Møsting menes indvandret til Norden fra Schlesien engang i begyndelsen af 1600-tallet.¹ Man kender en kaptajn i det Akershusiske infanteriregiment Nikolaj Abraham Møsting. Han var gift to gange og fik 9 børn. Hans yngste søn af ægteskab nr. 2 Alexander Frederik Møsting var ligeledes officer, tjenstgjorde en årrække i fremmede hæere og endte sin løbebane som norsk amtmand. En tid havde han gjort hofstjeneste, idet han fra 1730 havde været hofmester hos prinsesse Charlotte Amalie, Christian VI's ugifte søster. I ægteskab med Christine Elisabeth Knuth fik han fire børn. Den ældste ægtede gehejimestatsminister Johann Sigismund lensgreve Schulin til Frederiksdal. Han havde desuden sønnen Frederik Christian Møsting, der begyndte sin karriere som kammerpage. I 1740 udnævntes han til kammerjunker hos kronprins Frederik (V) og avancerede i 1746 til kammerherre. Fra 1747-73 varetog han embedet som amtmand over Møns amt og boede på Nygård i Damsholte sogn udenfor Stege, som han erhvervede til amtmandsbolig af overhofmarskal A. G. Moltke. Amtmand Møsting, der i 1768 fik titel af gehejmeråd, døde i 1773.

I 1747 havde han i København ægtet Elisabeth Cathrine Schack, en datter af major Otto Schack til Bramsløkke og Kærstrup hovedgårde på Lolland. I ægteskabet fødtes syv børn, der alle kom til verden på Nygård. Af disse nåede seks voksenalder, nemlig fem piger og den yngste dreng, den senere amtmand Johann Sigismund Møsting, opkaldt efter sin onkel lensgreve Schulin. Kun en enkelt af de fem døtre blev gift, nemlig nr. 5 Juliane Marie Møsting, der nogle få år sammen med sin ældre søster Sophie Charlotte Møsting havde været knyttet til prinsesse Louise Augustas hofstat som hoffrøken. Umiddelbart før kronprinsens statskup i april 1784 ægtede hun den senere lensgreve Frederik Knuth til Knuthenborg, som dengang og endnu

Johann Sigismund Møsting, malet af F. C. Grøger i 1815, det år hvor Møsting modtog elefantordenen. Originalen tilhører Københavns universitet. Der synes ikke at eksistere billeder af Møsting fra amtmandstiden. Møsting var i 1808 udnævnt til ordensskatmester og bærer om halsen tegnet på medlemskab af ordenskapitlet. På brystet ses ordenstegnet som elefantridder, Hvid ridder (Storkorset af Dannebrog) og Dannebrogsmænd.

nogle år var knyttet til prinsessens hofstat som kammerjunker. Den stilling, som blev ledig ved hendes ægteskab, overtoges af Elisabeth Krogh, som første gang er opført på prinsessens hofstat i 1785. Hun var en ældre søster til den Cecilie Christine Krogh, der i sommeren 1785 blev gift med J.S. Møsting.

To af de ugifte døtre fra Nygård optoges som konventualinder i Roskilde kloster, nemlig Elisabeth Catharina Møsting og Christiane Henriette Louise Møsting. Den sidste virkede som priorinde for klosteret fra 1797.

De to andre ugifte døtre tilbragte det meste af deres liv som hofdamer. Den ældste Frederikke Louise Møsting tjenstgjorde til at begynde med hos enkedronning Juliane Marie og overgik fra 1766-72 som hofdame hos dronning Caroline Mathilde. Hun delte dronningens fængselsophold på Kronborg slot og ledsagede hende ombord på den engelske fregat til byen Stade på Elbens sydbred. I flere år derefter hørte hun til enkedronningens hofstat med titel af hoffrøken, indtil hun i 1794 overtog stillingen som kammerfrøken hos kronprinsesse Marie, gift med kronprins Frederik.

Den sidste af søstrene Sophie Charlotte Møsting virkede fra 1775 med titel af kammerfrøken som opdragerinde for den lille prinsesse Louise Augusta, der i 1786 blev gift med hertug Frederik Christian II af Augustenborg. Hun fulgte med hertugparret, da det definitivt forlod København og tog ophold på deres sønderjyske slotte. Her døde hun i 1809.

Broderen til disse hoffrøkner Johann Sigismund Møsting blev privat dimitteret til universitetet i 1775, hvor han tog juridisk eksamen med 1. karakter 31. december 1781. Han fulgte således ikke slægtens militære traditioner. 21. januar 1782 tiltrådte han en auskultantstilling i Rentekammeret, hvilket tyder på, at han sigtede mod en civil embedskarriere.² Indtil videre fulgte han i sine søstres fodspor og fik i 1783 en stilling ved enkedronningens hof. Som sådan finder man ham opført i Hof- og statskalenderen for 1784.³ I forbindelse med kronprinsens magtovertagelse i foråret 1784 og udnævnelse af en ny overhofmarskal (Chr. Fred. Numsen), fandt der også ændringer sted indenfor de forskellige hofstater. Man havde hidtil haft en stilling som opvartende kammerherre hos kongen. Fra 1784 erstattedes den

hidtil fungerende i denne stilling, nemlig den afskedigede overhofmarskal Engel Schack, med ikke mindre end tre opvartende kammerherrer hos kongen, og der normeredes en helt ny stilling som opvartende kammerjunker hos majestæten. Denne stilling betroedes den unge Møsting, i hvilken han virkede indtil udnævnelsen til amtmand i 1789. De opvartende kammerherrer modtog hver 1.600 rd. i årligt vederlag, Møsting 1.000 rd.⁴

Dette var åbenbart nok til at gifte sig på, og 22. juli 1785 indgik han, som nu var 25 år, ægteskab med den 17-årige Cecilie Christine Krogh. Formodentlig har de truffet hinanden ved hoffet. Møsting kom hermed i forbindelse med en fornem norsk familie med mange forgreninger. Bruden var datter af den fremragende norske officer og velhavende godsejer Georg Frederik Krogh i hans andet ægteskab med Margarethe Lerche.⁵ Svigerfaderen førte fra 1781 titel af generalløjtnant og blev i 1788 udpeget til kommandant i Trondheim, hvor Møstings kone var født. Han nød stor yndest hos kronprinsen og kan nærmest betragtes som en norsk vicekonge. Hans militære kunnen var almindelig anerkendt. Medlemmer af Møsting-slægten havde tidligere gjort høftjeneste, men det var aldrig sket før, at ikke mindre end fire søskende samtidig var knyttet til hoffet. Der kom ikke senere nogen hofffunktionær med navnet Møsting.

Blandt de yngre hofffolk, som J.S.Møsting kom i nær kontakt med, indtog Johan Bülow en særlig plads.⁶

Bülow var otte år ældre end Møsting. Han var officerssøn og blev tidligt forældreløs. En moster tog sig af ham og sørgede for, at han fik en god og fornuftig opdragelse. I 1768 optoges han på Sorø akademi, hvor han tilbragte fire lykkelige og udbytterige år. Det var tidligt bestemt, at han skulle følge i faderens fodspor og blive officer, og i 1772 udnævntes han til premierløjtnant i fodgarden. Han fik dog ingen lang officerskarriere. Allerede i 1773 hentedes han til den betydningsfulde stilling som opdrager for den da 5-årige kronprins. Dette skyldtes sikkert hans for en officer fortrinlige uddannelse. Han vandt fuldt ud sin elevs fortrolighed og var indviet i hans planer efter konfirmationen at styrte den siddende kabinetsregering. Efter kuppet i april 1784 blev han marskal og leder af kronprinsens hofstat, og han virkede faktisk som hans kabinetssekretær. Hans indflydelse hos den

unge regent var betydelig, og han var kronprinsens faste rejseledsager rundt i riget. Denne viste også sin marskal stor opmærksomhed. Han blev hurtigt udnævnt til kammerherre og hvid Ridder. I 1790 fik han titel af gehejmeråd, og i 1792 blev han ordenssekretær. Bülow var en meget indflydelsesrig person, som det kunne være meget nyttigt at have nær kontakt med. Hvornår Møsting og Bülow er trådt i mere personlig forbindelse med hinanden er vanskeligt at fastslå helt nøjagtigt. Utvivlsomt er begyndelsen sket, da Møsting blev opvartende kammerjunker hos kongen. Kontakten udviklede sig i løbet af kort tid til et varmt og gensidigt venskab. Det kan i denne forbindelse være rimeligt at henvise til et brev af 2. februar 1799. Møsting mindes her de varme ønsker, han 1. januar 1786 havde udtalt for Bülows fremtid, og det venskab de ved den lejlighed havde tilsagt hinanden. Man kan måske tænke sig, at de kan have fejret en hyggelig nytårs-aften på slottet i selskab med deres respektive ægtefæller og måske også andre venner. Begge var blevet gift i det år, som man nu tog afsked med. Møstings bryllup er allerede omtalt. Bülow havde 20. maj 1785 giftet sig med en datter af den velhavende, men afdøde højesteretsassessor Peter Hoppe. Hun hed Else Marie Hoppe og var ved ægteskabets indgåelse kun 17 år. Hun skal have haft et ret uheldigt ydre, og datiden betragtede hende som ret ubegavet. Hvordan det nu end forholder sig, vidner mange breve om, at man satte megen pris på fru Bülow. Den betydelige medgift, hun førte med sig, muliggjorde, at ægteparret i 1792 kunne erhverve herregården Sande-rumgård på Fyn, hvortil man trak sig tilbage, da Bülow måtte opgive alle sine embeder ved hoffet. Denne begivenhed medførte intet brud i venskabet mellem de to familier. Breve og gensidige besøg fortsatte.

I 1787 afholdtes en almindelig folketælling, og samtlige beboere på Christiansborg slot, med undtagelse af de kongelige herskaber, blev skrevet i mandtal.⁷

I vinterhalvåret residerede hele den kongelige familie med deres hofstat og andre medhjælpere på slottet. Om sommeren forlod man som regel residensstaden og tog ophold på forskellige slotte udenfor København. Kongen benyttede Frederiksberg slot, og han ledsagedes som regel af kronprinsen. Med dem fulgte såvel Bülow som Møsting

Johan Bülow (1751-1828) var uddannet officer og fra 1772 knyttet til kronprins Frederik som hans opdrager og lærer. Han var indviet i kronprinsens kupplaner i april 1784 og indtog herefter og indtil sin afsked i 1793 en indflydelsesrig stilling som kronprinsens hofmarskal. Tidligt sluttede han et varmt venskab med kammerjunker J. S. Møsting. Foto Det kgl. Bibliotek.

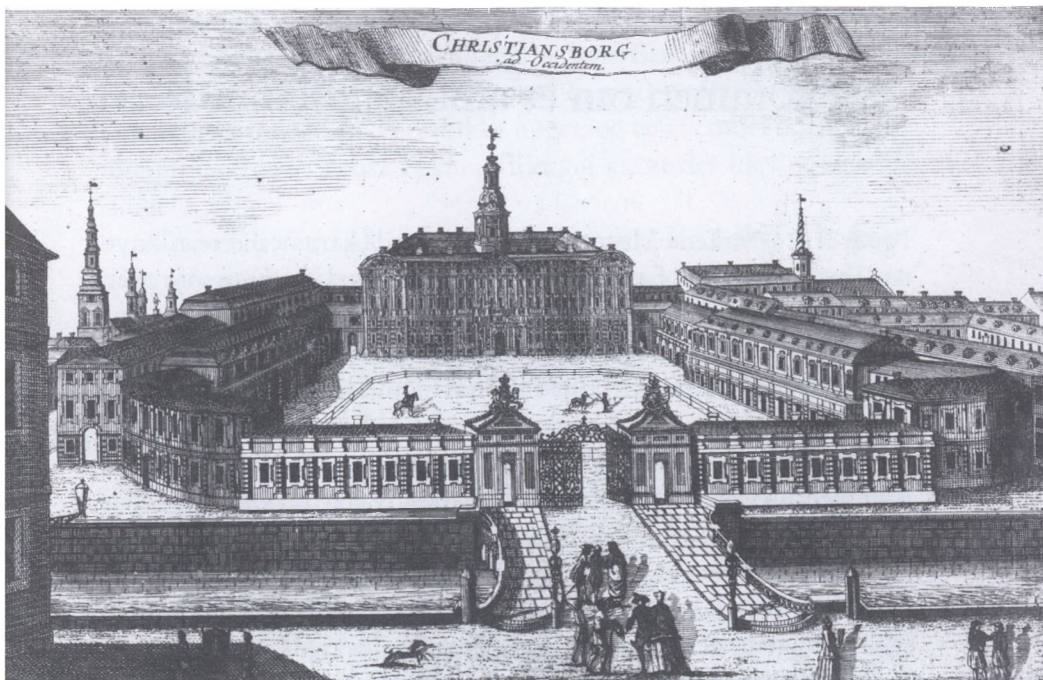
med deres hustruer. Af og til kom der andre medlemmer af kongefamilien med deres opvartning på kortere besøg.

Til brug for folketællingen indhentede slotsforvalteren de nødvendige oplysninger. Man optalte 196 såkaldte hovedpersoner boende på slottet, og listerne viser, at der blandt de faste beboere fandtes både en overhofmarskal og et antal køkkendrenge. Sammen med dem opførtes deres pårørende og deres tjenestefolk. Det samlede antal faste beboere kunne opgøres til 440 individer. Der må dagen igennem have været en ganske livlig trafik på slottets mange og lange korridorer og trapper. Hertil kom en strøm af personer gennem slotsportene af folk, som havde deres bopæl ude i byen, men arbejdede på slottet. Endelig var der de mange bude, som bragte de fornødne forsyninger frem.

De forskellige hofffunktionærer var opført på de hofstater, til hvilke de var knyttet. Den regerende konge havde den største hofstat omfattende 78 hovedpersoner med ialt 125 individer. Familien J.S.Møsting er opført med en kammerpige, en stuepige og en tjener. Listerne oplyser ikke, hvor i slottets forskellige fløje eller, på hvilke etager de enkelte familier havde fået anvist bolig. Kun navnene og antallet af personer indenfor husstanden anføres. Marskal Bülow har sikkert haft en større lejlighed end kammerjunker Møsting. Han rådede desuden over en tjenerstab på ialt fem personer.

Også de to frøkener Møsting kan man finde på listerne. De beskæftigede hver to tjenende ånder, nemlig en kammerpige og en stuepige. Den tredje søster – gift Knuth – havde en to-årig søn Eggert Christopher Knuth, således at familien foruden en stuepige og en tjener, også havde to »damer«, om hvilke det oplystes, at de bistod ammen. Endnu en person under prinsesse Louise Augustas hofstat bør nævnes, nemlig hofdame Elisabeth Krog, fru Møstings søster. Selv om de forskellige lejligheder ikke lå umiddelbart i nærheden af hinanden, har det formodentlig ikke været forbundet med større hindringer at smutte hen til hinanden og komme hurtigt tilbage, hvis det var nødvendigt. Det kan allerede her antydes, at det har været en betydelig omvæltning i ægteparret Møstings dagligdag at skulle drage til Haderslev.

Hvilke funktioner en opvartende kammerjunker hos den rege-

Christiansborg slot opført af Christian VI som fast vinterresidens for den kongelige familie. Hovedslottet var et firefløjet anlæg omkring en indre slotsgård. Slottet brændte i 1794. I denne vældige bygning havde kammerjunker Møsting sin daglige arbejdsplads fra cirka 1783-90, ligesom han havde bolig på slottet. Foto i LAS af kobberstikker Johan Haas' (1720-75) stik i E. Pontoppidan: Danske Atlas.

rende konge har været betroet, lader sig ikke opregne i detaljer. Møsting har formodentlig gået de tre opvartende kammerherrer til hånde efter overhofmarskallens nærmere ordre. Det kunne måske optage én i en kortere periode. Alt tyder på, at Møsting ret hurtigt er blevet træt af denne hoftjeneste og er begyndt at se sig om efter et mere spændende arbejde.

Drømmen om et amtmansembede

I godt fem år virkede Møsting som opvartende kammerherre, tilknyttet Christian VII's hofstat og med overhofmarskal Numsen som øverste chef. Uden at kunne gå i enkeltheder kan det nok fastslås, at han ikke fandt denne tjeneste særlig attraktiv. En helt usædvanlig oplevelse blev han imidlertid vidne til. En eftermiddag i oktober 1787, da kongefamilien efter det sædvanlige taffel sad ved kaffen, kom den svenske kong Gustav III helt uventet ind af døren.¹ Alle hoffunktionærer kom i arbejde, og det har nok også været tilfældet med den opvartende kammerjunker. Ellers gik dagen efter et ganske bestemt skema, om vinteren på Christiansborg slot, om sommeren på Frederiksberg og med enkelte udflugter til Fredensborg. Hvor hyggeligt han end havde det indenfor den snævre familiekræds og i omgangen med få og jævnaldrende kolleger, tilfredsstillede denne ensformige tjeneste ham ikke. Han higede utvivlsomt efter at få en mere krævende stilling, hvortil en juridisk eksamen og en auskultanttjeneste skulle kunne berettige ham. Han havde jo også i sin fader et eksempel til efterfølgelse. Han havde også en tid gjort hofstjeneste for derefter at lade sig udnævne til amtmænd, ganske vist til et af de mindste kongerigske amter. På et eller andet tidspunkt er Møsting begyndt at tale om sine ønsker, og der var visse højt placerede personer indenfor regeringen, som fattede interesse for den unge mand.

Så tidligt som i 1787 kendes et brev fra hertugen af Augustenborg til Møstings slægtning og gode ven, gehejmeråd Schack-Rathlou, som meddeler den tidligere kollega, at han har hørt fra København, at udenrigsminister Bernstorff har forsikret den unge Møsting om sit personlige venskab, og at han var indstillet på at skaffe ham en stilling borte fra hoffet.² Det er muligt, at Bernstorff har tænkt på et embede som amtmænd i Sønderjylland. Det var ganske vist ikke ham, der skulle foretage den formelle indstilling til et sådant embede, men som chef for Tyske kancelli lå den øverste administration af de to

hertugdømmer under hans myndighed. Schack-Rathlou skrev tilbage til hertugen af Augustenborg, at hvis Bernstorff virkelig ville gøre noget for Møsting, ønskede han ham al muligt held dermed. Foreløbig skete der imidlertid ikke noget, og en eventuel udnævnelse til amtmand var i første række afhængig af, at der blev et embede ledigt.

20. januar 1789 døde amtmanden i Tønder, den tidligere hofmarskal og teaterdirektør Henrik Bielke, der siden 1772 havde varetaget embedet som amtmand i Tønder. Møsting har set en chance for at komme bort fra hoffet og indgav aldeles omgående en ansøgning om at komme i betragtning, når embedet skulle nybesættes. Ansøgningen er dateret Christiansborg 1. februar 1789, skrevet på tysk og stilet til Kongen.³ Ansøgningen er skrevet på stemplet papir for en afgift af 24 skilling. Ansøgningen er ret kortfattet, og indholdet kan sammenfattes således:

Som begrundelse for at melde sig som ansøger anfører Møsting, at han siden sin ungdom har bestræbt sig på at blive et nyttigt medlem af sit fædreland. Han har fulgt alle juridiske forelæsninger og også ladet sig behørigt eksaminere. Han har også siden bestræbt sig på at udvide sine kundskaber. Under henvisning hertil tillader han sig at ansøge om det ved amtmand Bielkes død ledigblevne embede.

Om han af egen drift har indgivet denne ansøgning, eller om han er blevet opfordret af andre, for eksempel Bernstorff, lader sig ikke afgøre. 14. april 1789 afgav Rentekammeret sin indstilling om embedets besættelse.⁴ Der havde foruden Møsting meldt sig fire ansøgere, af hvilke Rentekammeret varmt anbefalede amtmand Pechlin, der var amtmand for Nordborg amt. Rentekammerets præsident grev Reventlow havde dog ikke underskrevet selve indstillingen, men hans navn står under den kongelige resolution af 17. april 1789, og ved denne udnævntes kommitteret Ernst Albrecht Bertouch til stillingen med et årligt vederlag på 1.000. rd. og visse naturalier, for eksempel et kvantum tørv. Bertouch var ikke mindre end 14 år ældre end Møsting og havde ligesom han taget juridisk eksamen, ovenikøbet med udmærkelse. Han havde en betydelig embedskarriere bag sig. Han havde en årrække virket som diplomat og havde derefter beklædt en stilling som deputeret i Admiralitetskollegiet. Om Mø-

sting indeholdt forestillingen kun hovedpunkterne i den indgivne ansøgning.

Møsting fik altså ikke sin drøm opfyldt denne gang, men tre dage før der var faldet resolution i sagen om Tønder amt, havde Bernstorff kunnet meddele Schack-Rathlou, at han havde til hensigt at indstille den fungerende amtmand i Haderslev Chr. Ludvig Stemann til det ledige embede som overpræsident i Altona.⁵ Ved kronprinsens kup i april 1784 var Stemann blevet frataget alle sine embedsposter i København, herunder sæde i gehejmestatsrådet, og tvangsforflyttet til Haderslev. I et nyt brev, dateret 9. juni 1789, kunne Bernstorff meddele den gamle herre på Rathlousdal, at Stemanns forflyttelse nu var i orden, og at han ville benytte lejligheden til at gennemføre en deling af Haderslev amt, som tidligere var vedtaget, men aldrig ført ud i livet. Han håbede herved at bidrage til, at Møsting vandt det store lod.

Møsting har nok underhånden hørt, hvad der var i gære, og at der nu var mulighed for at komme bort fra hoftjenesten. Uden visse ubehageligheder skulle det imidlertid ikke ske. Da han meddelte overhofmarskal Numsen, at han agtede at søge det ledige embede, fik han at vide, at han måtte have kronprinsens tilladelse hertil. Denne blev givet, men resolutionens ordlyd huede ham ikke. Den lød kort og godt: Det kan tillades, at melde sig ved vakancen. I et brev til Bülow, der på det tidspunkt var med kronprinsen i hertugdømmerne, udtalte Møsting 25. august 1789, at han gik ud fra, at han fik stillingen, når han søgte den, da han ellers måtte betragte det som vanærende for kronprinsen og ydmygende for ham selv, hvis han skulle blive vraget. Han mente iøvrigt, at enhver undersåt efter dansk lovgivning kunne søge ledige tjenester uden dertil at skulle indhente kongelig tilladelse. Kun udskuddet af det borgerlige selskab, de uværdige slaver, besad

Kammerjunker J. S. Møsting ansøger 1. februar 1789 kongen om det ledige embede som amtmand i Tønder. Det synes at være den eneste originale ansøgning, som er bevaret fra Møsting. Original i Rentekammerets arkiv. Almindelige afdeling vedrørende hertugdømmerne. Embedsansøgninger, pakke nr. 35. Foto RA.

ikke denne ret. I dette brev hører vi også for første gang fra Møstings egen mund en tydelig kritik af hofjtjenesten, som han karakteriserede som møjsommelig. I efterfølgende breve af 11. og 12. september 1789 uddybede han sin kritik. Oplysninger fra hoffet, skriver han, giver ingen anledning til een fornuftig tanke. Man lever som i et kloster, og det er ikke morsomt. Vores eneste fornøjelse er at køre ud, hvilket vi troligen gør, så ofte vejret tillader det. Brevet er skrevet under et ophold på Frederiksberg slot, og en planlagt udflugt til enkedronningen på Fredensborg er heller ikke opmuntrende, for så skal vi være i stiv stads, føjer han til. Han længes i høj grad efter, at hoffet forlægger residensen til København, thi om efteråret er Frederiksberg ganske utålelig, skriver han. Hans utilfredshed med forholdene ved hoffet blev ikke mindre i den periode, hvor han gik i daglig spænding om, hvorledes hans fremtid ville forme sig.

I brevet af 11. september 1789 meddelte Møsting også sin ven, at Bernstorff havde forsikret ham om, at udnævnelsen ville foreligge, såsnart kronprinsen var tilbage i København. Han var klar over, at han ikke ville få tildelt hele Haderslev amt, men kun den østre del. Bernstorff havde dog ikke røbet, hvem han havde i sinde at udnævne til amtmand over den vestre. Han havde imidlertid ikke vovet at spørge, men havde på fornemmelsen, at man havde henvendt sig til en bestemt person. Hvis Bülow vidste noget, ville han da gerne vide det. I brevet den følgende dag skriver han, at han har hørt, at Ste-mann allerede i næste uge ville forlade Haderslev. Han havde ellers håbet at træffe ham inden afrejsen til Altona. Han måtte derfor bede vennen om på tilbagerejsen fra Slesvig at se efter huset og markerne, og hvad dertil hører i Haderslev, da han måtte forberede ham på, at hans kone ville stille ham tusinde spørgsmål herom.

Der skulle dog endnu gå en månedstid, inden udnævnelsen var klar. 21. oktober 1789 udløstes spændingen. Drømmen gik i opfyldelse. Kammerjunkerstillingen kunne ombyttes med en amtmandsbestalling.

Inden der nærmere redegøres for udnævnelsen, vil det være rimeligt at tegne et billede af en sønderjysk amtmands placering indenfor det daværende lokale forvaltningssystem og navnlig at skildre en række specielle forhold ved Haderslev amt.

4

En amtmands stilling indenfor sønderjysk administration ca. 1790 med særligt hensyn til forholdene i Haderslev amt

I Sønderjyllands brogede historie spillede året 1721 en afgørende rolle. Da Frederik IV på Gottorp slot i september 1721 modtog hyl- ding af de forskellige sønderjyske stænder, var det gamle Sønderjyl- land efter skæbnesvangre opdelinger mellem forskellige fyrstesønner påny samlet under den danske konge. Det Gottorpske hertughus havde definitivt måttet opgive sin del af hertugdømmet Slesvig og administrerede efter arvehyldingen kun sin tidligere del af hertug- dømmet Holsten. Godt et halvt århundrede senere indlemmedes også denne del af Holsten i det danske monarki.

Frederik IV og hans nærmeste politiske rådgivere havde nok haft visse ønsker om at indføre dansk lovgivning i Sønderjylland, men det skete blot ikke. Fra gammel tid var Jyske lov stadig det eksisterende retslige grundlag i Sønderjylland, medens kongeriget med Christian V.s danske lov havde fået et nyt samlet lovkompleks, som opfyldte tidens krav. Denne lov blev aldrig indført i Sønderjylland. Efter 1721 bevarede stort set den hidtil gældende lovgivning, således som den havde udviklet sig under kraftig påvirkning af tyske forbilleder, og som fortsat sikrede det mægtige slesvig-holstenske ridderskab en væsentlig indflydelse på sønderjysk lokalforvaltning. Et ydre udtryk herfor var, at det officielle forvaltningssprog på samtlige niveauer var tysk, uanset at folkesproget langt ned i det sydlige Sønderjylland endnu i 1700-tallet var dansk.¹

Før 1721 var den kongelige del af Sønderjylland blevet admini- streret af en række centrale kollegier i København, hvoraf Tyske kan- celli var det vigtigste. Efter 1721 var det fortsat således, at spørgsmål, som fik sin endelige afgørelse ved kongelig resolution, administrere-

des af dette kancelli. Administrationssproget var også her tysk, og som præsidenter fungerede normalt personer, som havde nær familietilknytning til det slesvig-holstenske ridderskab. Tyske kancelli behandlede stort set de samme sager, som Danske kancelli forvaltede for kongeriget, men det var ikke det eneste øverste regeringsorgan for Sønderjylland.² Der fandtes også andre kollegier, der behandlede specielle sager, også på tysk. Det vigtigste af disse var utvivlsomt Rentekammeret, hvor igennem bl.a. amtmandsudnævnelserne – også i Sønderjylland – fandt sted. Her behandledes også revisionen af amtsskatteregnskaberne.

Medens der på det centrale plan ikke fandtes større principielle forskelle på administrationen af henholdsvis kongeriget og Sønderjylland, var den sønderjyske lokaladministration både på det verdslige og gejstlige område organiseret ganske anderledes, og med hensyn til den enkelte lokalembedsmands embedsområde var de geografiske forhold yderst indviklede. Det var en ganske naturlig følge af landsdelens mange delinger mellem forskellige fyrstelige personer gennem tiderne.

Også efter arvehyldingen på Gottorp slot 4. september 1721 videreførtes det fra den foregående periode eksisterende embede som statholder for hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Statholderen havde sin residens på Gottorp slot og til sin disposition et mindre kontor. Embedet havde først og fremmest symbolsk betydning. I slutningen af århundredet beklædtes dette embede af prins Carl af Hessen, gift med prinsesse Louise, en søster til Christian VII. Om vinteren boede de på Gottorp slot, og om sommeren opslog de deres residens på ejendommen Louisenlund ved Sliens sydlige bred.

Under statholderen og med ham som formel leder virkede den slesvigske overret, med myndighed over hele Sønderjylland. Det var et kollegialt arbejdende organ, sammensat af et antal juridisk uddannede personer, for de flestes vedkommende nok uddannet ved Kiels universitet og ved forskellige tyske universiteter. Den reelle leder af overretten førte titel af kansler, og desuden fandtes en vicekansler og et antal menige overretsråder. Til overretten hørte et ganske stort underordnet personale. Overretten behandlede navnlig sager vedrørende retsvæsen og politi samt førte tilsyn med købstædernes forvalt-

Gottorp slot i byen Slesvigs vestlige udkant. Her residerede den kongelige statholder og de øverste lokale verdslige og kirkelige myndigheder i hertugdømmet Slesvig på Møstings tid. I slottets kapel fejredes i 1790 kronprins Frederiks bryllup med statholderens datter, prinsesse Marie. Foto i LAS af litografi i J. P. Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af hertugdømmet Slesvig, II. 1864.

ning. Overretten fungerede også som appeldomstol for samtlige herreds- og byretter og var endvidere første instans i sager, hvori privilegerede personer og deres ejendomme var indblandet. Overretten kunne også virke som overkonsistorium dvs. appelret i kirkelige sager. I sådanne tilfælde suppleredes retten med den slesvigske general-superintendent samt tre provster. Overkonsistoriet førte desuden tilsyn med kirkegodset. Medens statholder og overret havde hele Sønderjylland som embedsomsråde, havde generalsuperintendenten ikke den samme myndighed. Den sydlige del af Als samt øen Ærø hørte under Odenses biskop, og kirkerne i det tidligere Tørninglen, den vestlige del af Haderslev amt, under biskoppen i Ribe. Disse sogne fulgte altså dansk kirkelovgivning.

På det lokale plan var Sønderjylland i slutningen af 1700-tallet opdelt i ni amter og to såkaldte landskaber (Femern og Ejdersted), hver under en embedsmand med titel af amtmand. De sønderjyske amter var af meget forskellig størrelse, og grænserne for den enkelte amtmands område kunne ofte være vanskeligt at fastslå. I Sønderjylland kendte man ikke et embede som stiftamtmand.

Som lokal overøvrighed var det amtmandens opgave at varetage kongens interesser, herunder også at modtage, ledsage og eventuelt huse majestæten, hvis han besøgte amtet.³ På den anden side skulle han også våge over, at undersåtternes rettigheder ikke krænkedes. Han førte derfor tilsyn med de lokale embedsmænd, inclusive deres regnskabsførelse. Det gjaldt navnlig retsbetjente og amtsforvaltere.

Han skulle endvidere sørge for, at de lokale husfogeder førte fornødent tilsyn med amtets veje og broer samt sørge for, at påbudte reparationer blev udført. Han modtog amtsforvalternes årsregnskaber og attesterede dem, inden de indsendtes til revision i Rentekammeret. Han skulle godkende fordelingen på lokalbefolkningen af skatter og afgifter. En eksekution af en skatterestance kunne først effektueres, når amtmanden havde godkendt den. Han førte ligeledes tilsyn med den indenfor amtet fungerende branddirektør og sørgede for, at hans kvartalsregnskaber indsendtes til revision i Kommercekollegiet. Han skulle også føre kontrol med, at gældende politilovgivning blev efterfulgt.

Det tilkom dernæst amtmanden at meddele koncessioner til håndværkere og indsende fortegnelser til centraladministrationen over håndværkere og næringsdrivende af forskellig art. Han førte tilsyn med lokale toldbetjente og drog omsorg for, at skov- og jagtforordninger blev fulgt. Der måtte endvidere kun foretages udskiftning, udstykning og overdragelse af bøndergods efter indhentet approbation af amtmanden. Det var endvidere ham, der meddelte fæstebreve på krongods indenfor amtet. Han fik mellem år og dag tilsendt adskillige ansøgninger til udtalelse, og han foretog udskrivning af fourage og vogne til hæren. I det hele taget vågede han over, at gældende militær lovgivning blev fulgt, og sammen med udskrivningschefen udgjorde han sessionsdeputationen. Mange af disse opgaver, som her er opregnet, medførte en betydelig korrespondance, men i adskillige

tilfælde var det en overordnet myndighed, som traf den endelige beslutning. Med hensyn til mange af sagerne og deres behandling var der ikke større forskel på, hvad der passerede en kongerigsk eller en sønderjysk amtmands skrivebord. På ét væsentligt område havde den sønderjyske amtmand dog en betydelig større myndighed end sin kollega nordpå.

I Sønderjylland skulle alle mellemværender, som krævede en retslig afgørelse, først forelægges amtmanden, som skulle forsøge at tilvejebringe et forlig.⁴ Kunne parterne godkende det, overlod man amtmanden at afsige den fornødne kendelse. Parterne kunne imidlertid kræve, at deres trætte forelagdes herredsdomstolen. I en række mindre sager traf amtmanden alene afgørelsen. Det gjaldt små gældssager, tyendespørgsmål, injuriersager, vejsager, håndværksspørgsmål samt aftægts- og fattigsager. Småsager indtil 10 rd.'s værdi kunne dog indbringes for herredsfogeden.

I tidens løb havde amtmanden også fået en afgørende indflydelse på afgørelsen af kriminelle sager. Da det ofte havde været sådan, at der i forbindelse med amtmandsresidensen var indrettet nogle få fangehuller til anbringelse af arrestanter, var det en ganske praktisk foranstaltning, at man overlod amtmanden at foretage de første forhør i sagen. Med tiden udviklede dette sig til, at amtmanden også kunne afsige dom i mindre kriminalsager. Drejede det sig om større forbrydelser, hvor straffen for eksempel ville komme til at lyde på tugthusstraf, udarbejdede amtmanden en indstilling om straffens størrelse til den overordnede domstol på Gottorp slot, som i mange tilfælde fulgte amtmandens indstilling. Det betød, at de eksisterende herredssting kun i undtagelsestilfælde fik egentlige straffesager til behandling.

På et andet vigtigt område havde den sønderjyske amtmand ikke samme indflydelse som sin kongerigske kollega. Medens han tidligere havde haft overopsynet over købstæderne, var købstædernes forvaltning fra ca. 1730-31 direkte henlagt under statholderens og overrettens kontrol.

Amtmanden havde desuden en vis indflydelse på den lokale kirkelige administration, men det vil der nærmere blive redegjort for nedenfor.

Blandt de sønderjyske amter indtog Haderslev amt i flere henseen-

der en særstilling. Det var langt det største, idet det strakte sig fra Lillebælt i øst til Vesterhavet i vest. Faktisk udgjorde dets areal lidt under 1/4 af hele Sønderjylland. Mod nord grænsede det op til Kolding fjord og længere mod vest fulgte amtsgrænsen Kongeåen, der udmundede nord for Ribe. Dog hørte den gamle stiftsby med omkringliggende opland til kongeriget. Mod syd strakte amtet sig ned til Genner bugt og grænsede op til Åbenrå og Løgumkloster amter samt det til Nørrejylland hørende Lø herred og Ballum birk. Ud for Lillebæltkysten lå Årø og mod vest Rømø, hvoraf en del hørte til Haderslev amt. Midtvejs mellem Haderslev by og Kolding fandtes den nyoprettede Christiansfeld koloni, der ligeledes hørte under amtmandens myndighed.⁵ Det var endvidere karakteristisk for dette amt, at der kun fandtes få adelige godser, nemlig Gram og Nybøl, begge beliggende i Gram sogn. Dog eksisterede der i amtet flere store offentlige domæneejendomme. Hovedparten af landbefolkningen var sammensat af store og små selvstændige bønder, og folkesproget var stort set dansk.

Med hensyn til kirkeforholdene hørte de fleste sogne i den vestlige del af amtet under Ribe bisp og fulgte således dansk kirkelig lovgivning.⁶ Det vil sige, at provsteretter og landemoder var forum i sager vedrørende gejstlighedens embedsførelse, ligesom også andre overtrædelser af gældende kirkeret kunne forelægges disse. Indtil 1797 pådømtes ægteskabsager af de såkaldte tamperretter, hvorefter disse henlagdes under de verdslige domstole. På grund af disse specielle forhold i sognene mod vest havde amtmanden i Haderslev et nært samarbejde med biskoppen i Ribe. I amtets østlige del, i alt 32 sogne, hørte disse under generalsuperintendentens myndighed. På hans vegne førte amtsprovsten tilsynet med præsternes kirkelige forretninger, og sager mod gejstlige pådømtes i første instans af de såkaldte underkonsistorier, hvis domme kunne appelleres til overkonsistoriet i Slesvig. Amtmand og provst udgjorde underkonsistoriet, og i enkelte sager kunne der også udpeges nogle sognepræster som meddommere. Endvidere fandtes der i de østlige sogne en institution, kaldet kirkevisitoriet, i hvilken også amtmand og provst virkede side om side. Det førte tilsyn med de enkelte sognes kirker, skoler og fattiginstitutioner og deres økonomiske midler.

Selv om amtets lokale befolkning talte dansk, var tysk det anerkendte sprog mellem de forskellige autoriteter, og den menige befolkning måtte henvende sig på tysk til disse. Til gengæld var kirkesproget dansk i landdistrikterne. Når en menig borger havde ærinde hos myndigheden, måtte han naturligvis have hjælp hos en person, der både talte tysk og var orienteret i den særlige sønderjyske lovgivning. Dette er formodentlig forklaringen på, at der i en by som Haderslev virkede ikke mindre end 11 autoriserede advokater, hvoraf de tre havde bestalling som overretsadvokat.⁷ I Flensborg, hvor befolkningen var langt større, var antallet af advokater færre.

Der var således meget, der virkede fremmed, når en rejsende fra kongeriget kom til Sønderjylland. På flere måder måtte det forekomme ham, som om han kom til et fremmed land. Hertil bidrog også, at man fra gammel tid benyttede et andet møntsystem. I 1788 havde man oprettet en ny seddeludstedende bank i Altona, som udstedte de såkaldte slesvig-holstenske kurantsedler, som havde en større værdi end de i kongeriget cirkulerende kurantdalere.⁸ Desuden mødte man ved grænseovergangene et talstærkt toldpersonale, der afkrævede én afgift af varer, som førtes over grænsen. Således havde det været i århundreder.

De tre vigtigste grænseovergange langs Sønderjyllands nordgrænse var Kolding, Foldingbro og Gredstedbro.⁹ I Kolding bestod grænsetoldpersonalet af en told- og en konsumtionsinspektør, der også oppebar en mindre bevilling til drift af en toldbåd, som kontrollerede Kolding fjord. Haderslev amt gik jo helt frem til sydbredden af Kolding fjord. I Kolding var desuden beskæftiget en told- og konsumtionsoverbetjent og en portner ved byens sydport. Når man havde passeret denne port, kom man straks ind i det sønderjyske toldområde og ind på den vigtige landevej, som via Christiansfeld førte videre til Haderslev købstad og syd på.

Længere mod vest lå den vigtige bro over Kongeåen i Folding sogn, som hørte under Ribe stift. Sydligt i sognet fandtes det centrale vejknudepunkt, som samlede vejene fra Kolding, Vejle, Ribe og Haderslev. Det var her den gamle oksevej (Hærvejen) havde passeret Kongeåen. Fra 1570 har man konstateret, at der her har været etableret toldeftersyn. I slutningen af 1700-tallet var dette toldsted nor-

meret med en tolder og en toldkontrollør. Man aflønnede endvidere en toldkarl.

I Jernved sogn nord for Ribe fandtes endnu en vigtig overgang over Kongeåen, nemlig Gredstedbro. Ved dette toldsted var ansat en tolder og en lønnet toldkarl. Igennem Jernved sogn gik en vigtig vej fra Varde over Bramminge til Ribe. Foruden de allerede nævnte toldfunktionærer var der ved grænsen desuden ansat fem toldkontrollører ved de »fem veje over toldskellet«. Hvor de var stationeret er ikke nøjere angivet. Under dem virkede ti patruljebetjente.

I stiftsbyen Ribe var ligeledes ansat særlige toldfunktionærer. Det oplyses, at told- og konsumtionsinspektør Jacob Krogh tilhørte grænsetoldpersonalet, men om det øvrige personale oplyses dette ikke. Det bestod i øvrigt af en told- og konsumtionskasserer, under hvem der sorterede en fuldmægtig med station på Fanø, og en told- og konsumtionsbetjent ved Ribe Sønderport. En mindre bevilling var endvidere opført som aflønning af to bomsluttere. Fra Ribe udgik to vigtige veje mod syd, dels til Tønder, dels via Gram og Skrydstrup til Haderslev.

En anden vigtig handelsvej fra det østlige Danmark til Sønderjylland gik med færge fra Assens, over Lillebælt og til færgehavnen Årøsund i Øsby sogn i Haderslev amt. I Assens var ansat to toldfunktionærer, nemlig en inspektør og en kasserer. Den første havde endvidere en mindre bevilling til en kontrolbåd, som opererede i Lillebælt udfor Assens. Når man lykkeligt var kommet i land i Årøsund, gik turen videre ad en primitiv vej syd om Haderslev fjord og ind til købstaden. Om de to toldfunktionærer, der på civilreglementet er opført som »amtsbetjente« under Haderslev amt, nemlig toldforvalter Detlev Blenner og toldkontrollør og visitør Johann Friedrich Rauch, er intet anført om deres funktionssted.

I slutningen af 1700-tallet var forbindelsen over Assens-Årøsund og videre til Haderslev også en del af monarkiets livsvigtige postforbindelse fra hovedstaden, gennem hertugdømmerne og videre til det sydlige udland. Ad denne rute færdedes både den ridende og agende post. Haderslev var et vigtigt knudepunkt.¹⁰ Når posten ankom hertil fra Årøsund, blev den sorteret i forskellige bunker. Den vigtigste fortsatte ad landevejen syd på over Åbenrå og videre. En mindre postsæk gik ad landevejen til Ribe og videre nordpå til Vestjylland. Der er

formodentlig også gået lokal post videre mod nord til Kolding. Der kendes i hvert fald en postmester i Christiansfeld.

Den ekspederede postmængde med både den ridende og agende post var i stærk stigning i løbet af sidste halvdel af 1700-tallet. Efter byens brand i 1759 opførtes en ny postgård på Nørregade, et pompøst bygningsanlæg, som i dag rummer det kendte Høppners hotel. Her var blandt andet indrettet overnatningsmuligheder for eventuelle rejsende samt fornøden plads til vogne og heste. Oprindeligt var den agende post blevet befordret af lokale vognmænd, men senere var denne postbesørgelse overtaget af postvæsenet selv. Endvidere havde postvæsenet to transportforvaltere, som havde til opgave at holde de fornødne færger og rorskarle rede, når det ønskedes. Fra 1788 og til 1820 virkede den meget foretagsomme Knud Petersen som postmester i Haderslev. Kort før hans ansættelse indtraf en alvorlig ulykke på ruten Assens-Årøsund. En færges, som havde den agende post ombord samt passagerer, stødte 30. marts 1784 mod en isflage ikke langt fra Årøsund. Kun én af 13 passagerer blev reddet. En postsæk med værdier til 1.572 rd. foruden gods gik til bunds.

På grund af Haderslev amts store udstrækning var det næsten uoverkommeligt for den fungerende amtmand at komme frem til alle afkroge af amtet. En væsentlig del af hans arbejde bestod jo i at inspicere de forskellige lokale myndigheder, og skulle kontrollen være effektiv, måtte den foregå lokalt. Dette havde til følge, at man i slutningen af 1700-tallet begyndte at overveje, om Haderslev amt ikke burde deles i en østlig og en vestlig del, således at de tre herreder Haderslev, Tyrstrup og Gram skulle udgøre Østeramtet og Hvidding- og Nørre Rangstrup samt Frøs og Kalslund herreder Vesteramtet.¹¹ I realiteten betød det, at Vesteramtet så nogenlunde fik det omfang, som det gamle Tørninglen havde udgjort. Ved kongelig resolution 6. januar 1783 blev det vedtaget, at delingen skulle foretages, når den siddende amtmand Frederik Klingenberg opgav sit embede.

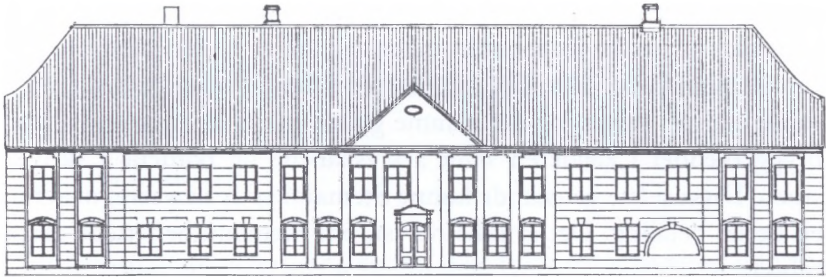
16. december 1783 døde Klingenberg, og man foretog udnævnelse af kammerherre Nikolaj Ployart til amtmand over Østeramtet og kammerherre Brackel over Vesteramtet. Delingen trådte dog ikke i kraft i virkeligheden. I april 1784 skete kronprins Frederiks statskup, og det blev nødvendigt at skaffe passende retrætestillinger til den tid-

ligere kabinetsregerings håndgangne mænd. Amtmand over et udelt Haderslev amt fandt man passende for den afskedigede gehejme-statsminister Chr. Ludvig Stemann, som varetog dette embede indtil sommeren 1789.

Inden den nærmere redegørelse for Møstings udnævnelse til amtmand, vil det være rimeligt at redegøre for Klingenberg's ønske om at få bygget en passende residens for den embedsmand, som skulle repræsentere den enevældige konge overfor lokalbefolkningen.

I 1754 var den nordjyske godsejersøn Frederik Klingenberg blevet amtmand over Haderslev amt.¹² Fra 1741-54 havde han gjort hof tjeneste, først som hofjunker hos kronprins Frederik (V) senere som kammerjunker under den engelsk fødte dronning Louise. I 1752 blev han kammerherre, og to år efter kom amtmandsudnævnelsen. Sammen med sin gemalinde Vibeke Margaretha Haxthausen tog man ophold på den gamle provstegård i den østlige del af Haderslev (Naf-fet nr. 12), opført 1591 og indtil nedrivningen engang i 1880'erne by-ens dengang ældste bygning. Den gamle portbjælke med inskriptionen: Christus porta salutis er indmuret i den nu eksisterende bygning på stedet. Provstebygningen skal have været en smuk gammel bindingsværksbygning, men har åbenbart ikke tilfredsstillet ægteparret Klingenberg, som sikkert kom fra en bolig i det nye residensslot Christiansborg. I hvert fald var de interesseret i en mere moderne og muligvis også mere rummelig bolig, og omkring midten af 1760'erne åbnede der sig mulighed for at erhverve en sådan.

Fra gammel tid lå der umiddelbart vest for købstaden i Gl. Haderslev sogn en række mindre fæstegårde, som ejedes af St. Marie kirke i Haderslev, og som betalte årlig landgilde til kirken og ved ejerskifte en fastsat indfæstningsafgift. I 1763 erhvervede branddirektør for Haderslev amt Jens Hansen en af disse gårde. Han havde imidlertid ikke tænkt sig at drive det til gården knyttede landbrug videre. I stedet for tog han initiativet til opførelsen af et stort og fornemt palæ, som han ved kontrakt af 6. august 1767 solgte til Klingenberg.¹³ Det kan idag ikke med sikkerhed fastslås, om palæet var færdigbygget, eller om Klingenberg videreførte opførelsen. Palæet havde facade ud mod Ribe landevej og lå umiddelbart vest for Gl. Haderslev kirke. Bagved palæet lå gårdspladsen omgivet af en række landbrugsbyg-

OPSTALT MOD GADE

Skitseopmåling af amtmandsgården i Haderslev, opført omkring 1767 og beliggende på Ribe landevej. Palæet tjente som amtmandsbolig og sæde for amtskontoret indtil 1970. Hovedindgangen var midt i bygningen og indkørslen til den bagved liggende gårdsplads var i den ældste tid i den højre side af stueetagen med den buede overkant (senere tilmuret). Foto efter tegning af Ruth Lundquist. 1978.

ninger, og grunden eller haven strakte sig ned til Haderslev dam. Endvidere fulgte en række marker med i handelen. Den nye ejer fortsatte med at drive jorden, og udbyttet er formodentlig dels gået ind i det nye herskabs privathusholdning til dels videresolgt på det almindelige marked for landbrugsprodukter.

Set med datidens øjne var det en prægtig ny ejendom, som var blevet rejst på det gamle stuehus' grund. Det var en 24 fags bygning, opført med kælder, stueetage og 1. sal. Man ved ikke, hvem arkitekten var, men bygningen havde tydeligt slægtskab med de nye idealer, som havde præget anlæggelsen af Frederiksstaden og Amalienborg-palæerne i hovedstaden. Stueetagen synes først og fremmest indrettet til amtskontor med tilhørende skrivestue og arkivrum, medens førstesalen var indrettet til privatbolig. Palæet har indtil 1970 fungeret som residens for Haderslevs amtmand og amtskontoret.

I dette palæ residerede amtmand Klingenberg med gemalinde indtil amtmandens død sidst på året 1783. Den nyudnævnte amtmand Chr. Ludvig Stemmann besluttede straks efter sin ankomst til Haderslev at afkøbe enken den pågældende ejendom. En foreløbig kontrakt blev underskrevet allerede 15. maj 1784 og i den efterfølgende julimåned kunne man underskrive den endelige aftale.¹⁴ Stemmann købte både palæ og jordbrugsarealerne for 6.500 rd. hvoraf de 3.000 rd.

straks blev betalt, og resten skulle forfalde til Mikkelsdag 1784. I kontraktens 2. stk. forbeholdt enken sig, at et maleri af dronning Louise, som hang i det lille kabinet ved siden af salen på 1. sal, ikke skulle indgå i salget, og det samme gjaldt en række tapeter, en stor bryggerkeddel i kælderen samt arkivskabene og bordene i skrive-stuen. Disse sidste genstande kunne Stemann godt erhverve, men for en særlig betaling. Det er ikke oplyst, om Stemann benyttede dette tilbud.

Formodentlig er Stemann efter embedsovertagelsen straks flyttet ind i palæet og han har formodentlig foretaget visse til- og ombygninger. Han ønskede derfor at sikre sig og arvinger, at udgifterne ville blive ham godtgjort på den ene eller den anden måde, når han ikke mere varetog embedet som amtmand. Resultatet af forhandlingerne med Rentekammeret resulterede i en kongelig resolution af 11. maj 1785, som fastslog, at hans efterfølger som amtmand skulle være forpligtet til efter taksation at overtage ejendommen på Ribe landevej som embedsbolig og kontor.¹⁵ Værdien af palæet kunne ansættes til et beløb af indtil 7.000 rd. og landbrugsarealerne med tilhørende bygninger til en sum af op til 2.000 rd. Da Møsting viste interesse for at overtage det ledige embede som amtmand i Haderslev, må han vel have fået underretning om, at han var forpligtet til at erhverve denne ejendom.

Møsting bliver amtmand i Haderslev

Når Møsting i oktober 1789 endnu ikke fyldt 30 år modtog udnævnelse til amtmand over Haderslev Østeramt, skyldtes det utvivlsomt A.P. Bernstorffs indflydelse. Hvad der er grunden til, at en af rigets mægtigste mænd har fattet interesse for den unge kammerjunker, kan ikke fastslås. Møsting kunne imidlertid 11. september 1789 meddele sin ven, at udnævnelsen til amtmand ville foreligge, så snart kronprinsen var tilbage i København. Af den dagbog, som hoffurere førte om begivenhederne ved hoffet, fremgår, at kronprinsen kom tilbage 20. september, men der skulle endnu gå adskillige uger, hvor Møsting måtte gå i spænding. Sagen var nemlig den, at Rentekammeret ønskede endnu engang at forelægge kongen spørgsmålet om en eventuel deling af det store Haderslev amt i en østlig og en vestlig del. Først 13. oktober 1789 havde man en forestilling rede til forelæggelse i gehejmestatsrådet.¹

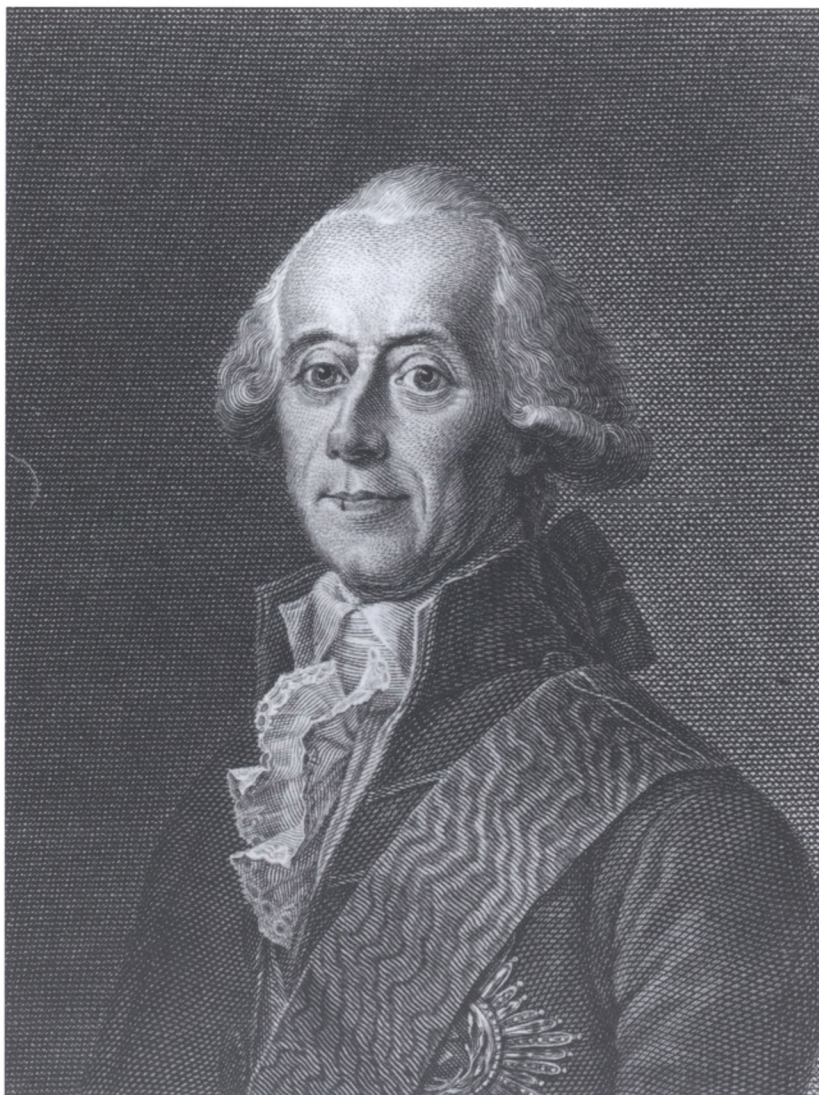
I forestillingen redegjorde Rentekammeret for de grunde, som talte for og imod en deling. Man indrømmede, at bestyrelsen af dette store amt nærmest måtte siges at være en uoverkommelig opgave for en enkelt mand, men man måtte tilstå, at den afgåede amtmand Ste-mann havde forvaltet embedet til Rentekammerets fulde tilfredshed. Man måtte endvidere fastslå, at en deling ville medføre adskillige vanskeligheder, da Gram herred enten helt eller delvist måtte henlægges under et eventuelt Vesteramt. Det ville ikke være let at gennemføre en sådan ordning administrativt. Man ville heller ikke komme uden om de vanskeligheder, som en deling af det eksisterende amtsarkiv ville medføre. Man fandt det imidlertid nødvendigt, at sagen påny forelagdes kongen til afgørelse, da en deling også kun kunne foretages, når man havde bestemt, hvilken gage de to amt-mænd skulle oppebære. Man får nærmest det indtryk, at det var Rentekammerets opfattelse, at man frarådede en deling. I forestillingen er

ikke med navns nævnelse nævnt nogen kandidat til nogen af stillingerne. En ansøgning fra Møsting i lighed med den, han havde indgivet tidligere på året, da det ledige Tønder amt skulle besættes, synes ikke at eksistere.²

Spørgsmålet kom herefter til behandling i gehejmestatsrådet, hvor A. P. Bernstorff som præsident for Tyske kancelli og Chr. Ditlev Reventlow som leder af Rentekammeret fik lejlighed til at tage stilling. Bernstorff er utvivlsomt gået varmt ind for en deling af amtet, dels fordi han gerne ville udnævne Møsting, dels fordi han havde en kandidat til amtmand for Vesteramtet. Om Reventlows stilling til hovedproblemet foreligger intet. Resultatet af overvejelserne indgik i den kongelige resolution af 21. oktober 1789.

Resolutionen fastslog, at en deling nu skulle gennemføres. Som amtmand over Haderslev østeramt udpegedes kammerjunker Møsting med en årlig gage af 1.200 rd. uden afkortning (ohne alle Abzüge). Han skulle endvidere overtage amtsgården i henhold til den kongelige resolution af 11. maj 1785. Til amtmand i Vesteramtet udnævntes gehejmelegationsråd Rüdinger med en gage på 1.000 rd., hvilket var den normale aflønning af en sønderjysk amtmand. Begge fik desuden et årligt deputat af 20 favne brænde. Om Rüdinger fastsatte resolutionen desuden, at han i ét år måtte tage ophold i Haderslev, ikke blot på grund af sit dårlige helbred, men også for at man lettere kunne diskutere og afgøre en række problemer i forbindelse med delingen af amtet og herunder arkivet. Man fastslog udtrykkeligt, at dette arbejde skulle gøres uden nogen særlig godtgørelse. Om Rüdinger nogen sinde er kommet til Haderslev er ikke fastslået. Endnu engang skulle det vise sig, at en deling ikke blev gennemført.

I forlængelse af amtmandsudnævnelser blev Møsting kammerherre ved resolution af 18. december 1789.³ Det havde hidtil været almindeligt, at amtmænd modtog denne udnævnelse. Dog blev legationsråd Rüdinger aldrig kammerherre. I det hele taget havde man siden 1784 været meget tilbageholdende med at tildele kammerherrenøglen. Faktisk var Møsting nr. 3 i rækken efter 1784. Også i tiden efter 1790 anvendtes denne nådesbevisning sjældent. Af sønderjyske amtmænd, udnævnt før Møsting, synes kun en enkelt ikke at have modtaget kammerherretitlen, nemlig amtmanden over Sønderborg

Udenrigsminister A. P. Bernstorff (1735-97) vendte efter kronprinsens magtovertagelse i april 1784 tilbage til sine tidligere høje stillinger som udenrigsminister og præsident for Tyske kancelli, det øverste administrative organ for hertugdømmernes administration. I sidstnævnte egenskab havde han en betydelig indflydelse på udnævnelse af amtmænd i Sønderjylland. Foto Det kgl. Bibliotek.

og Nordborg amter, friherre Nic.O. Pechlin. Efter udnævnelsen til amtmænd i Segeberg blev han kammerherre 20. november 1793.

Om legationsråd Christoph Rüdinger skal på dette sted oplyses følgende. Han var født i 1745 og således 14 år ældre end Møsting. Han var af uddannelse officer, men havde siden 1774 gjort tjeneste indenfor diplomatiet, sidst som legationssekretær i Berlin. Bernstorff satte megen pris på ham på grund af hans dygtige indberetningsvirksomhed. Han var imidlertid blevet alvorligt syg, og Bernstorff frygtede for, at han skulle dø. Han kom sig imidlertid og forlod sin tjeneste i Berlin i foråret 1790. Man mente, at han nok kunne bestride et mindre amtmænds embede, og Bernstorff foreslog, at han udnævntes til leder af Haderslev Vesteramt.⁴

Møsting var som nævnt ikke fyldt 30 år, da han blev amtmænd, og i sammenligning med sine sønderjyske kolleger må man sige, at han var en meget ung mand. Af samme alder som Rüdinger var den tidligere omtalte amtmænd Bertouch i Tønder, der foruden Møsting var de to eneste sønderjyske amtmænd, der havde taget juridisk eksamen ved Københavns universitet. Ældst af år var amtmænd Ditlev Chr. Rumohr i Hütten, født i 1724. Han havde gjort aktiv tjeneste som søofficer og herefter været ansat i Admiralitetet. Han havde fået sit første amtmænds embede i Hütten i 1776 og forflyttedes i 1791 til Gottorp amt. Omtrent samme alder havde amtmænd i Husum og Svabsted amter samt overstalden i Ejdersted Johann Siegfried Schönfeldt, født i 1725 og udnævnt til amtmænd i 1761. I de syv tilfælde, hvor de før 1789 udnævnte sønderjyske amtmænds alder med nogenlunde sikkerhed kan fastslås, var ikke mindre end fem født før 1746. Det kan således fastslås, at Møsting blev amtmænd i en meget ung alder.

Om en enkelt af Møstings amtmændskolleger skal endnu siges et par ord, nemlig amtmænd i Flensborg N. T. Ployart. Han var født i Hamborg i 1741 og blev dansk søofficer ligesom sin fader. Fra 1770-75 tjente han i den russiske marine. I 1781 udnævntes han til hofchef for de russiske prinser og prinsesser, der havde fået anvist ophold i Horsens. Som omtalt foran side 33 var han blevet udnævnt til amtmænd i Haderslev Østeramt efter amtmænd Klingenberg's død, men han kom aldrig i funktion. I 1787 blev han amtmænd i Flens-

borg, en stilling han varetog indtil 1808. Det var om ham, at grev Chr. Ditlev Reventlow i forbindelse med en amtmandsudnævnelse i Holsten udtalte, at Ployart endnu ikke kan tysk og alene er amtmand i kraft af sin sekretær.⁵ Af og til omtaler Møsting i brevene til Bülow sine sønderjyske amtmandskolleger. Intet tyder dog på, at han har haft nærmere tjenstlig eller personlig kontakt med nogen af dem.

I forbindelse med Møstings udnævnelse til amtmand i Haderslev, kan man ikke undlade at stille det spørgsmål, hvorfor han søgte embede i Sønderjylland og ikke i det egentlige kongerige.⁶ Var der slet ingen kongerigske embeder ledige i de år, hvor Møsting tænkte på at forlade hofstjenesten? Naturligvis kunne han ikke forvente at få tildelt et af de tre ledige stiftamtmandsembeder, som blev besat i disse år. Af almindelige amtmandsembeder, som blev opløst ledige i 1787, var stillingerne i Roskilde, Sorø og Bornholms amter. I 1790 blev endnu to amtmandsembeder ledige, nemlig Nyborg-Tranekær amter samt Dronningborg med flere amter. Som amtmand i Roskilde udnævntes i 1787 Werner Moltke, der kun var fire år ældre end Møsting. Han havde ligesom denne gjort auskultanttjeneste i Rentekammeret samt virket som hofffunktionær en kort tid. Også embedet som amtmand i Sorø skulle man synes kunne interessere Møsting, men måske var han på dette tidlige tidspunkt endnu ikke indstillet på at søge ledige amtmandsembeder. Da han blev klar over, at Bernstorff var indstillet på at skaffe ham en stilling udenfor hoffet, vendte han sit blik mod Sønderjylland, og i 1789 opfyldte Bernstorff hans ønske, og han foretrak et sønderjysk for et kongerigsk amtmandsembede.

Der stod ikke noget i den kongelige resolution af 21. oktober 1789 om, hvornår Møsting skulle tiltræde sit embede. Forgængeren havde forlængst forladt Haderslev for at overtage sit nye embede i Altona, og man må formode, at de to amtsforvaltere i henhold til sønderjysk tradition havde overtaget den midlertidige ledelse af henholdsvis Øster- og Vesteramtet, indtil de nyudnævnte amtmænd indfandt sig.

Familien var imidlertid ikke interesseret i straks at bryde op fra boligen på Christiansborg og flytte til Haderslev. Møsting indgav derfor en ansøgning til Rentekammeret, hvori han fremførte to ønsker. Han ville gerne sikre sig, at han og hans eventuelle arvinger kunne regne med at være økonomisk sikret med hensyn til den kapi-

tal, han måtte anvende for at erhverve amtmandsboligen. Samtidig bad han om, at det måtte tillades ham at forblive i København indtil marts 1790.

Rentekammeret forelagde ansøgningen for kongen i en forestilling af 8. december 1789, hvori man gjorde opmærksom på, at Møsting kunne være sikker på, at hans efterfølger i embedet ville være forpligtet til at godtgøre ham indtil 9.000 rd. for overtagelse af embedsboligen. Med hensyn til ønsket om at kunne forblive i København til marts 1790 erklærede man, at man gerne så, at Møsting så hurtigt som muligt kunne tiltræde embedet på grund af den planlagte deling af amtet. På den anden side kunne man også godt forstå, at han ønskede en vis tid til at afvikle sine personlige forhold i København. Man indstillede derfor til kongen at afgøre, om og hvorlænge Møsting kunne udsætte sin embedstiltrædelse. 16. december 1789 faldt der resolution i sagen.⁷ Rentekammeret bemyndigedes til at udfærdige den ønskede sikkerhedsakt. Hvad angår tiltrædelsen af embedet udtalte man, at dette skulle tiltrædes straks, for at Møsting kunne aftale og forberede den ønskede deling af amtet. Man kunne imidlertid tillade ham at foretage en rejse til København for at bringe sine personlige forhold i orden.

Efter at have modtaget denne direkte ordre til straks at overtage sit embede, er Møsting formodentlig i slutningen af december 1789 taget til Haderslev, hvor han har haft visse drøftelser med amtsforvalter Fischer, der varetog embedet under hans fravær, og man har her drøftet arbejdet med en deling af amtsarkivet, som Rentekammeret lagde så stor vægt på kom igang. Besøget i Haderslev har formodentlig fremkaldt det forslag, som Rentekammeret i en forestilling af 7. januar 1790 forelagde kongen til godkendelse.⁸ Man udtalte heri sin skuffelse over, at den afgæede amtmand Stemann ikke havde kunnet foretage en deling af arkivet, og at det derfor havde været nødvendigt at overlade denne opgave til de nyudnævnte amtmænd. De havde imidlertid nu meddelt, at de ikke så sig istand til at påtage sig denne opgave, hvis de skulle varetage de almindelige amtmandsforretninger på samvittighedsfuld måde. De havde imidlertid foreslået, at man anmodede ridefogeden i Tyrstrup herred Tobias A. Ambrosius og sekretær Thomas Lorenzen, der havde virket som amtssekretær i

fem år, og som begge var bosiddende i Haderslev, om at påtage sig opgaven. Rentekammeret måtte erkende, at de to amtmænd ikke ville være istand til at gennemføre den ønskede og meget nødvendige opgave. Man var derfor indstillet på at anbefale, at de to nævnte personer fik overdraget hvervet for et vederlag på 400 rd. til hver. De skulle heraf afholde alle udgifter til skriverløn og anskaffelse af skrivematerialer. Man forudså, at det ville blive nødvendigt at kopiere adskillige registre med mere, som ville have interesse for begge amter. Indstillingen godkendtes ved kongelig resolution af 17. januar 1790.

I denne sammenhæng har det ringe interesse at prøve på at finde ud af, hvad der kom ud af denne beslutning. Som det vil fremgå af det følgende, kom Rüdinger ikke til at tiltræde sit embede. Ved hans afsked i 1791 blev der ikke udpeget nogen efterfølger som amtmand for Haderslev Vesteramt, heller ikke i fremtiden. Amtsarkivet blev således liggende, hvor det lå, nemlig i amtsgården på Ribe landevej.

6

Tiltrædelse af amtmændsembedet i 1790

Efter at have modtaget den udtrykkelige ordre fra kongen om straks at tiltræde amtmændsembedet, er ægteparret taget af sted til Haderslev. Her havde den nyudnævnte amtmænd kontaktet amtssekretær Lorenzen og forhandlet med ham og den fungerende amtmænd, amtsforvalter Georg Henrik Fischer om tilrettelæggningen af arbejdet med en deling af amtsarkivet. Fru Møsting har vel også med ikke ringe nysgerrighed besøgt amtsgården for at danne sig et indtryk af de forhold, hvorunder hun i fremtiden skulle lede en husholdning. Herefter har ægteparret begivet sig til Rathlousdal for at besøge en gammel ven. Om man har fejret jul og nytår hos fru Møstings farbrøder på Åstrupgård, hofjægermester Krogh og hans store familie eller hos gehejmeråd Schack-Rathlou vides ikke. Det står imidlertid fast, at man først omkring 20. januar 1790 er brudt op fra Rathlousdal for at vende tilbage til København. I Møstings privatarkiv ligger koncept til et takkebrev, dateret Horsens 21. januar 1790 aften, hvori han bevidner »sin bedste onkel og den kære tante« sin egen og sin kones taknemmelighed for deres venskab. Af brevet fremgår desuden, at de agter at benytte færgeforbindelsen til Fyn via Snoghøj.

I de følgende måneder har ægteparret været optaget af at forberede det endelige opbrud fra residensstaden og flytningen til Haderslev. Der findes fra denne periode ingen breve vekslet mellem de to venner, hvilket ikke er mærkeligt, da man utvivlsomt i disse måneder stadig har boet på Christiansborg slot. Fra 3. november 1789 og indtil 22. februar 1790 boede Carl af Hessen, Møstings fremtidige øverste lokale administrative chef, og hans søn på Christiansborg slot, og muligvis har han haft lejlighed til at gøre sin kompliment for ham. Ud på foråret var det kronprinsens tur at aflægge diverse besøg hos statholderen på Gottorp slot, og selv om der ikke blev givet nogen officiel meddelelse om disse hyppige rejser, var man i hofkredse ikke uvidende om, at kronprinsen gik på frierfodder hos statholderens

datter, prinsesse Marie, og at et ægteskab mellem dem var forestående. Som sædvanlig var kronprinsen ledsaget af sin hofmarskal, og påny optog Møsting en regelmæssig brevvæksling med sin gamle ven.

Det første brev i den nye række er dateret Christiansborg slot 13. april 1790. Møsting indleder med at skrive, at alting her er ved det gamle: vi spiser, vi drikker, vi gaber af kedsommelighed, vi sover. Han fortsætter med at fortælle, at der går rygter ved hoffet, at kronprinsen var rejst på frieri. Det kan umuligt have været en nyhed for Bülow.

Det mest interessante er imidlertid, at Møsting kan berette, at kommitteret i Generaltoldkammeret Ditlev Schleth den foregående dag var blevet ramt af et slagtilfælde, var styrtet om på gaden og havde pådraget sig svære læsioner.¹ Selv om han skulle overleve ulykken, regnede man ikke med, at han ville være istand til at genoptage sin embedsgerning. Man må unægtelig mindes det gamle ord, at den enes død er den andens brød. Møsting drog omgående den slutning af den sørgelige begivenhed, at her var måske en chance for at opnå et embede i København.

Som motivering for dette ønske henviste han til, at han ofte havde fortalt Bülow, at han gerne ville have en stilling som deputeret i et af kollegierne og da navnlig i Generaltoldkammeret. Dette ønske var åbenbart taget til, efter at han havde været i Haderslev. Også hans kone, der tidligere havde været opsat på at forlade hoffet og hovedstaden, var nu kommet til den overbevisning, at det ikke ville være morsomt at blive skilt fra sin søster og sine mange venner og komme til at bo i det fjerne Haderslev. Møsting frygtede også, at han ville komme til at sætte flere penge til, når han overtog embedet i Haderslev, end når han kunne opnå en stilling som deputeret. Muligvis ville man fremføre den indvending mod ham, at man til Schleths efterfølger ønskede en person, der havde de holstenske forretninger som speciale. En sådan havde man efter Møstings opfattelse allerede i Generaltoldkammeret, nemlig den kommitterede Georg Frederik Frelsen, og føjer han til: har man kunnet betro ham (Møsting) et tysk amt, kan man vel også betro ham et embede som deputeret. Hans iver for at få en deputeretstilling og slippe for Haderslev var så stærk, at han allerede 17. april skrev et nyt brev til Bülow, hvori han berettede,

at Schleth havde fået et nyt slagtilfælde, og at det nu var ganske vist, at han ikke kunne genoptage sine forretninger. Møsting var klar over, at hertugen af Augustenborg kunne have en storfavorit til det omtalte embede. Han appellerede derfor til vennen og bad om hans støtte. Hvorledes Bülow har set på Møstings anmodning, vides ikke. Så meget står imidlertid fast, at han ikke fik sit ønske opfyldt. Ved kongelig resolution 21. maj 1790 udnævntes to nye deputerede i Generaltoldkammeret, begge allerede knyttet til dette kollegium, nemlig Ejler Hagerup og den Augustenborgske kandidat Frederik Karl Trant.² Herefter kunne afrejsen fra hovedstaden ikke udskydes længere. Man måtte drage afsted. Ankomsten til amtsgården kan næsten fastslås på klokkeslet. Sammen med ægteparret fulgte fru Møstings søster, hofdame Elisabeth Krogh, som formodentlig skulle bistå sin søster med indretningen af det nye hjem.

Man gjorde ophold på Fyn og regnede med at kunne spise til middag i det nye hjem søndag den 30. maj. I et brev dateret 29. maj takker Møsting Bülow for venskab i lige omgang i de år, hvor de har boet under ét tag sammen, og tilføjer han: jeg er Deres ven, hvor jeg end er og glæder mig ved tanken, at De er min, fraværende som da vi var samlede. Der er ingen tvivl om, at han var skuffet over nu at skulle bo i provinsen. 14. juni modtog han et brev fra Bülow, som på en måde bar nyt ved til skuffelsens bål, selv om det indeholdt en fornyet og varm venskabserklæring. Møsting svarede omgående med at takke for den venskabelige erindring, og føjede han til: tro mig, at min kone og jeg især ved måneskin tænker på de forgangne dage, som jeg ønsker mig tilbage – i løndom thi min stolthed tillader mig det ikke anderledes – ønsker jeg mig ofte ikke at have gjort, hvad jeg har gjort; penge går til som sand, og jeg føler allerede fuldkommen, hvad det betyder at føre husholdning især på landet; det var bekvemmere at spise frit, dog nok om denne sag; gjort gerning står ikke til at blive ugjort; det værste er tanken om vinteren, og det lange afsavn af Deres og Deres kones og andre slægtninges selskab. Og føjer han til: ofte ønskede jeg kuns på en halv time at kunne flyve over til Dem. Jeg havde troet at kunne gøre en tur til København næste vinter, men jeg mærker, at der bliver intet af, i det mindste tvivler jeg stærkt; en sådan rejse koster mange penge, og af disse bruger jeg nu mange. Hvad

Bülow har svaret på disse triste betragtninger, kendes ikke. Lidt efter lidt er han vel faldet til ro, og dagligdagens mangfoldige forretninger har nok også bidraget til at holde de triste tanker på afstand. Den fortsatte regelmæssige brevveksling med Bülow har sandsynligvis også medvirket til at mildne skuffelsen over at have mistet den daglige omgang med venner og slægtninge. Umiddelbart skulle man tro, at fru Møsting har følt det samme, men herom giver det bevarede kildemateriale ingen oplysninger.

Der er i amsarkivet bevaret koncept til en skrivelse til Rentekammeret, dateret 2. juni, hvori Møsting meddeler, at han nu er kommet til Haderslev, men at han først kan overtage embedet 7. eller 8. juni, da han skal rejse bort nogle dage.³ Han har derfor anmodet amtsforvalter Fischer om at overtage hans forretninger. Han oplyser ikke i brevet om rejsens formål, men han ønskede som nyudnævnt amtmand at aflægge visit hos hertugen af Augustenborg og hos statholderen på Gottorp slot. Det er muligt, at han underhånden har fået at vide, at hertugparret planlagde en længere udenlandsrejse fra 7. juni, således at der ikke var megen tid at spille. Så længe den gamle hertug levede, opholdt han sig fortrinsvis på Augustenborg slot, medens den unge hertug Frederik Christian, hans gemalinde prinsesse Louise Augusta og dennes hofdame Sophie Charlotte Møsting som regel benyttede Gråsten slot som deres foretrukne sommerresidens. Gennem sin søster har Møsting utvivlsomt erfaret, at hertug Frederik Christian var meget opbragt over, at kronprinsen havde besluttet at indgå ægteskab med prinsesse Marie af Hessen, hvilket kunne få ret så ubehagelige følger for ham som eventuel arving til det danske monarki. Man ønskede derfor at rejse bort, således at man undgik at overvære den ventede vielsesceremoni på Gottorp slot. Møsting besøgte både hertugparret på Gråsten slot og prins Carl af Hessen, og efter hjemkomsten fra denne rejse skrev han et brev til Bülow dateret 13. og 14. juni 1790, hvori han udførligt redegjorde for sine personlige indtryk. Blandt samtlige breve er dette vel nok det mest interessante.

Møsting indledte sin skildring af besøget hos hertugparret med at meddele, at modtagelsen var særdeles nådig, men at de høje herskabers ansigter udtrykte misfornøjelse, modløshed og bekymring. Møsting kan også berette, at den gamle hertug Frederik Christian I, som i

sin tid med glæde havde givet sin tilslutning til ægteskabet mellem hans søn og prinsesse Louise Augusta, var lige så bekymret for de ændrede udsigter for det Augustenborgske hus. Møsting karakteriserede iøvrigt den bekymrede fader som den gamle podagriske hertug, hvis verden var indskrænket til en hestestald. Man forsøgte at udfritte ham med hensyn til den forestående formæling, men han veg udenom ved at udtale, at »en bondefoged fra Haderslev« ikke kunne være bevandret i de politiske mærkværdigheder. Om den almindelige stemning hos herskaberne på Gråsten meddeltes afsluttende, at ingen af dem kunne bevare ligevægten (contenancen) uden min søster, der havde sin sædvanlige ligegyldighed.

Han deltog i det hertugelige middagstaffel på Gråsten og havde derefter en længere privat samtale med hertugen. Under denne spurgte hertugen ham ligeud, om man kunne tage en mand det ilde op, at han, når han kunne undvære kongens tjeneste under sådanne omstændigheder som de nærværende, i hvilke han befandt sig, da retirerede sig, for at nyde det gode forsynet havde tildelt ham. Han bad mig sige min oprigtige mening herom. Møsting svarede, at dette var blandt de tilfælde, i hvilke han ikke tog imod eller gav andre noget råd, men at han derimod altid handlede selv. Man kunne tjene kongen og landet uden at have noget embede, og ville man tjene kongen, måtte man gøre det med lyst, hvis det skulle gavne. Under samtalens videre forløb udtalte hertugen, at han havde været fuldt og fast indstillet på ikke at vende tilbage til København for at fortsætte sine der betroede embedsopgaver. Men at Ernst Schimmelman havde overtalt ham til for det første at forblive ved disse. Møsting kunne endelig berette, at han fra hertugens omgivelser havde hørt, at denne havde planer om at opføre en ny hovedbygning på Gråsten for, at man kunne opslå sin residens dér sommer og vinter, når han nu forlod København for stedse. Når det endelige brud mellem hertugen og kronprins Frederik blev udskudt, skyldes det nok også påvirkning fra hans gemalinde Louise Augusta. Af brevvekslingen mellem hende og broderen kronprins Frederik fremgår ganske tydeligt, at hun satte alt ind på, at man vendte tilbage fra den forestående udenlandsrejse så betids, at man kunne overvære det festlige indtog i hovedstaden, når de nygifte vendte tilbage til residensstaden.⁴

Landgreve Carl af Hessen (1744-1836) var som statholder Møstings øverste lokale foresatte. Han var gift med en søster til Christian VII – prinsesse Louise – og residerede på Gottorp slot. Om sommeren boede herskaberne på ejendommen Louisenlund ved sydbredden af Slien. Foto Det kgl. Bibliotek.

Fra Gråsten tog Møsting videre til Gottorp slot, hvor han fik at vide, at prins Carl var villig til at modtage ham næste dag på sommerresidensen Louisenlund. Han havde her en lang samtale med statholderen, og denne var også yderst nådig mod ham. Møsting overbragte ham en hilsen fra Bülow, som også blev vel modtaget. Det eneste reelle, han kan berette om indholdet af samtalen med Prins Carl, var hans fortrydelse over, at prinsesse Louise Augusta netop den dag på en rejse til Egernførde havde undladt at gøre visit på Louisenlund. Det drejede sig kun om cirka en halv mil. Møsting udtalte overfor Bülow, at han også fandt hertuginde opførsel både uartig og upolitisk, men det er vel et spørgsmål, om han også udtalte sig på samme måde over for statholderen. Efter den officielle audiens førte prins Carl sin gæst ind i taffelgemakket for, at han kunne blive præsenteret for familien. De begriber let, fortsætter Møsting i brevet til Bülow, hvem jeg først kastede øjnene på, og nu skal jeg sige Dem min mening om prinsesse Marie, kronprinsens valg af livsledsagerinde. Han begynder med at fastslå, at hun nu er ham overmåde kær og vigtig, fordi hun skal gøre den prins lykkelig, for hvilken jeg ofrer mit blod, når det skulle gøres fornødent. Han finder prinsesse Marie meget takkelig, meget indtagende uden at være en skønhed, og han fortsætter: det åbne væsen, som jeg endnu ikke har fundet således hos noget fruentimmer, er behageligt og vidner tillige om, at hun ikke kender falskhed eller uoprigtighed. Hertil føjer han ønsket: Gid hun aldrig må lære denne at kende. Og han slutter kort og ligeud: jeg er fornøjet med hende og følger med valget. Gud gøre ham og hende lykkelige: Dette er formålet for mine ønsker og for min politik.

I sit brev kom Møsting også ind på den unge prinsesse Maries moder, der jo var en søster til Christian VII. Han bekendte straks, at han var overmåde indtaget i hende, og han tilføjede, at skønt han aldrig havde set hendes forældre Frederik V og dronning Louise, virkede dog tanken, at hun var deres datter så meget, at jeg var henrykt ved at se hende; og andres forsikring, at hun lignede sin moder, bidrog også hertil. Han føjede hertil den almindelige bemærkning, at man heraf kan se, hvor dybt indtryk det gør, hvad man i sin ungdom har hørt sine forældre tale meget om. Som omtalt foran havde Møstings fader i sin ungdom tjent kronprins Frederik (V).

På det tidspunkt, hvor Møsting gjorde sin opvartning af familien på Louisenlund, var trolovelsen mellem kronprinsen og prinsesse Marie endnu ikke officielt meddelt. Det skete først 12. juli 1790 og gav anledning til store festligheder både i hovedstaden og i Slesvig by. Selve vielsen fandt sted i slotskirken på Gottorp slot. Møsting var tilsagt til at overvære denne begivenhed. Ved denne lejlighed har han utvivlsomt kunnet møde sin gamle ven Bülow, der naturligvis også var til stede. Af samme grund har vi ingen skildring af brylluppet fra Møstings hånd.

Efter tilbagekomsten fra sin tiltrædelsesvisit hos Carl af Hessen kunne amtmand Møsting påbegynde sin embedsvirksomhed. Et vigtigt spørgsmål, som straks måtte bringes i orden, var købet af amtmandsgården, som Møsting var forpligtiget til at afkøbe forgængerens i embedet.

Allerede i marts 1790 havde Rentekammeret anmodet major og landbygmester J.H. Motz om sammen med to af ham udpegede bygningskyndige at vurdere amtsgården. Motz henvendte sig til murermester C. Kruuse, Horsens og tømrermester H.H. Reimers i Slesvig om at bistå sig. De tre mænd tilbragte ikke mindre end en lille uges tid i Haderslev, og 16. april afleverede de den ønskede vurderingsforretning.⁵ De meddelte heri, at de havde gennemgået samtlige bygninger, som hørte til amtsgården og personligt taget alt i øjesyn. Vurderingen af samtlige bygninger opgjordes til 6.865 rd. slesvig-holstensk kurant. Vurderingen var opdelt i 15 punkter, hvoraf de vigtigste var følgende: hovedbygningen vurderedes til 4.614 rd., det nye sidehus til 641 rd., hestestalden til 502 rd. og endnu en stald med lade mod øst til 195 rd. Af mindre poster kan nævnes et lysthus i haven, en ny hønsegård, et nyt åbent træskur, en vandledning med pumpe og en stakitport. De til ejendommen hørende markarealer ansattes sammenlagt til en værdi af 1.570 rd. På grundlag heraf udarbejdedes en købekontrakt, som Møsting underskrev 11. juni, Stemann 16. juli, og som herefter noteredes i Haderslev herreds protokoller.⁶

Kontrakten var opdelt i seks afsnit. I henhold til afsnit 1 solgte Stemann den ejendom, som han havde afkøbt amtmandinde Klingenberg i 1784, bestående af en hovedbygning på 24 fag beliggende i Gl. Haderslev sogn for en samlet købesum af 8.000 rd. slesvig-hol-

stensk kurant. Huset havde fuld kælder og overdroges i den tilstand, hvori den ved salget forefandtes foruden tilliggende sidebygning, stald og lader samt landbrugsarealer. Ejendommen betragtedes fortsat som fæstegård tilhørende St. Marie kirke. I redegørelsen for ejendommen nævntes også den rettighed til vand fra Finches kilde i Gl. Haderslev sogn og ret til kirkestol i St. Severin kirke (Gl. Haderslev kirke).

I afsnit 2 forpligtede sælgeren sig til at betale alle skatter og afgifter for året 1790, medens afsnit 3 indeholdt bestemmelser om købesummens afvikling. Der skulle betales 1.000 rd. kontant ved kontraktens underskrivelse, medens resten af købesummen, nemlig 7.000 rd., blev stående i ejendommen med 1. prioritetsret. Af denne sum skulle der betales en årlig rente af 4½%, fordelt på to halvårige terminer. Rentebetalingen skulle begynde 1. maj 1790. Der stod ikke noget i kontrakten om kapitalens opsigelse eller om afdrag.

I afsnit 4 lovede køber at overholde de kontrakter, som var sluttet med forskellige lokale beboere om udnyttelse af visse af gårdens tilliggender. Disse kontrakter udløb henholdsvis ved nytår 1794 og 1795. Sælger forpligtede sig i afsnit 5 til at udlevere alle ejendommens papirer til køber, og i det afsluttende afsnit enedes køber og sælger om at dele alle udgifter ved kontraktens indgåelse med halvdelen til hver. Møsting var herefter ejer af amtsgården med tilliggender. Det kan allerede her oplyses, at Stemann opsgæde sin indestående kapital til udbetaling samlet i 1794. Kontrakten af 1790 har en påtegning af Stemann af 10. december 1794, at han har modtaget 7.000 rd., og herredstinget bekræftede 3. januar 1795, at gælden var slettet, og at Møsting som eneejer fra nytår rådede over en gældfri ejendom. De nærmere omstændigheder med tilbagebetaling af Stemanns tilgodehavende vil blive behandlet på side 58.

Fra sommeren 1790 var familien installeret i amtsgården, og Møsting havde tiltrådt sit amtmandsembede. Amtmand Rüdinger havde man tilsyneladende endnu ikke set noget til. I et brev af 23. august kunne han iøvrigt meddele Bülow, at Rüdinger havde søgt sin afsked, og at han selv havde forskrækkelig meget at bestille. Gennem Rentekammeret beskikkedes Møsting til ad interim at bestride amtmandsforretningerne også i Vesteramtet. Endnu ved nytårstid 1791

var der ikke udnævnt nogen efterfølger, og i et nyt brev af 22. januar 1791 talte Møsting både om usikkerheden med hensyn til Vesteramtet, ligesom han udtrykte stor spænding med hensyn til hvem, der skulle afløse stiftamtmand Chr. Urne i Ribe, der 17. december 1790 var blevet udnævnt til justarius i højesteret.⁷ Når Møsting var så interesseret i besættelsen af dette embede, skyldtes det, at sognene i Vesteramtet hørte ind under Ribebispens myndighed.

Når det varede henved et års tid, inden problemet Rüdinger var løst, hang det sammen med, at Rentekammeret meget nødig ville af med ham. I den forestilling, som til sidst måtte udarbejdes, og som er dateret 24. maj 1791, oplyses, at Rüdinger havde motiveret sin afskedsbegæring med sit dårlige helbred. I afskedsbegæringen havde han ligeledes anmodet om at få tildelt en årlig pension på 1.000 rd., samme beløb som hans gage som amtmand var fastsat til. Rentekammeret oplyste, at man i første omgang havde stillet ham i udsigt, at man gerne ville indrømme ham en vis henstand med hensyn til tiltrædelse af embedet, således at han eventuelt kunne søge helbredelse på en rejse, men Rüdinger havde fastholdt sin afskedsbegæring. Rentekammeret anførte som anbefaling for Rüdinger, at han var kendt for sine udmærkede indberetninger, og man var fast overbevist om, at han fortsat ville kunne gøre god fyldest i sin embedsgerning. Da man imidlertid ved en skrivelse fra Finanskollegiet af 7. maj 1791 havde erfaret, at man havde tilstået Rüdinger en årlig pension af 1.000 rd., opgav man alle videre overtalelsesforsøg og indstillede ham til afsked.

Da man måtte erkende, at Møsting nu i mere end et år havde varetaget amtmandsforretningerne i det udelte Haderslev amt til Rentekammerets fulde tilfredshed, og da man ikke ønskede at belaste kongens kasse med større udgifter, opgav man den planlagte deling af amtet. Man indstillede herefter, at Møsting som embedsområde skulle have Haderslev amt i sin fulde udstrækning. Som vederlag for arbejdsforøgelsen mente man, at Møsting måtte kunne være tilfreds med i fremtiden at modtage de sportler, som normalt indkom i en amtmands kasse, også fra de herreder, som ville have udgjort det påtænkte Haderslev Vesteramt. Desuden skulle Møsting oppebære ti favne brænde yderligere. Begge indstillinger godkendtes ved kongelig resolution af 1. juni 1791.⁸ Man kan godt forstå, at Møsting ømmede

sig svært i sine breve til vennen over det forøgede arbejde og det såre beskedne vederlag, man var villig til at yde ham. Man må indrømme, at det var en ret hårdhændet behandling, han kom ud for. Ikke alene måtte han gå i uvished en lang periode. Så vidt det kan konstateres, tænkte man heller ikke et øjeblik på at spørge ham, om han ville påtage sig opgaven på de betingelser, man havde tænkt sig. Afslutningen af Rüdinger-sagen viste, at den enevældige regering kunne optræde nok så diktatorisk overfor sine egne embedsmænd.

En amtmands privatøkonomiske sorger

En vigtig forudsætning for at kunne bestride et amtmands embede i 1700-tallet var så ganske givet, at man var i stand til, delvis af egen lomme, at afholde de udgifter, som nu engang et amtmands embede krævede. Det kontante vederlag i forbindelse med de til det enkelte embede knyttede sportelindtægter forsløg slet ikke. Opfyldte Møsting disse betingelser? Det er vanskeligt at give et helt udtømmende svar på dette spørgsmål.

Om eksistensen af en større privatformue kan man have sine tvivl. Faderen, der havde været amtmand på Møn, var død i 1773 og havde efterladt sig en enke og seks børn. Moderen var død 1782. Møsting havde ganske vist giftet sig med en rig pige, en datter af den velhavende norske godsejer og general, der stadig levede. Om hun har medbragt en større medgift i ægteskabet vides heller ikke. Møsting havde fra begyndelsen af 1780erne beklædt en beskeden kammerjunkerstilling. I denne egenskab havde han oppebåret et årligt vederlag af 1.000 rd. foruden bolig og formodentlig også kost på Christiansborg slot, men det har sikkert også været forbundet med ret store udgifter, blandt andet til uniform med mere, for at kunne bestride en sådan funktion.

Da Møsting forlod København i 1790, efterlod han blandt andet en regning til sin skrædder Moberg på ikke mindre end 582 rd., hvoraf han kun havde været istand til at udrede de 100 rd. Det varede endvidere helt til 18. februar 1798, inden denne gæld var bragt ud af verden.¹ Han var naturligvis ikke et enestående tilfælde af en hof-funktionær, der havde en ubetalt skrædderregning, men den langsomme afvikling af skræddermester Mobergs tilgodehavende for leverede varer i årene 1788-89 mere end antyder, at Møsting-familien efter ankomsten til Haderslev havde nogle økonomisk vanskelige år. Denne opfattelse udbygges yderligere, når man gør sig bekendt med de mange breve til Bülow.

I fast årligt vederlag som amtmænd var der ved ansættelsen tilstået Møsting 1.200 rd. uden afkortning. I sammenligning med andre sønderjyske amtmænd var det et højt vederlag, da lønnen normalt var 1.000 rd. Hertil kom visse sportelindtægter. Man ved, at disse i Vesteramtet ved Rüdingers afsked beløb sig til ca. 150 rd.² For Østeramtet var beløbet sikkert større. Da Møstings efterfølger blev udnævnt i 1805 beregnedes disse sportelindtægter for hele amtet til ca. 800-1.000 rd.³ Foruden det kontante beløb modtog en amtmænd et vist brændedeputat. Da Møsting i 1791 udnævntes til ad interim at administrere også Vesteramtet, forhøjedes hans kontante vederlag ikke, men han fik tildelt de normale sportelindtægter og et forøget deputat af brænde. Med nogen forsigtighed kan man vel anslå hans årlige indtægter i de første år til ca. 1.700 til 1.800 rd. Af dette beløb skulle han afholde de almindelige omkostninger til familiens underhold, aflønne privat tjenestepersonale og funktionærerne på amtskontoret og betale renter og vedligeholdelse af amtsgården. Det er muligt, at de til amtsgården hørende landbrugsarealer har afkastet nogen supplerende indtægt. Priserne på landbrugsprodukter var gennem 1790erne i stærk stigning. Når værdien af eget forbrug af aflede produkter fradrages, har det nok ikke været et svimlende beløb, som høsten årligt kunne afkaste.

Han havde ikke været ret lang tid i Haderslev, førend han overfor vennen måtte tilstå, at det nok havde været forbundet med større udgifter, end han havde forestillet sig, at føre husholdning på landet, som han udtrykte sig. Man havde haft store udgifter ved at installere sig i den store og herskabelige bolig, og det havde været nødvendigt at foretage forskellige nyanskaffelser. Møsting havde derfor ansøgt Finanskollegiet om et lønforskud på 1.000 rd., men det var blevet afslået. Allerede inden afreisen fra København havde han forelagt sit ønske for finansminister Ernst Schimmelmann. Det havde været hans første indtryk, at det ville have været en let sag at gennemføre, men det var stødt på afgjort modstand hos kronprinsen, som to gange havde afslået ansøgningen. Det var ikke smukt af »Hans Herre« tillo Møsting sig at sige til Bülow.

I flere breve giver han atter og atter udtryk for sine økonomiske bekymringer. Således anmoder han 22. januar 1791 Bülow om at

sælge to ringe, hvoraf den ene var skænket ham af Gustav III, formentlig i forbindelse med den svenske konges besøg ved hoffet i efteråret 1787, og den anden af kronprinsen, sandsynligvis som erkendtlighed for modtagelse og natophold på amtsgården, da de nygifte var på vej hjem i september 1790. Bülow påtog sig hvervet, men da hans breve ikke er bevaret, ved vi ikke, hvad den økonomisk be-
trængte amtmand fik ud af denne transaktion. Det var dog ikke alle breve, der var fyldt med bekymringer. 28. september 1791 hedder det: Vi er sunde og friske, men har ingen penge. Det kunne også være det samme, slutter han, når man blot ikke behøvede så mange af dem.

Optimismen varede dog ikke så længe. Allerede 30. november 1791 fortæller han om en økonomisk skuffelse, som er overgået ham. Han har ikke fået den gevinst af nogle aktier i Asiatisk kompagni, som han bestemt havde regnet med. Vennen tilbød at hjælpe ham med et lån, men 2. juni 1792 takkede han for det venlige tilbud, men tilføjer: man skal ikke låne penge af sine venner eller af sin familie.

Heldigvis var der andre lånemuligheder, og lån måtte han have. I privatarkivet findes koncept til en skrivelse dateret 10. november 1792 til Generalitets- og kommissariatskollegiet, hvori han ansøger om et lån. Som motivering anfører han, at han har haft betydelige udgifter ved overtagelsen af amtsgården. Dette har haft til følge, at han har været nødt til at optage lån hist og her. Allerede 20. november 1792 kunne generalkrigskommissær Albert Hassler meddele, at der af den stående militære Pensions- og rentefond var bevilget ham et lån på 3.000 rd. Slesvig-holstensk kurant. Lånet skulle afdrages med 150 rd. om året, og der skulle betales 4% årlig rente. En afskrift af den af Møsting underskrevne obligation 11. december 1792 ligger ved Hasslers breve i privatarkivet. Blandt Møstings koncepter finder man også udkast til en skrivelse til Carl af Hessen, dateret december 1792, hvori han takker for lånet og samtidig lykønsker ham til datterens nedkomst. Mon den planlagte rejse til svigerfamilien i Norge i sommeren 1793 ikke først var sikret, da man havde vished for, at man havde opnået det ønskede lån.

Da man på tilbagerejsen fra Norge opholdt sig nogle dage i København, benyttede Møsting lejligheden til dels at søge audiens hos kronprinsen, dels at tale med Bernstorff og Schimmelmann. Utvivl-

somt har han forsøgt at opnå en forbedring af sin anstrengte privatøkonomi. Sidst på året foretog han en ny henvendelse til Bernstorff, vedlagt en ansøgning til kronprinsen, hvori han direkte androg om gageforhøjelse. Ingen af disse henvendelser gav noget positivt resultat.

En ny vanskelig situation opstod i 1794, da Stemann opsagde sin indestående kapital i amtsgården til udbetaling. Det drejede sig om ikke mindre end 7.000 rd. Møsting var naturligvis ikke istand til at skaffe denne kapital. Efter korrespondance med finanskollegiet blev det besluttet, at den kongelige kasse skulle forstrække Møsting med det opsagte beløb mod, at der blev givet fornøden sikkerhed i amtsgården.⁴ Stemann fik sin kapital udbetalt, og Møsting slap for fremtiden med en mindre rentebetaling, idet rentesatsen nedsattes fra $4\frac{1}{2}$ til 4%. I forlængelse af denne aftale udstedte Rentekammeret 28. april 1795 en såkaldt sikkerhedsakt, som forpligtede efterfølgeren som amtmand til at overtage gælden i amtsgården og udbetale Møsting dokumenterede udgifter til gårdens forbedring til et beløb af 9.000 rd., når herfra blev trukket gårdens forsikrede værdi til 8.444 rd. (hovedbygningen 6.865 rd. og jordbrugsarealerne 1.579 rd.). Kunne den samlede ejendomsværdi ved overtagelsen ikke nå denne vurderingssum, forpligtede Møsting sig til at udbetale efterfølgeren forskellen mellem den nu fastsatte og den nye vurdering. Det har utvivlsomt betydet en ikke ringe lettelse for familien at opnå denne sikring. Det betød dog ikke, at man indstillede sine bestræbelser for at forbedre privatøkonomien. Tværtimod gjorde man et nyt forsøg, da man fandt situationen belejlig.

I foråret 1797 døde Rüdinger, og Møsting henvendte sig endnu engang til Bernstorff i en skrivelse af 22. marts 1797.⁵ Havde han kun tænkt på egen fordel, ville han forlængst have søgt afsked fra amtmandseembedet i Vesteramtet, skriver han. Hans embedspligter her gav ham ganske vist ikke mere arbejde end i Østeramtet, men de var mere ubehagelige og tidrøvende samt tilmed meget lidt gunstige i økonomisk henseende. Ubehagelighederne kom navnlig af de mange stridigheder, som fulgte af, at mange sogne i Vesteramtet lød under Ribe stift. Desuden foregik der mange strandinger på Vestkysten, og de lange afstande gjorde det umuligt for ham at skaffe sig det samme

lokalkendskab her, som han havde til Østeramtets forskellige distrikter. Det var ikke, fordi han var arbejdssky, at han nu foretog denne henvendelse. Han skrev for at høre, om der var mulighed for, hvis han fortsat skulle administrere Vesteramtet, at han kunne engagere mere sekretærhjælp. De gennem årene foretagne flere personlige henvendelser til Bernstorff tyder unægtelig på, at Møsting i sin tid i første række har kunnet takke denne mand for sin udnævnelse til amtmand. Hvad der kom ud af denne henvendelse til Bernstorff, vides ikke. Formodentlig har denne talt med grev Reventlow, som jo var den mand, der skulle tage det fornødne initiativ. Bernstorff døde iøvrigt 21. juni 1797.

Der er noget, som tyder på, at grev Reventlow har været den, som hidtil har været ret utilbøjelig til at tage noget initiativ til forbedring af Møstings økonomiske stilling. I sommeren 1797 havde situationen ændret sig. Sommeren i forvejen havde Reventlow foretaget en lang inspektionsrejse i hertugdømmerne, og fra besøget i Haderslev amt bragte han med sig hjem en yderst positiv indstilling til Møstings administration af det ham betroede amt.⁶ Har Bernstorff inden sin død endnu engang talt Møstings sag, faldt hans ord denne gang åbenbart ikke på klippegrund.

1. august 1797 indstillede Rentekammeret til kongen, at Møsting, som hidtil havde administreret Vesteramtet ad interim, nu skulle modtage en formel udnævnelse som amtmand også for dette amt. Udnævnelsen skulle gælde for tre år med mulighed for forlængelse. Man indstillede samtidig, at det årlige vederlag forhøjedes med 300 rd. til 1.500 rd. Forslaget godkendtes ved kongelig resolution 9. august 1797.⁷

Der foreligger udkast til en skrivelse fra Møsting til Reventlow, dateret 23. september 1797, som gør det muligt at belyse Møstings reaktion på denne beslutning.⁸ Han gør heri opmærksom på, at han betragter forøgelsen af hans faste vederlag på 300 rd. som betaling for, at han nu også er udnævnt til amtmand i Vesteramtet. Han undlader dog ikke at gøre opmærksom på, at efter hans opfattelse burde det have været fastsat til 500 rd. Han undlod heller ikke at meddele, at han stadig ønskede at kunne opgive administrationen af Vesteramtet, og at han mente at kunne foreslå herredsfogeden i Tyrstrup

herred Friedrich Carl Feldmann som en fuldt ud forsvarlig overtager af embedet. Hans forslag nød dog ingen fremme.

Møsting var dog ikke til sinds at opgive forsøget på at slippe af med Vesteramtet. Det har utvivlsomt stadig været ham en torn i øjet, at man ikke ville befri ham for dette efter hans mening utaknemmelige arbejde. Da han øjnede en ny mulighed for at bringe spørgsmålet under debat, gik han atter i aktion.

Den hidtil fungerende administrator for grevskabet Rantzau med mere i Holsten Erich Eggers var afgået ved døden, og Møsting ansøgte i en direkte skrivelse til grev Reventlow om at få overdraget dette embede.⁹ Rentekammeret nedlagde allerede 25. september 1798 forestilling om besættelse af administratorstillingen. Der havde kun meldt sig én ansøger, nemlig baron Nic. Otto Pechlin. Han havde været 25 år i kongelig tjeneste, oplyste man, først ni år som tjenstgørende i overretten og siden som amtmand i Nordborg-Sønderborg amter og sidst i Segeberg amt. Han havde også været ansøger, da stillingen sidst var ledig. Indstillingen godkendtes 3. oktober 1798.¹⁰

Det kan forekomme besynderligt, at Reventlow kun taler om én ansøger, men han har formodentlig betragtet Møstings henvendelse til ham som en privat forespørgsel. Møsting var imidlertid meget skuffet over udfaldet. Der foreligger forskellige udkast til en skrivelse til Reventlow, dateret 24. oktober 1798.¹¹ Han var åbenbart så deprimeret over myndighedernes afvisning af hans brændende ønske om at komme bort fra Vesteramtet, at han kunne tænke sig at begrave sig på et fjernt sted i Holsten og i et helt tysk milieu. Havde grev Reventlow opfyldt hans ønske om forflyttelse, ville Møstings fremtidige karriere utvivlsomt have formet sig ganske anderledes, end tilfældet blev. Netop i de følgende år indtraf sådanne begivenheder, som kom til at overbevise kronprinsen og andre fremtrædende medlemmer af de styrendes snævre kreds om, at man i Møsting havde en mand med sådanne kvaliteter, at det var berettiget at lade ham foretage et springavancement af ganske usædvanlig art.

Det skulle også snart vise sig, at Reventlow på ingen måde havde glemte Møsting. I 1800 udløb de tre år, som udnævnelsen til amtmand over Vesteramtet var fastsat til. Rentekammeret indstillede nu

18. marts 1800, at varetagelsen af amtmandskabet i Vesteramtet forlængedes indtil videre, og at hans amtmandsgage forhøjedes med endnu 300 rd. Indstillingen godkendtes ved kongelig resolution 26. marts 1800.¹² Den negang indløb der ingen protester fra Møsting. Med denne lønfremgang havde han faktisk overgået den amtmænd i hertugdømmerne, der hidtil havde været den højst gagerede, nemlig amtmænd over Rendsborg amt, der på civilreglementet for 1795 var opført med en årlig gage på 1.500 rd. Samtidig kunne grev Reventlow også meddele Møsting, at kronprinsen havde anmodet ham om at tilkendegive ham sin anerkendelse af hans dygtige administration af det ham betroede embede, en vurdering som Reventlow selv kunne give sin fulde tilslutning. Anerkendelsen fra højeste sted og den kærkomne gageforhøjelse kunne ikke andet end få den virkning, at enhver beklagelse over fortsat at skulle varetage administrationen af Haderslev amt i sin gamle udstrækning ophørte.

Det må vel også siges, at en begivenhed i året 1800 sandsynligvis ligeledes må have standset ægteparret Møstings hidtil fremførte økonomiske bekymringer. 7. juni 1800 døde ægteparrets gamle ven og slægtning J. O. Schack-Rathlou, der havde levet sin sidste tid som enkemand. Nogle måneder efter dødsfaldet kunne en af eksekutorene i hans bo meddele, at den gamle herre havde testamenteret sin slægtning en kapital på ikke mindre end 10.000 rd.¹³ Arven udbetaltes inden årets udgang. Denne gave har utvivlsomt bidraget til at fjerne alle mørke skyer på ægteparrets økonomiske himmel.

Spredte træk af Møstings amtmandsvirke

Medens Møsting i efteråret 1789 gik og ventede på sin udnævnelse til amtmand, stillede han sin ven Bülow 11. september 1789 i udsigt, at når først han var blevet amtmand, skulle han skrive et brev til ham hver tredje uge. Sådanne breve ville forhåbentlig få et mere fornuftigt indhold end de breve, han i øjeblikket afsendte fra hoffet. Løftet kunne ikke helt indfries, hvad antallet af breve angår, selv om det blev til mange i de første år. Hvad indholdet angår, må det vel siges, at de indeholder mangt og meget om hans mangeårige virksomhed i Haderslev, hvilket også vil fremgå af det følgende. Gennem brevene får man desuden en langt mere levende og nærværende beskrivelse af en travl embedsmands gerning, end hvis man blot er henvist til at skulle læse de mange officielle skrivelser, som nu engang er hovedindholdet i et embedsarkiv. Man kan blot endnu engang beklage, at Bülows svarbreve ikke mere eksisterer.

Det har altid været en amtmands embedsopgave at varetage den regerende konges interesser overfor lokalbefolkningen i det ham betroede embedsområde. Herunder hørte at møde frem, når majestæten besøgte amtet og eventuelt ledsage ham på rejser indenfor dette. I ældre tid kunne det også forekomme, at amtmanden måtte byde kongen og hans følge ophold og fortæring i amtmandsboligen.

Møsting havde ikke været længe i sit embede, førend han måtte påtage sig disse værtspligter. Efter kronprinsens bryllup på Gottorp slot havde de nygifte tilbragt hvedebrødsdagene på svigerfamiliens sommerresidens Louisenlund ved Sliens sydbred. Hjemrejsen til København påbegyndtes 10. september 1790. Gennem udførlige referater i »Berlingske Tidende« kan man følge de nygifte på deres triumftog gennem Sønderjylland til Kolding, over Fyn og Sjælland til Frederiksberg slot, hvor den hjemmeværende del af kongefamilien tog imod, og hvorfra det festlige indtog til hovedstaden og til Christians-

Kronprins Frederik (1768-1839) varetog fra 1784 sin sindssyge faders regentpligter. Han blev i 1790 gift med landgreve Carl af Hessens datter, prinsesse Marie. Som amtmænd blev Møsting beordret til at overvære brylluppet, og på hjemrejsen til København modtog ægteparret Møsting de nygifte i amtsgården. Foto Det kgl. Bibliotek.

borg slot tog sin begyndelse. Første stop på den lange rejse var Haderslev.¹

Hvor Møsting har mødt den kongelige kortege vides ikke. Derimod er det berettet, at umiddelbart syd for byen havde postmester Knud Petersen taget opstilling med sine uniformerede postilloner til hest, som hilste de fornemme gæster ved at blæse i posthornene. På Søndertorv mødte byens øvrighed og andre af byens spidser gæsterne. Formodentlig er også de i byen garnisonerede dragoner marcheret op. De nygifte kørte til amtsgården, hvor de overnattede, for næste dag at fortsætte rejsen mod Kolding.

Ledelsen af Hernnhuterkolonien i Christiansfeld havde gennem Møsting forsøgt at få kronprinseparret til at gøre ophold i byen, men det havde ikke kunnet lade sig gøre.² Beboerne henvises til at tage opstilling langs landevejen og hilse de nygifte, når de passerede forbi. En nærmere beskrivelse af opholdet i Haderslev foreligger ikke. Det er således ikke omtalt i T. O. Achelis' ellers så omfattende skildring af byens ældre historie.³

Såvidt det kan oplyses, var det første og eneste gang Møsting-familien var værter for kronprinsen og hans familie. Der foreligger flere opfordringer fra Møsting til Bülow om at undersøge, om kronprinsen kunne tænke sit at gentage besøget. Således foreslog han, at kronprinseparret kunne bo i amtsgården, da man i sommeren 1792 afviklede en stor militærmanøvre mellem Åbenrå og Flensborg. Kronprinsen foretrak sin vane tro at bo i selve militærlejren, og en invitation til kronprinsessen om under manøvrene at tage ophold i amtsgården blev ikke modtaget. På den anden side gav troppesamlingen anledning til, at Møsting kunne møde sin gamle ven. Som han skrev til ham 2. juni 1792: Medens de andre attackerer og attakeres, kan vi måske småsnakke om gamle dage ved hoffet og om mange fælles bekendte. Disse fortrolige samtaler med Bülow var noget Møsting i høj grad savnede, hvilket han ofte gav udtryk for i sine breve.

En enkelt gang synes prinsesse Louise Augusta at have besøgt ægteparret Møsting, da hun var på hjemrejse fra Gråsten til hovedstaden. Formodentlig var hun ved denne lejlighed ledsaget af sin hofdame, amtmandens søster. Prins Carl af Hessen, som ofte passerede Haderslev med eller uden sin gemalinde, synes aldrig at have aflagt

Prospekt af Haderslev Købstad cirka 1850. På bakken til højre ligger Gammel Haderslev kirke med sit oprindelige tårn. Kirken lå ganske nær amtmandsboligen. Midt i billedet ses Haderslev Dam og i baggrunden byens hovedkirke (nu Haderslev domkirke). Når Møsting kørte ud på sine inspektionsrejser har denne udsigt været en daglig oplevelse. Foto efter gengivelse i Henrik Fangel: Haderslev i 700 år, 1992.

besøg i amtsgården. Møsting kunne ikke lade være med overfor Bülow at udtale en vis fornærmelse herover. Det høje par kunne åbenbart godt gøre ophold hos stiftamtmand Friedrich Buchwald på Odense slot, men ikke på amtsgården i Haderslev.

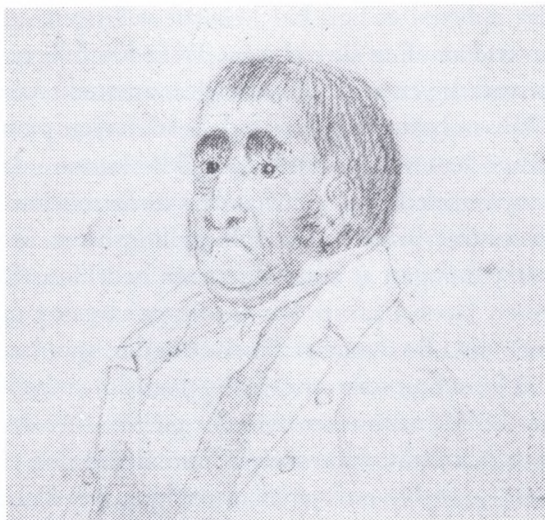
Foruden at repræsentere kongen overfor lokalbefolkningen havde en amtmand også den opgave at sørge for, at den samme befolknings interesser ikke blev krænket af amtets øvrige embedsmænd. Amtmanden skulle tilse, at de lokale embedsmænd rettede sig efter gældende lovgivning, således at ingen havde grund til at føle sig forurettet. Under amtmanden i Haderslev fandtes følgende »amtsbe-

tjente« og andre embedsmænd, hvis administration han havde pligt at kontrollere.⁴

Øverst på listen af »amtsbetjente« for Haderslev amt, det vil sige de embedsmænd og andre funktionærer, som var tildelt et eller andet kontant vederlag af den kongelige kasse, stod efter de to amtmænd to amtsforvaltere, hvis hovedopgave var at udskrive skatter og aflægge det årlige amtsregnskab. Herefter fulgte de to husfogeder, en i hvert amt, som i første række varetog vejeftersyn og organiserede det fornødne vejarbejde. Endvidere finder man på listen amtets seks herredsfogeder, to lokale toldfunktionærer og tre såkaldte fodknægte, som formodentlig har virket som bude for de forskellige embedsmænd. I Hof- og statskalenderen finder man de offentlige embedsmænd anført, som ikke oppebar fast pengeløn. Blandt disse kan nævnes en særlig tilsynsførende med titel af official ved Christiansfeld, og som samtidig virkede som lokal postmester, en branddirektør, postmesteren i Haderslev, en fysikus, hvis distrikt både var by og amt, samt en række autoriserede advokater. Også under amtsbetjentene i Haderslev amt er opført embedsmændene ved det 1. slesvigske skovdistrikt. Som chef for dette og opført med en gage på 1.000 rd. stod hofjægmester Krogh på Åstrupgård, fru Møstings farbroder. Hans næstkommanderende førte titlen overførster, og ved distriktet var desuden ansat tre skovridere og syv skovfogeder. Formodentlig har hofjægmesteren selv draget omsorg for det fornødne tilsyn med sine underordnede. Møsting havde heller ikke som amtmænd noget at gøre med Haderslev købstadsforvaltning. Siden ca. 1730 sorterede de sønderjyske købstæder direkte under statholderen og overretten på Gottorp slot. Hvad angår den såkaldte »slotsgrund« i den østlige del af Haderslev by, blev denne del af byen først i 1834 underlagt Haderslev købstadsforvaltning.

En væsentlig del af de sager, som kom ind til amtskontoret, passerede blot amtmændens skrivebord. Den reelle sagsbehandling og afgørelsen lå hos andre myndigheder. I mange tilfælde behøvedes kun amtmændens påtegning, inden sagen gik videre. Når den relevante myndighed havde truffet sin afgørelse, gik sagen tilbage til amtskontoret for derefter at blive givet videre til den person eller institution, som havde rejst sagen.

Amtssekretær Thomas Lorenzen (1754-1834) var ansat på amtskontoret, da Møsting overtog sit embede i Haderslev. Han virkede en årrække som amtsforvalter og døde i Haderslev. Foto Byhistorisk arkiv i Haderslev.

Den stadige strøm af indkomne skrivelser, ansøgninger, regnskaber med mere medførte, at amtmanden måtte disponere over et kontor, som benævnedes: amtskontoret. Dette var normalt bemanded med en amtssekretær, som utvivlsomt har været en yngre jurist med kendskab til den specielle sønderjyske lovgivning, samt den fornødne skrivekapacitet. Denne medhjælp omtalte Møsting normalt som sin »skriverkarl«. Amtskontorets personale ansattes og aflønnedes af amtmanden personligt, og de boede som regel i hans hus. Amtskontoret havde fra ældre tid sine lokaler i amtsgårdens stueetage. Her har amtmanden formodentlig også haft sit særlige kontor, og her fandtes også amtsarkivet opstillet.

Gennem brevene til Bülow får vi visse oplysninger om det skiftende kontorpersonale. Det kunne åbenbart af og til være vanskeligt at få egnet medhjælp. Således klager Møsting 21. december 1796 over, at en nyansat sekretær står ganske fremmed overfor forretningerne og ikke er istand til at foretage et skridt alene. Det synes ikke muligt at opstille en fuldstændig og sammenhængende fortegnelse over beskæftigede amtssekretærer. Kun enkelte kendes, undertiden kun ved navn. På side 42 er nævnt amtssekretær Lorenzen, om hvem

det oplyses, at han har beklædt stillingen siden 1784. Det fremgår endvidere af en skrivelse fra Tyske kancelli 16. juli 1797, som ligger i privatarkivet, at man havde givet amtssekretær, cand. jur. Ernst Julius Clausen bestalling som underretsadvokat på betingelse af, at han, så længe han var amtssekretær, ikke kunne udarbejde indlæg i sager, som verserede ved en af amtets underrettsdomstole eller førtes for en af amtets beboere. Af folketællingslisten for Haderslev købstad i 1803 fremgår, at amtssekretæren hed Hans Rud. Feddersen og skriveren Jacob Faarup. De var begge unge og ugifte samt opført sammen med de øvrige ti tjenende ånder, som boede i amtsgården.⁵

Det synes, som om Møsting ved sin embedstiltrædelse ikke er blevet så lidt overrasket over det meget »skriveri«, som fulgte med stillingen. 13. juni 1790 skriver han således: Jeg, min sekretær og skriverkarl skriver hvert øjeblik, vi er hjemme. Det blev et gennemgående tema i mange følgende breve. Således sukker han 29. juli 1795 over, at sekretæren just har placeret en skrækkelig pakke »expedienda« på hans skrivebord. Påstanden om de mange skrivelser, som skulle udfærdiges, understøttes også af den store samling af egenhændige koncepter, som findes i privatarkivet, og som demonstrerer, at også amtmanden selv havde et stort skrivearbejde.

Et andet forhold, som nok i begyndelsen har voldt den nybagte amtmand noget besvær, var, at så godt som al korrespondance foregik på tysk. Det tyske sprog var naturligvis ikke en tidligere hoffunktionær fremmed. Det er dog et spørgsmål, i hvor høj grad han tidligere har skullet anvende tysk skriftligt. Det måtte han imidlertid nu indstille sig på. Med ikke ringe stolthed meddeler han imidlertid allerede 13. juni 1790, at han nu ser sig istand til at smøre »einen Bericht« sammen så godt som den bedste. Ganske vist, indrømmer han, er det ikke altid zirlig tysk, men jeg har dog den tilfredshed, at det er mine egne hænders arbejde. Han ville dog hellere skrive på dansk, men man må jo skikke sig i tiderne, slutter han.

Foruden at føre en omfattende korrespondance om vidt forskellige spørgsmål, bestod en amtmands virksomhed i høj grad i at foretage regelmæssige inspektionsrejser omkring i amtet. Med den udstrækning, hans embedsområde havde, var det en ret så krævende embedsopgave. 22. oktober 1791 fortæller han, at han hele sommeren har

ligget på landevejen, og når rejserne er forbi, må jeg smukt sidde ved mit skrivebord fra morgen til aften. Rejserne var til at komme over, når det var sommer. Om efteråret var det mindre behageligt, da man først kom hjem efter mørkets frembrud, og desuden havde man ikke fået noget at spise. Ved en senere lejlighed får man at vide, at amtmanden benyttede en såkaldt åben holstensk vogn til disse rejser. 29. juli 1794 bringer han atter de mange rejser på bane. Tonen er ikke mere så kritisk som tidligere. Han får dog fortalt, at han siden maj måned ustandselig har været på farten.

Hvorledes Bülow har reageret på disse tilbagevendende suk over meget arbejde, ved vi ikke, men Møsting har formodentlig fundet det nødvendigt at udarbejde en formelig statistik over udførte funktioner, for bedre at kunne overbevise om den store arbejdsbyrde, som påhvilede ham. 18. januar 1792 oplyste han, at han i det forløbne kalenderår havde behandlet 1.860 ekspeditionssager, udstedt 2.400 dekreter og afsagt ca. 400 domme. Lidt maliciøst føjer han til: venen kan vel se, at han har nok af arbejde, men ikke nok penge! Med årene blev dette en ofte tilbagevendende klagesang, som nok kan forekomme temmelig kedsommelig. Således hedder det i et brev af 26. januar 1793, at han er lænket til sit skrivebord af en overflod af arbejde, men det giver ikke større indtægter. Ved en anden lejlighed lyder det: Man har haft et frygteligt stormvejr på vestkysten, som har medført, at tre store skibe strandede. Det gav konge og herredsfoged en god fortjeneste, ham selv en hoben arbejde og hele ansvaret, men iøvrigt intet! Om oprydningsarbejdet efter sådanne strandinger altid har krævet amtmandens personlige nærværelse hver gang er svært at afgøre.

Det er imidlertid indlysende, at amtmanden, hvis han skulle leve op til sit ansvar, måtte foretage hyppige inspektionsrejser. Hans embedsområde lå nu engang således, at meget vigtige landeveje fra Nørrejylland og ind i Sønderjylland passerede gennem amtet, og at den vigtige postforbindelse mellem hovedstaden og Altona også gennemskår området. I perioder, hvor der foregik betydelige militære transporter, var der stærk trafik, og udskrivningerne af fourage til hæren bragte talrige bøndervogne ud på landevejene. Det var derfor af yderste vigtighed, at forbindelseslinjerne var i orden, og at eventuelle

mangler ved broer og veje øjeblikkeligt blev reparerede. Det krævede, at amtmanden stadig foretog de fornødne eftersyn og drog omsorg for, at husfogederne fik bragt manglerne i orden omgående. Desuden måtte han også kontrollere andre underordnede amtsfunktionærers arbejde, deltage i udskrivninger af militært personale, foretage eftersyn af kirkebygninger og overvåge, at de nye bestemmelser om udskiftning af landsbyernes jorder og udflytning fra de gamle landsbyer nu også fandt sted. Når Rentekammerets præsident, grev Reventlow efter sin inspektionsrejse i sommeren 1796 om Møsting udtalte, at han havde en god tone i omgangen med sine bønder, kan det kun tages som udtryk for, at Møstings omfattende rejsevirksomhed og det gennem årene opbyggede nære lokalkundskab har gjort ham kendt i amtets store landbefolkning.⁶

Netop gennemførelsen af de mange nye landbolove var en opgave, som i udstrakt grad måtte interessere og beskæftige en sønderjysk amtmand. Da Møsting overtog sit embede, var de vigtigste nye landbolove forlængst udarbejdet. For Møsting drejede det sig derfor om at sørge for deres gennemførelse og i det hele taget at tage stilling til de nye problemer, denne lovgivning fremkaldte.⁷

Haderslev amt indtog fra gammel tid en særstilling indenfor Sønderjylland. Der fandtes kun få store adelige godser, og det for de sydslesvigske godser så velkendte livegenskab eksisterede ikke her. Dog fandtes der i amtet en række store kongelige domæneejendomme, som i udstrakt grad blev drevet af fæstebønder. Der var således problemer nok.

På grund af statens finansnød havde det været nødvendigt fra midten af 1760erne at påbegynde bortsalg af disse domænegodser. Jorden udstykkedes, og man skabte nye bondebrug. Man ønskede også at benytte lejligheden til at fremme selveje blandt bønderne. På de fleste af de nye parceller lagdes bygningspligt, dog ikke på alle.

For at fremme udviklingen nedsattes allerede i 1768 en slesvigholstensk landkommission under ledelse af en overretsråd og udstyret med det fornødne sekretariat og tekniske personale.⁸ I årene efter 1784 indtraf en vis stagnation i kommissionsarbejdet, idet det efterhånden viste sig vanskeligt at fremskaffe købere til de udbudte ejen-

domme. Fra 1788 kom der påny gang i salget, og landkommissionen havde endnu nok at gøre langt ind i det næste århundrede.

For at fremme selveje eller arvefæste af de nyoprettede bondebrug gennemførtes en lovgivning, som fastsatte rimelige overtagelsesafgifter. Endvidere lagde man en del af det praktiske arbejde ud til de lokale embedsmænd. Således havde man udpeget Møstings forgænger i amtmandsembedet som leder af en kommission, som navnlig skulle tage sig af denne opgave indenfor Haderslev amt. Formodentlig har Møsting videreført dette arbejde.

En anden vigtig opgave var ophævelse af fællesdriften af landsbyjorden, udflytning fra landsbyen og samling af den enkelte bondes jorder og indhegning af hans arealer. Også dette var en opgave, hvis fremme og succes stod og faldt med de lokale embedsmænds interesse. Indenfor Haderslev amt var det ejeren af Roost fogedgård i Arild sogn Chr. Outzen, der varetog stillingen som husfoged i Vesteramtet, en interesseret og virksom mand, der kunne notere flere positive resultater med hensyn til løsning af denne specielle opgave.⁹ Også hvad angår denne reform, skulle man et godt stykke ind i det følgende århundrede, førend man kan sige, at man havde nået det ønskede mål.

De stigende kornpriser havde imidlertid også negative følger. Både i by og på land havde mange svært ved at skaffe det fornødne til familiens underhold. Flere steder opstod alvorlig uro, og man krævede forbud mod eksport af korn.¹⁰ I 1790 opstod der således stærk social gæring på Tønderegnet, og nogle år senere var der tilløb til alvorlig uro i Holsten, som først dæmpedes, da der blev sat militær ind. Når Møsting 13. december 1794 mente at kunne forsikre Bülow, at nu var alle uroligheder i provinsen forbi, var han faktisk en postgang for tidligt ude. Også i 1795 kom det flere steder til nye udbrud af uro, og protestbevægelsen nærmede sig på betænkelig måde Haderslev. I Flensborg måtte øvrigheden anmode statholderen om at sende militær til byen for at opretholde roen. Såvidt kom det dog aldrig i Haderslev amt. Møsting foreslog statholderen, at man pålagde de lokale myndigheder at indkøbe det fornødne kvantum korn og videresælge det for en billig penge til de familier, som havde van-

skeligt ved at klare sig. På landet mente han ikke, at der var grund til at iværksætte særlige foranstaltninger. Bønderne behøvede underklassens arbejdskraft ved den forestående høst. De skulle derfor nok selv finde udveje til at komme de nødlidende til hjælp.

I sommeren 1796 foretog grev Reventlow en længere rejse i her-tugdømmerne. Rejsen havde været planlagt længe, men kom først nu i stand. Reventlow tog ind hos hofjægermester Krogh på Åstrupgård, som han betragtede som en af sine bedste rådgivere, når det drejede sig om skovdrift.

Formålet med rejsen var at danne sig et indtryk af, hvorledes det var gået med reformlovgivningen og desuden at gøre sig bekendt med de lokale embedsmænds indsats.¹¹ Møsting havde tilrettelagt en plan for Reventlows rundrejse i amtet, men det kan ikke fastslås, om han også ledsagede ham på turen. Efter at have besøgt Haderslev amt, fortsattes rejsen syd på, og også visse distrikter i Holsten blev besøgt. Efter hjemkomsten modtog Møsting et brev dateret 6. august 1796, hvori Reventlow takkede for Møstings medvirken til hans rejses succes.¹² Han bad ham ligeledes se på et lovudkast, som han havde tænkt at forelægge til diskussion i Rentekammeret i løbet af efteråret. Reventlow udarbejdede senere en udførlig rapport om sin rejse og de embedsmænd, han havde truffet. Hans dom om Møsting lød således: Han har en god tone i omgangen med sine bønder og hans virke er synligt overalt. For Møstings videre skæbne havde det sikkert en ikke ringe betydning, at han havde vundet Reventlows anerkendelse for sin embedsførelse.

Af en amtmands verdslige embedspligter må endnu omtales hans dømmende virksomhed. Naturligvis var de fleste retssager, som forelagdes ham, småsager, men han havde også myndighed til i første instans at afgøre ret så grove kriminelle sager. At de fleste sager var småsager, fremgår alene af den opgørelse på antallet af pådømte sager i 1791, som er omtalt foran side 69. 13. september 1794 kunne han fortælle sin ven, at han for tiden havde syv tyve siddende, der alle var hårde halse. Han måtte anvende en møjsommeligt list under forhørene for at kunne overbevise dem om deres ulovlige håndværk. Han trøstede sig med, at de skulle komme til at svede i tugthuset. I sådanne alvorligere sager afgav Møsting forslag til en dom, som der-

efter skulle endelig fastsættes af overretten. Til sit arbejde med en sådan vanskelig sag, føjer han i sin kommentar også til: dette ekstraordinære arbejde giver ikke nogen godtgørelse!

Beskæftigelsen med, hvad man kan kalde de verdslige eller civile sager, var naturligtvis den del af embedsgeringen, som optog Møsting mest. Det hører dog med til billedet af hans virke som amtmand, at han også havde adskillige kirkelige sager at tage stilling til. Han førte således tilsyn med landsbykirkerne, og han havde sammen med de kirkelige embedsmænd kontrol med regnskaberne over de kapitaler, der tilhørte kirker, skoler og fattiganstalter. Det kan også her indledningsvis fastslås, at han var stærkt interesseret i tidens bestræbelser på at reformere den almindelige folkeskole og i arbejdet med at fremme befolkningens muligheder for øget oplysning og god læsning.

Som allerede antydnet foran, fulgte man ikke i alle amtets sogne den samme kirkelige lovgivning. Sognene i Vesteramtet hørte stort set under Ribe biskop og fulgte kongerigsk kirkelovgivning, medens sognene i Østeramtet som nærmeste overordnede kirkelige myndighed var underlagt provsten for Haderslev provsti, der atter sorterede direkte under superintendenten i Slesvig.¹³ I Haderslev provsti fulgte man den slesvigske kirkelovgivning, som på afgørende vis afveg fra den kongerigske. Dog var kirkesproget i samtlige nordslesvigske sogne ned til en linje, som så nogenlunde er identisk med den idag eksisterende grænse mellem Danmark og den tyske forbundsrepublik, dansk. I købstaden Haderslev var kirkesproget derimod tysk.

Møsting var blevet amtmand i en kirkelig brydningstid.¹⁴ Den tidligere fremherskende pietistiske kristendomsopfattelse var på retur og ved at give plads for et mere rationalistisk kirkesyn. Møsting har nok selv personligt været tilhænger af denne mere fornuftsbetonede kristendomsopfattelse. Han gik i hvert fald fuldt og helt ind for den nye rationalistiske kirkeledelses forslag, og han kunne også støtte dens interesse for en forbedring af skolevæsenet på alle trin. Som amtmand havde han desuden sæde i Haderslev latinskoles »konservatorat«, som virkede som et lokalt tilsynsråd. Hvilke kirkelige personligheder kom Møsting nu i sin egenskab af amtmand i tjenstlig forbindelse med?

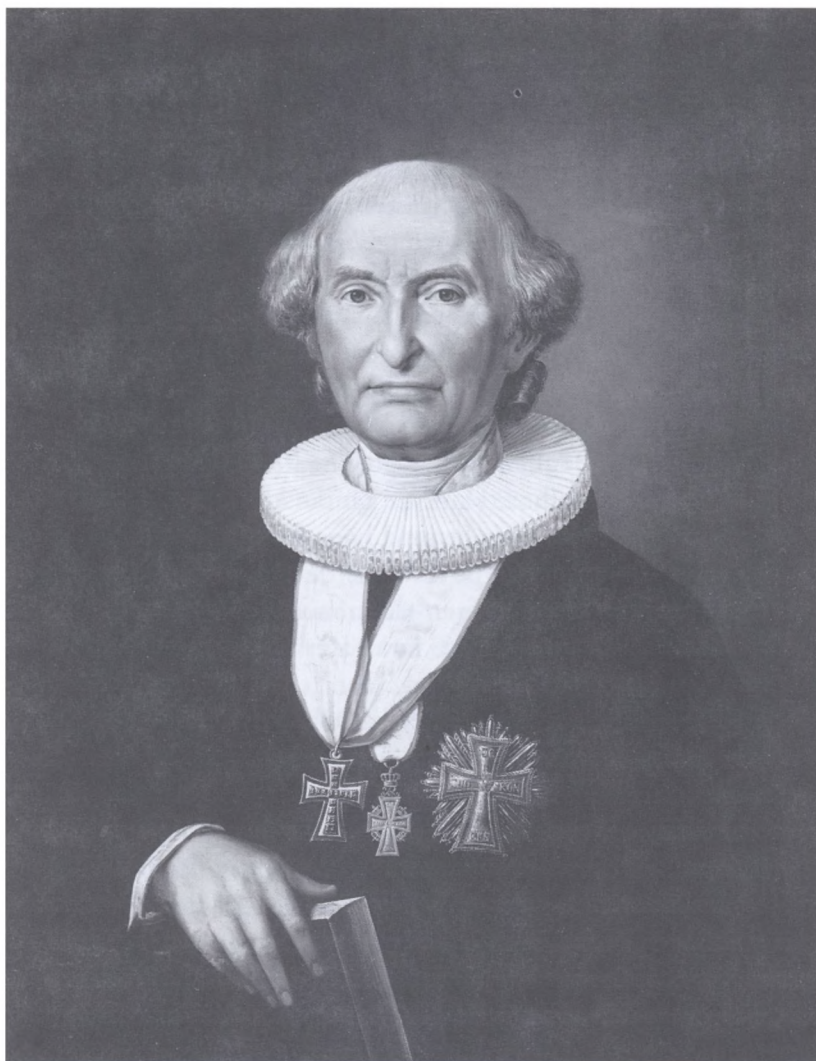
I Ribe sad som biskop siden 1786 og indtil 1811 – altså i hele

Møstings amtmandsperiode – den norskfødte Stephen Middelboe. Han havde fået sin teologiske uddannelse i København og havde virket som stiftsprovst i Ribe, indtil han blev biskop. Han var ingen markant kirkelig skikkelse eller nogen særlig fremragende prædikant. Derimod skal han have været meget yndet af sine sognepræster på grund af »humanitet og omhu«. Det synes ikke, som om Møsting har opnået nogen tættere kontakt med ham, men af og til må de vel have haft nogle problemer at skulle drøfte. Ved en bestemt anledning udtalte Møsting, at forhandlinger om spørgsmål vedrørende sognene i den vestlige del af amtet havde været meget besværlige. Se foran side 58.

Som biskop i Slesvig sad ved Møstings ankomst til Haderslev den gamle superintendent Adam Struensee, der siden 1759 havde virket som kirkeleder i begge hertugdømmer. Han tilhørte den pietistiske kirkeretning og var i sin tid indkaldt, da regeringen mente i ham at have fundet en smidig og virksom kirkeleder, der ville og kunne bekæmpe enhver sekterisk retning. I de mange år, hvor han havde beklædt sit betydningsfulde embede, havde de kirkelige synspunkter ændret sig på afgørende punkter. Nye opfattelser havde vundet indpas, og Struensees efterfølger var en overbevist tilhænger af oplysningstidens og rationalismens kirkelige tanker.

I 1792 tiltrådte J. G. C. Adler som superintendent i hertugdømmet Slesvig. Fra 1806 udnævntes han også til leder af den holstenske kirkeprovincs.

Kirkehistorikeren H. F. Rørdam har citeret Adler for at have sagt, at han lod sig udnævne til kirkeleder i Slesvig »for også at lade oplysningens sol beskinne disse egne«.¹⁵ Denne karakteristik passer udmærket med den redegørelse for den kirkelige udvikling indenfor Slesvig stift i denne periode, som er givet i moderne tid.¹⁶ Om Adler fremhæves som hans fornemste mål at udvide almindelig oplysning hos den brede befolkning. Dette viste sig først og fremmest ved hans lange og målbevidste arbejde for opbygning af en tidssvarende folkeskole. I sin kirkepolitik ville han gennemføre sådanne nødvendige ændringer, at man undgik frafald fra den eksisterende kirke. Det kirkelige budskab skulle imidlertid bringes i overensstemmelse med oplysningstidens ideer. Gudstjenesten måtte renses for alt, hvad der

J. G. C. Adler (1756-1834) virkede med titel af generalsuperintendent som den øverste kirkelige embedsmand i hertugdømmet Slesvig fra 1793. Hans reform af gudstjenesteordningen og udarbejdelse af en ny salmebog vakte stærk uvilje blandt det lokale kirkefolk. Derimod fik hans ihærdige arbejde for en reform af det sønderjyske folkeskolevæsen stor betydning. Foto Det kgl. Bibliotek.

måtte opfattes som misforståelser, som havde indsneget sig siden oldkirkens dage. Protestantisme og rationalisme var for Adler et og det samme, og angreb på hans kirkesyn opfattede han som angreb på reformationsværket.

Adler var ikke blevet gammel i gårde, førend han kastede sig over sin første store opgave at modernisere og forenkle gudstjenesten.¹⁷ I løbet af relativ kort tid havde han udarbejdet forslag til en ny alterbog, som skulle indføres i samtlige sogne under hans myndighed. Det officielle navn på nyordningen var den nye »kirke-agende«. Forslaget blev indsendt til Tyske kancelli og kom til behandling i gehejmestatsrådet i november 1796. Alle kunne dog ikke give forslaget tilslutning, men ved kongelig reskript af 2. december 1796 udfærdigedes en officiel autorisation. På Adlers forslag godkendtes også, at nyordningen skulle indføres i al stilhed. Han var ganske klar over, at det menige kirkefolk kunne vise stor uvilje mod hans forslag. Derfor måtte menighederne indtil videre gerne anvende de gamle formuleringer ved de kirkelige handlinger. Hvor en sådan modstand ikke kom til orde, kunne man straks tage den nye kirke-agende i brug i sin fulde udstrækning.

Adlers kirke-agende forelå på tysk. Da kirkesproget i de nordslesvigske sogne var dansk, måtte man omgående tænke på en oversættelse. Til at løse denne opgave valgte man sognepræst Prahll i Vedsted, som vi senere skal vende tilbage til.¹⁸ Det første eksemplar af oversættelsen indsendtes til kancelliet 19. oktober 1797. På det tidspunkt var man klar over, at der var en udbredt uvilje mod den nye ordning. Man anmodede derfor pastor Prahll om at forfatte en pjece, som kunne berolige det oprørte kirkefolk. Prahll påtog sig også denne opgave og lagde sig ganske på linje med sine kirkelige overordnede ved at hævde, at der kun ændredes lidt ved det tilvante.¹⁹ Pjecen fik imidlertid den helt modsatte virkning end den tilsigtede. Prahlls egen mening var også i opposition. Man ved imidlertid at fortælle, at Prahll gik ind på at læse de kirkelige tekster, således som de havde lydt hidtil i kirken i Vedsted, men at han valgte at prædike over helt andre. Han skal have opfordret Adler til at opfordre andre præster til at følge samme fremgangsmåde.²⁰

Intet syntes imidlertid at kunne standse den folkelige uvilje mod

den nye gudstjenesteordning.²¹ Kritikken fik forskellige udformninger, og enkelte menigheder henvendte sig endog direkte til kongen, en fremgangsmåde menigmand ofte havde anvendt, når man ville protestere mod noget, som man fandt var et utilbørligt påbud fra de lokale myndigheder. I kancelliet blev man efterhånden ret urolig over den stigende protestbevægelse, som jo fandt sted på et tidspunkt, hvor det både udenlands og i Sønderjylland gærede på en betænkelig måde. Uden på forhånd at indhente Adlers opfattelse, besluttede man, at der skulle fares med lempe med hensyn til at gennemføre nyordningen. 8. december 1797 udgik et kongeligt reskript til overretten, hvori man krævede, at de gamle bibeltekster fra 1. januar 1798 påny skulle læses ved søndagsgudstjenesten. Uroen fortsatte imidlertid, og 20. januar 1798 udkom et kongeligt patent, som fastslog, at der skulle afholdes afstemning i alle sogne, om nyordningen skulle gennemføres. Selv i sogne, hvor man havde tilsluttet sig den nye gudstjenesteordning, skulle Fader Vor og den kirkelige velsignelse anvendes i sin traditionelle form. Møsting havde i et cirkulære til samtlige menigheder i Haderslev provsti i oktober 1797 anbefalet, at man anskaffede et eksemplar af den nye kirke-agende. Heri lå faktisk en anerkendelse.²² Han var derfor yderst utilfreds med kancelliets optræden. I et brev til Adler, som han titulerede »min kære ven«, skrev han: Reskriptet var slemt, men patentet ti gange værre. Og han fortsatte: Agenden skal gøres afhængig af pøbelens tilfredshed eller utilfredshed.²³

Det hører med til billedet af Møsting, at han som amtmand ikke kunne sidde med hænderne i skødet og se på, at man rundt omkring i hans embedsdistrikt samledes for at modsætte sig en ordning, som havde fået kongelig godkendelse. Da sognefogederne i Fjelstrup og Vejstrup sogne indbød samtlige kolleger i Tyrstrup herred til et møde i Christiansfeld for at drøfte en fælles optræden over for nyordningen, forbød han mødets afholdelse samtidig med, at han afsatte de to initiativtagere og indberettede sagen til overretten.²⁴ Denne ønskede de to idømt tugthusstraf, men det modsatte kancelliet sig. Man nøjedes med at stadfæste deres afsked. Intet kunne imidlertid hindre, at enkelte menigheder fortsatte med at fremsende protester til kongen, og flere steder indkaldte man til lokale grandestævner for at samle

menighederne til protest. Da Møsting erfarede, at man i Magstrup-Jægerup samt Sommersted sogne nægtede at betale præsten de sædvanlige tiendeafgifter, kørte han i egen høje person ud, kaldte bønderne sammen i kirkerne og holdt en tordentale til dem.²⁵ Det lykkedes dog ikke i første omgang at bryde modstanden mod at yde præsten, hvad der tilkom ham.

Efter at den nye gudstjenesteordning var udarbejdet, gik Adler i gang med at få tilrettelagt en ny salmebog, hvis indhold svarede til den nye kirke-agende.²⁶ Det havde længe været et regeringsønske, at man kunne få en ny salmebog til afløsning af de mange forskellige salmebøger, som var i brug i de sønderjyske kirker. Den af Adler udarbejdede salmebog udkom i 1798, samtidig med den af den kongerigske biskop N.E. Balle tilrettelagte evangelisk-kristelige salmebog, med hvilken den havde en ikke ringe overensstemmelse. Mærkværdigvis havde Møsting fået et udkast tilsendt. Formodentlig af høflighedsgrunde udtalte han sin glæde over det udførte arbejde. Han føjer dog til: doch bin ich kein kompetenter Richter; ich habe es nun bald so weit gebracht, dass ich weder dänisch noch deutsch richtig verstehe.²⁷ Det må nok siges at være en noget tvivlsom anerkendelse. Under indtryk af den modstand, kirke-agenden havde fremkaldt, var kancelliet ikke indstillet på at påbyde den nye salmebogs anvendelse. I landsognene i Østeramtet fortsatte man med at anvende den såkaldte Pontoppidanske salmebog, og i de sogne, hvor Ribebispen udøvede myndighed, blev den evangelisk-kristelige salmebog autoriseret.²⁸ Nogen større begejstring synes den ikke at have vakt.

I det daglige var det langt fra sådanne spørgsmål som gudstjenestens tilrettelægning eller en tidsvarende salmebogs indførelse, som optog en amtmand. Derimod var det en række administrative sager som tilsyn med de lokale kirkebygninger og kontrol med en række gejstlige regnskaber, som passerede amtmandens bord, og som han forvaltede sammen med de forskellige provster i amtet.

Medens der i de vestlige sogne fra gammel tid fandtes herredsprovster efter kongerigsk model, hørte samtlige sogne i Østeramtet ind under en og samme provst, nemlig provsten for Haderslev provsti. Dette embede varetoges fra 1783 af provst Joachim Cretschmer.²⁹

Provst Adolph Heinrich Strodtmann (1753-1839) virkede i sine unge år som rektor for Haderslev latinskole. Efter en periode som præst i Sydslesvig vendte han i 1797 tilbage som sognepræst ved hovedkirken i Haderslev og som provst for Haderslev provsti. Han var en varm tilhænger af Adlers kirkereformer. Foto af maleri i det lokalhistoriske arkiv i Haderslev.

Han var født i København, hvor hans fader tilhørte den tyske menighed, blev teologisk kandidat ved Københavns universitet og studerede også en tid i Halle. I 1750 blev han præst i Magstrup sogn i Gram herred og kom herfra til Haderslev, hvor han blev udnævnt til hovedpræst ved St. Marie kirke (den nuværende domkirke) og provst for Haderslev provsti. Han tilhørte den pietistiske kirkeretning og var meget yndet som prædikant. Til hans efterfølger udpegedes en helt anden type, nemlig hans svigersøn Adolph Heinrich Strodtmann. Han var født i Preetz i Holsten og havde fået sin teologiske uddannelse i Kiel. I sin ungdom var han huslærer hos forskellige adelige familier og blev som 25-årig rektor for latinskolen i Haderslev, et hverv han bestred indtil 1785. Herefter var han præst i Sydslesvig, og i 1797 vendte han tilbage til Haderslev, hvor han fik løfte om at kunne overtage sin svigerfaders embede, når denne trak sig tilbage.

Det skete i 1797. Strodtmann lærte aldrig at tale ordentlig dansk. Ved forskellige lejligheder udtalte han sin fulde tilfredshed med Møstings konsekvente holdning til Adlers nye kirkepolitik. Som tegn på hans taknemmelighed for amtmandens støtte lod han en søn opkalde efter Møsting og lod ham samtidig indskrive som fadder nr. 1 for barnet.³⁰

Medens Adler ikke havde haft nogen større succes med sin nye gudstjenesteordning og sin nye salmebog, kronedes hans årelange arbejde for at reformere det slesvigske skolevæsen med held. 24. august 1814 kunne kongen sætte sit navn under den skelsættende lov om hertugdømmernes folkeskole.³¹

Arbejdet hermed var begyndt kort efter hans ankomst til Slesvig. Allerede i 1792 havde han påbegyndt en visitatsrejse rundt omkring i Slesvig stift, og allerede i 1793 visiterede han sognene i Haderslev provsti. Om ikke før har Møsting ved denne lejlighed gjort Adlers personlige bekendtskab.

Foruden de rent kirkelige interesser, som knyttede sig til visitatsrejsen, ønskede Adler ligeledes at gøre sig bekendt med de lokale skoleforhold. Han måtte da her som andetsteds i sit embedsdistrikt konstatere, at der faktisk ikke eksisterede nogen antagelig skoleundervisning på landet, bortset fra de fra ældre tid eksisterende degneskoler. Selv i en by som Haderslev så man kun forfald.³² Latinskolen befandt sig i en elendig forfatning, og i en såkaldt »skrive- og regneskole« sad ikke mindre end 170 børn sammenstuvet i en enkelt skolestue. Mange børn nød overhovedet ingen undervisning. Det faldt ham også stærkt for brystet, at der i de dansktalende sognes skoler ikke brugtes danske skolebøger. Dette måtte der omgående gøres noget ved.

Under sin visitatsrejse drøftede Adler med interesserede præster muligheden af at få afhjulpet denne mangel. I Vedsted sogn sad på det tidspunkt sognepræst Nikolaj Boysen, der foruden at være en helhjertet tilhænger af de Adlerske kirketanker, også havde mulighed for at bistå Adler med udarbejdelse af skolebøger til brug i danske landsbyskoler. Med støtte fra Adler udkom en af ham i 1796 forfattet dansk bibelhistorie. I Holbøl var Eschild J. Schmidt sognepræst. Ham fik Adler til at udarbejde en dansk læsebog. I 1794 forflyttedes

Boysen fra Vedsted til Nybøl sogn, og som ny præst i det store Vedsted sogn udpegedes den 33-årige Peter Prah. ³³

Pastor Prah var født i Svaneke og blev teologisk kandidat i 1785 ved Københavns universitet. En kortere tid besøgte han også Kiels universitet, og han blev derefter sognepræst i Sommersted. Også han tilsluttede sig den Adlerske kirkepolitik, og han var desuden interesseret i at skaffe sin menighed god læsning. Allerede i 1791 havde han udsendt en skolebog på dansk med titlen: Første læseøvelser for børn i landsbyskolerne. Det er næsten utænkeligt, at Adler ikke på sin visitatsrejse i Haderslev provsti har fået interesse for den unge præst, der på eget initiativ havde taget denne opgave op. Formodentlig har han også nævnt hans navn overfor Møsting.

I Møstings privatarkiv ligger i udkast en tale på dansk, som han holdt ved Prahls indsættelse i Vedsted kirke 29. juni 1794 (2. søndag efter Trinitatis). Det bevarede koncept omfatter ikke mindre end fem foliosider og er tilsyneladende det eneste udkast af denne art, som er bevaret. Det var en ganske ekstraordinær begivenhed, som udspillede hin sommersøndag i en nordslesvigsk landsbykirke. Det hørte jo slet ikke til en amtmands almindelige embedsopgave at holde tale ved en præsts indsættelse i et nyt embede.

Talen var holdt i meget personlige vendinger og havde til formål at opmuntre den unge præst til at gå videre ad den vej, han allerede var slået ind på, og som han skulle vide, havde hans overordnede fulde støtte. Som det enkeltstående eksempel på en lejlighedstale, holdt af Møsting, kan det vel påregne interesse at citere lidt fra talen.

Møsting formanede pastor Prah til at begynde sit nye embede med frimodighed. Dersom mine ønsker bliver opfyldt, fortsatte han, skal intet standse Deres heldige løb til det godes forfremmelse, men om endog hindringer – og disse er jo næsten uadskillelige fra vores foretagender – møde, da stands derfor ikke: det være Dem meget mere en ny opfordring til med forøget kraft at udrette det gode; da skal De sikkert nå Deres mål, og da skal denne dag være i en stedseværende glad erindring. Med ønsket om, at dette skal ske, vil jeg slutte min tale til Eder. Møsting havde kun grund til at glæde sig over Prahls fortsatte bestræbelser for at skaffe danske skolebøger og nyttig læsning for den menige befolkning. Prah tog således initiativet til

oprettelse af et lille læseselskab for sin menighed, et initiativ som også kendes fra andre steder i datidens Sønderjylland, for eksempel Haderslev købstad.

Foruden Prahll må nævnes endnu en præst, som Møsting fik en vis personlig kontakt med, nemlig Jacob Boysen. Han var født i Spandet sogn i Hvidding herred, hvor faderen var præst, og han tilhørte en vidt forgrenet præsteslægt i Sønderjylland. Han havde taget teologisk eksamen i Kiel i 1778 og virkede nogle år som diakon på en af Vesterhavsøerne. Han kaldtes til præst ved St. Severin kirke i Gl. Haderslev sogn i 1790 og virkede her indtil sin død i 1828. Det er muligt, at ægteparret Møsting har benyttet St. Severin som deres sognekirke. Kirken lå jo ganske nær amtsgården.³⁴

I privatarkivet findes flere koncepter, som vidner om Møstings interesse for en reform af skolevæsenet. Så tidligt som i januar 1791 udtalte han, at skolevæsenet i Haderslev amt hverken var værre eller bedre end andre steder i Sønderjylland. En gennemgribende reform var nødvendig, og herunder måtte der også tænkes på, at man fik oprettet institutioner, som kunne tage sig af uddannelsen af lærere i fremtidens folkeskole. Der var imidlertid en speciel undervisningsanstalt, som havde krav på hans særlige opmærksomhed, nemlig latinskolen i Haderslev. Der var tradition for, at den til enhver tid siddende amtmand havde sæde i skolens forstanderskab. Som sådan benævnedes de konservatorer. Da Møsting kom til Haderslev, sad provst Cretschmer og borgmester Neuhöffel i dette konservatorat. De afløstes senere af provst Strodtmann og borgmester Niels Sørensen.

Haderslev latinskole var grundlagt 6. februar 1567 af hertug Hans den ældre som en fem-klasse-skole med hver sin lærer. Rektor og konrektor skulle være universitetsuddannede, da skolens fornemste opgave var at forberede eleverne til en fremtidig universitetsuddannelse. De tre andre lærere behøvede ikke at have akademisk uddannelse, og de førte titler som kantor og kollaborator. Hertug Hans sørgede også for, at skolen fik sit eget hus, som opførtes i Smedegade nord for kirken og med facade ud mod den eksisterende kirkeplads. Dette skolehus brændte i 1627 under den såkaldte kejserkrig, og Christian IV sørgede for opførelsen af en ny bygning på den gamle

plads. Det var et ret dårligt hus, som måtte erstattes af et nyt i 1734.

1700-tallet havde ikke været nogen lykkelig tid for den gamle skole. Elevtallet havde været beskedent, lærerpersonalet med få undtagelser ikke fremragende, og de økonomiske tilskud meget begrænsede. Allerede i 1657 var lærerantallet indskrænket fra fem til fire, og i 1774 slog man endnu to stillinger sammen, således at der ved skolen kun var knyttet rektor og to lærere.³⁵ Deres aflønning var meget beskedent, og dette havde til følge, at de måtte supplere deres indtægter ved privatundervisning, hvilket havde en yderst skadelig indflydelse på deres egentlige undervisningspligt. En anden ubehagelig følge af dette forhold var, at en dygtig lærer så hurtigt som muligt søgte bort, når der var udsigt til et bedre lønnet embede som sognepræst. Det var således tilfældet med den unge teolog A.H. Strodtmann, omtalt foran side 79f. En betydelig fordel havde han imidlertid haft af sin rektorgerning. Ved sin bortrejse fra Haderslev medførte han en datter af provst Cretschmer som sin kone, hvilket fik betydning for hans senere karriere. Som hans efterfølger som rektor indstillede konservatorerne den holstenske teolog Adolph Rudolph Brincken. Det var ham, Møsting mødte, da han i 1790 blev medlem af skolens forstandskab.

Foruden rektor var der i 1790 endnu to lærere ved skolen. Ældst i gårde var den fra Sachsen indvandrede Johann Gottlieb Sauppe, ansat ved skolen i 1771 med titel af kantor, fra 1774 som konrektor. Han skal have været en dygtig latiner. Foruden lærergerningen varetog han også kirkesangen, og han havde ry som en fremragende orgelspiller. Han skal have været ret populær i menigheden, men blev noget fortrukket på sine ældre dage.³⁶

Den yngste lærer var kollaborator Jes Nielsen Richter, der virkede ved skolen 1790-1801. Han var født i Haderslev, uddannet i Kiel og blev i 1801 sognepræst i Sommersted. Møsting skulle komme til at opleve, at hele lærerpersonalet ved latinskolen blev fornyet i hans embedstid, hvilket han utvivlsomt betragtede som et stort fremskridt.

Der er om rektor Brincken fældet den dom, at han var både indbildsk, trættelysten, naragtig, opblæst og dum. Møsting skulle også snart komme til den opfattelse, at rektor savnede alle forudsætninger for at være en god skoleleder. Han havde ringe kontrol med sine un-

Adolph Rudolph Brincken (1754-1808) var rektor for latinskolen i Haderslev ved Møstings ankomst til Haderslev. Amtmanden fandt hurtigt, at Brincken var aldeles uegnet til stillingen, men først i 1800 blev han sognepræst i Vonsbæk. Foto Byhistorisk arkiv i Haderslev.

derordnede lærere og deres undervisning samt med elevernes arbejde. Som det senere vil blive omtalt, var rektor en begejstret tilhænger af den franske revolution og forsøgte endog at indpode sine franske synspunkter hos sine elever. Amtmanden så derfor meget gerne, at han fjernedes fra sit embede, men det skulle vare flere år, inden det skete.

Møsting var klar over, at en reform af latinskolen var nødvendig, men det forudsatte, at der tilførtes større midler. I 1794 nedsatte overkonsistoriet på Gottorp en særlig kommission med amtmanden som formand og pastor Boysen i Gl. Haderslev sogn som sekretær. Endvidere tiltrådte de to andre konservatorer kommissionen. Det var dens opgave at indhente de fornødne oplysninger og foreslå ændringer. Man afæskede såvel rektor som de to lærere en personlig redegørelse for skolens aktuelle situation, og disse beretninger gav et rygende billede af forholdene.

Christian August Brauneiser (1777-1855) var en kort tid huslærer hos Møstings svoger på Åstrupgård og blev i 1801 ansat ved latinskolen i Haderslev med titel af konrektor. I 1808 overtog han rektorembetet, som han varetog indtil sin død. Foto Byhistorisk arkiv i Haderslev.

I første omgang måtte amtmanden imidlertid sikre sig, at skolen skulle videreføres. Der forelå nemlig en gammel plan, som tog sigte på at nedlægge de mange små latinskoler i såvel Holsten som i Slesvig og erstatte dem med nye realskoler. Det lykkedes Møsting med henvisning til skolens fundats og ved at argumentere med, at en nedlæggelse ville være en krænkelse af tidligere udført fremragende pædagogisk indsats fra lærerpersonalet, at hindre, at skolen blev nedlagt.³⁷

Efter at skolens fremtid var sikret, kunne kommissionen gå i gang med at finde øgede økonomiske indtægter, navnlig til en hårdt tiltrængt forøgelse af lærerlønningerne. 21. april 1798 henvendte Møsting sig direkte til grev Reventlow og gjorde opmærksom på, at man i hvert fald behøvede en samlet sum af 727 rd. Han havde også et forslag til, hvorfra pengene kunne fremskaffes, nemlig af tiendeindtægterne i Tørninglen. De stadig stigende kornpriser havde forøget

disse, og en overførsel fra tiendekassen ville ikke belaste statens økonomi yderligere. Foreløbig fandt forslaget ingen tilslutning.

Skolens betrængte økonomi medførte, at ingen efterfølger indstilledes, da kantor Sauppe døde i 1796. Tidspunktet nærmede sig imidlertid nu, hvor der åbnede sig mulighed for at skaffe Brincken et passende embede som sognepræst. I året 1800 blev han sognepræst i Vonsbæk sogn i Haderslev provsti. En ny rektor måtte derfor findes, og de tre konservatorer indstillede den unge holstenske teolog Adolph Heinrich Eckermann.³⁸ Det var den almindelige opfattelse, at valget af ham først og fremmest skyldtes det forhold, at han var søn af en teologisk professor i Kiel. Nogen større pædagogisk erfaring kunne man vel ikke vente af en kun 22-årig nybagt teologisk kandidat. Han var imidlertid både dygtig og begavet og havde stor interesse for tysk litteratur, og i sin rektortid forfattede han en tysk litteraturhistorie. Som skoleleder var han endvidere langt mere effektiv end sin forgænger. I 1808 søgte han præsteembede i Holsten og forlod Haderslev.

I 1801 fik man besat det ledige lærerembede efter kantor Sauppe med den i Kiel uddannede teolog Chr. August Brauneiser, der fik titel af konrektor. Efter sine studier i Kiel var han blevet huslærer hos hofjægermester Krogh på Åstrupgård. Hans ansættelse gav anledning til nogen strid blandt konservatorerne. Provst Strodtmann havde sin særlige kandidat, idet han kæmpede for en ved Københavns universitet uddannet teolog Hans Chr. Fischer, født i Haderslev. Provsten argumenterede for, at skolen behøvede en danskkyndig lærer. De to andre gik varmt ind for Brauneiser, og Møsting lod borgmester Niels Sørensen formulere indstillingen, som han nøjedes med at tilslutte sig. Sagen blev afgjort af overkonsistoriet på Gottorp, som ikke kunne godkende Strodtmanns kandidat, da der udtrykkelig i skolens fundats var anført, at der ikke måtte gives dansk undervisning på latinskolen.³⁹ Da Eckermann opgav sit rektorat i 1808, blev Brauneiser hans efterfølger.

Endnu en tredje lærer udnævtes i 1801, nemlig den 23-årige teolog P. Paulsen, som fik titel af subrektor. Også han viste sig ganske initiativrig. Det skyldtes ham, at skolen fik sit eget bibliotek i 1803. For-

målet med denne nyskabelse var først og fremmest at dygtiggøre eleverne i brug af det tyske sprog.⁴⁰

Det er muligt, at regeringen ikke ville træffe nogen beslutning om forøgelse af skolens bevilling, førend rektor Brincken havde forladt sin stilling som rektor. Takket være amtmandens ihærdige indsats lykkedes det fra nytår 1802 at skaffe skolen yderligere 300 rd. at fordele ligeligt mellem de tre lærerkræfter.⁴¹ Selv om konservatorernes ønsker ikke hermed var fuldt opfyldt, var det dog et første skridt i den rigtige retning.

Møsting skulle inden sin afsked med Haderslev også opleve, at købstadens almindelige skolevæsen blev afgørende reformeret. Om han personligt har medvirket hertil, har ikke kunnet fastslås. I privatarkivet ligger imidlertid et eksemplar af overkonsistoriets trykte skoleplan for Haderslev købstad, dateret 29. februar 1802.⁴² I St. Marie sogn skulle der fremtidig findes en såkaldt hovedskole og to distriktskoler, og som afløser af den gamle degneskole i Gl. Haderslev sogn oprettedes en hoved- og en distriktsskole. I planens §9 blev det bestemt, at skolerne i St. Marie sogn skulle have tysk skolesprog og anvende tyske skolebøger, medens man i Gl. Haderslev skulle have dansk skolesprog og bruge danske skolebøger. Om Møsting har været ganske tilfreds med denne ordning er vel nok tvivlsomt.

Som afslutning på denne korte oversigt over Møstings amtmandsvirksomhed skal endnu omtales, at han i visse tilfælde benyttede sig af sit nære forhold til kronprinsens marskal, når han mente, at Bülow muligvis kunne fremme en sag, som det havde vist sig vanskeligt at få igennem på det lokale plan.

I 1788 havde man gennemført en nyordning af pengevæsenet i hertugdømmerne. Man havde indført en ny speciemønt i sølv, som havde samme værdi som den Hamborgske møntenhed. Det trak imidlertid ud med at få de nye sedler og mønter sat i omløb, og amtet modtog flere klager fra befolkningen i den anledning. 1. januar 1791 gjorde Møsting sin ven opmærksom på det besvær, dette forhold medførte i forbindelse med skatteindbetalinger. I et nyt brev af 12. januar 1791 gentog han bøndernes klage. De måtte helt ind til Haderslev for at få ombyttet deres gamle sedler med nye, og det dér op-

rettede vekselkontor var henlagt under magistratens forvaltning, hvilket han som amtmand måtte protestere imod. Så sent som den 28. september 1791 klager han endnu engang over manglen på nye pengesedler. Da Bülow's svarbreve ikke er bevaret, kan det ikke ses, hvilke forholdsregler han muligvis har taget. Eftersom emnet ikke berøres mere i Møstings breve, kan man vel gå ud fra, at de påpegede vanskeligheder efterhånden er blevet afhjulpet.

En anden sag, som han også fandt det opportunt at gøre Bülow opmærksom på, var udskrivning af bønderkarle til soldatertjeneste. Ved sin deltagelse i sessionsforretningerne havde han oplevet, at mange bønderkarle kom i vanskeligheder, da de ofte måtte foretage en længere rejse mellem hjem og tjenestested. Han havde også gjort den iagttagelse, at mange gårdmænd faldt for fristelsen til at gå alt for tidligt på aftægt, for at kunne overlade sønnen gården og hermed befri denne for at blive udskrevet til soldat. Det var ikke økonomisk forsvarligt, at så mange bønder i moden alder forlod erhvervet, før end alderen for alvor havde meldt sig. Det kunne nok være af en vis interesse at have disse forhold i erindring, når en ny udskrivningslov blev aktuel, mente amtmanden.

I henved 14 år varetog Møsting hvervet som amtmand. Alt tyder på, at han efterhånden trivedes i embedet, og at han både med interesse og pligt troskab udførte en amtmands brogede pligter. Både de lokale myndigheder på Gottorp slot og også centraladministrationens ledende personer fik efterhånden et positivt indtryk af hans pligtfølelse og af hans formåen som administrator. Det mest overbevisende tegn på hans effektivitet som embedsmand er nok den kendsgerning, at man i december 1804 kaldte ham tilbage til København for at udnævne ham til præsident for Tyske kancelli. Når man erindrer de personer, der var hans umiddelbare forgængere på denne post, er der så meget mere grund til at understrege det helt ekstraordinære ved denne kaldelse.

Møstings umiddelbare forgænger som amtmand Chr. Ludvig Ste-mann havde beklædt fremtrædende poster indenfor statsadministrationen og havde i april 1784 endog fået sæde i gehejmestatsrådet. Hans efterfølger som amtmand kom til at bevæge sig den modsatte vej. Han avancerede fra amtmand til præsident for Tyske kancelli,

men han måtte vente nogle år, inden også han blev gehejmestatsminister. Det må naturligvis ikke glemmes, at det var en ganske ekstraordinær politisk begivenhed, som tvang Stemann ud af centraladministrationen. Det gør dog ikke Møstings avancement mindre opsigtsvækkende.

Familie- og selskabsliv i Haderslev

I godt 14½ år dannede amtsgården på Ribe landevej i Gl. Haderslev sogn rammen om amtmandsparrets daglige tilværelse. Efter al sandsynlighed havde de hele førstesalen til deres private rådighed. Den omfattede foruden en stor sal, kaldet den hvide sal eller musikstuen efter stukdekorationens musikinstrumenter, et betydeligt antal værelser. Møsting taler ofte i sine breve om de mange værelser, man rådede over. Om selve indretningen vides ikke meget, men set med lokale øjne må det have været en meget herskabelig bolig. Det vidner alene brandforsikringens størrelse om.¹

Medens amtmand Stemann havde foretaget betydelige ændringer af sidefløje og stalde, synes hans efterfølger kun at have iværksat mindre forandringer. Fru Møsting ønskede at få indrettet et lille kabinet i tilslutning til salen. Under et besøg på Sanderumgård i efteråret 1798 havde man diskuteret denne plan med familien Bülow. Han lovede at se på skitsen. Da man var kommet tilbage til Haderslev, sendte man ham den foreløbige plan med en bemærkning fra Møsting om: at det skete efter min husøvrigheds befaling. Allerede 2. november sendte Bülow sine kommentarer, og arbejdet gik i gang. 2. februar 1799 kunne Møsting berette, at arbejdet var afsluttet, og møblementet bragt på plads. Der manglede kun et spejl. Kabinettet var blevet forsynet med et grønt tapet med prægtige blomsterborter, en sofa, to taburetter og to små hjørneskabe. Brevet slutter med en opfordring til Bülow-familien om at komme til Haderslev i den kommende sommer og selv tage det færdige resultat i øjesyn. I det nyoprettede kabinet, som nok har erstattet det af amtmandinde Klingenberg indrettede, har fru Møsting forhåbentlig kunnet tilbringe nogle hyggelige timer, når ægtemanden var ude på sine mange inspektionsrejser.

Selv om begge ægtefæller var vokset op i børnerige familier, fik amtmandsparret aldrig egne livsarvinger, og der må have været ret så

stille i det store hus. Af og til har man dog haft glæden af familiebesøg og andre gæster. Til daglig har fru en dog ikke altid kunnet trække sig tilbage i sit kabinet. Hun havde en stor husholdning at tage vare på, og hun har sikkert også haft meget at gøre i den store have. Af folketællingslisten fra 1803 får man klar besked om, hvem der bor i amtsgården. Foruden de to funktionærer i amtskontoret, sekretær og skriver, rådede amtmandinden over en kammerjomfru og fire tjenestepiger. Endvidere bestod amtsgårdens personale af en kustode, to betjente, en såkaldt »Bauknecht«, hvad han nu har lavet, og en tjenestekarl.² I alt skulle der sørges for daglig mad til ikke mindre end 14 personer. Formodentlig har det været husfruens fornemste opgave at styre hele denne husholdning. Hvilke personlige interesser, hun iøvrigt havde, ved vi ikke noget om.

Når det overhovedet er muligt at kaste et blik ind gennem vinduerne i amtsgården og skildre lidt af dagliglivet, og hvad man tænkte og gjorde i de år, man boede i Haderslev, skyldes det først og fremmest amtmandens breve til Johan Bülow. Adskillige af disse er meget udførlige. Møsting har åbenbart været glad ved at kunne opretholde denne privatkorrespondance, og brevene giver indtryk af en stor gensidig fortrolighed og et usvækket venskab. Om fru en også har haft interesse for brevskrivning, ved vi ikke. Af og til har hun dog føjet en lille efterskrift til sin mands breve, men de fortæller ikke ret meget.

Inden vi betræder amtsgårdens indre, vil det være rimeligt at se lidt på dens nærmeste omgivelser.

Den lå på det tidspunkt ganske frit, og det er idag det ældst bevarede hus på dette stykke af Ribe landevej. Inden 1700-tallets udløb havde man lidt længere mod vest opført en præstegård til sognepræsten ved Gl.Haderslev kirke. Pastor Boysen skulle kun gå få skridt for at kunne besøge amtmanden i hans hjem.³

Til amtmandsgården hørte en stor og smuk have, som strakte sig helt ned til Haderslev dam. Haven har spillet en ikke ringe rolle i ægteparrets daglige tilværelse. Møsting omtaler den ofte i sine breve. Således skriver han 27. februar 1796: haven er min rekreation, som jeg ofte besøger på dagen. Når man tager dens størrelse i betragtning, er det ikke få træer, jeg har nyplantet. Også Bülow var haveinteresseret og anlagde en smuk park omkring sit fynske herresæde San-

derumgård. Møsting havde en af tidens kendteste gartnere i sin nærmeste nærhed, nemlig den tidligere kongelige gartner Chr. F. Schmidt. Han havde måttet opgive sin stilling som generalinspektør for de kongelige haver og var derefter flyttet til Åstrup sogn, hvor han havde erhvervet ejendommen Nygård og her anlagt en i tiden meget kendt planteskole.⁴ Både Møsting og Bülow søgte ofte Schmidts faglige bistand til indkøb af nye træer til deres respektive haver. Da Møsting mange år senere erhvervede en lystejeendom på Frederiksberg, fandtes der her også en stor og smuk have.⁵

Foruden haven hørte der et mindre landbrug til amtsgården. Ægteparret holdt af at kokettere lidt med, at de nu var blevet rigtige bønder. Møsting kalder sig i et brev, dateret 13. juni 1790, »en bondefoged fra Haderslev«. I en efterskrift til et brev af 24. juli 1790 takker fru en hjerteligt for et smukt ur, Bülow-familien har foræret hende, og som faktisk er en alt for fin gave til »en bondekone i Gl. Haderslev«.

Møsting drev sit lille landbrug for egen regning, og indtægten har nok været et kærkomment plus til den beskedne amtmandsgage. I sine breve holder han vennen løbende orienteret om høstudsigterne. Da han erfarede, at Bülow havde købt Sanderumgård, var han ivrig for at høre, om han selv ville drive den eller lade det ske ved forpagter. Da han erfarede, at vennen selv ville stå for driften, var han straks rede med gode råd om, hvor man med fordel kunne købe frø med mere. Så sent som 27. februar 1796 udtaler han sin glæde over, at vennen stadig vedbliver at være stemt for landbruget og livet på landet, og han føjer til: jeg er også en passioneret landmand, men jeg kan kun være det såre lidt in praxim, dels fordi min besiddelse ikke er stor, dels fordi mine forretninger er for mange. Derimod har han tid nok til at studere og praktisere den teoretiske del af kameralvidenskaben. Det er jo også den afdeling af mine forretninger, som mest morer mig, slutter han. Når han i et senere brev af 2. august 1797 taler om »min lille bondegård« lyder det helt forelsket.

Om høsten får vi 2. august 1797 at vide, at den har været besværlig på grund af dagligt regnvejr. I den følgende sommer var man mere heldig. Han havde allerede fået bjerget 36 læs, mest kløver, og kan vel endnu vente 30 læs. Når høhøsten slog fejl, havde man naturligvis altid den mulighed at kunne købe hos marskbønderne. Det havde

Amtmandsboligen i Haderslev. I stueetagen var indrettet amtskontor og arkiv. På 1. sal havde amtmanden sin embedsbolig. Til venstre i billedet ses en i første halvdel af 1800-tallet opført staldbygning. Foto optaget af Hugo Matthiessen. 1920. Nationalmuseet.

været på tale i 1795 – brev af 29. juli 1795 – men det skulle hentes 7 mil herfra. Ganske vist drejede det sig om store læs, men man måtte tænke sig godt om, førend man besluttede sig. Når han var så interesseret i høhøstens udfald, hang det sammen med, at han holdt egen vogn og heste til brug ved sine mange inspektionsrejser.

I flere breve spørger han til høsten på Sanderumgård og redegør også for sine egne høstudsigter. Vi er jo passionerede landmænd, skriver han, og har derfor interesse i at vide, hvordan det står til an-

detsteds i riget. Således spørger han 29. juli 1794 til høsten på Sandrumgård og meddeler samtidig, at hans egen vintersæd tegner fortræffelig, navnlig hvedemarken, medens sommersæden og især byggen står meget mådelig. 29. juli 1795 får vi konkret at vide, hvor stor høsten har været på amtmandens marker. Han har fået 26 skp. rug, 1 td. og 1 skp. hvede; 5½ td. byg; 10 td. havre; 2 td. boghvede og 4-5 skp. vikker. Han spørger, om det ikke er ganske anstændigt for en af de små bønder. Desværre kendes Bülow's svar ikke.

Også i 1801 tegnede høsten godt, og Møsting beretter 29. juli 1801, at man kunne vente den rigeste høst. Det var iøvrigt, som omtalt foran side 71, gunstige tider for det sønderjyske landbrug. Kornpriserne steg kraftigt år for år. De gode høstudsigter gav Møsting anledning til at udtale medfølelse med de fattige klasser, hvis løn ingen lunde var fulgt med op. Møsting forstod ikke, hvorledes de kunne bjerge føden. I et senere brev fra 18. november 1801 konstaterede han, at det havde været et velsignet år, men han gjorde samtidig opmærksom på, at kornpriserne ikke var faldet så meget, som man egentlig havde ventet. Grunden hertil fandt han i det forhold, at egnens brændevinsbrændere havde købt betydelige mængder op, da der intet var til overs fra det foregående år. I samme brev taler han om den frygtelige storm, som var gået over landet natten mellem 2. og 3. november. Der var faldet syv gamle træer i haven, men det var gamle træer, som var gået ud fra nedenunder og nu kunne erstattes af nye. Der var også sket mange ulykker til søs, og han havde hørt gysselige beretninger herom.

Man møder aldrig i hans beretninger om landbruget, at han har holdt køer eller andre dyr. Det er kun markens produkter, han taler om. I denne forbindelse kan det være rimeligt at erindre om, at man drev et mindre kohold på landstedet på Frederiksberg, og at fru Møsting havde en lille privat indtægt ved at sælge overskudsmælk til lokale lysthavende.⁶ Hun vedblev altså at være en lille bondekone.

Medens familien boede på Christiansborg slot, havde de levet under tag med nære slægtninge, som også var ansat ved hoffet. Fru Møsting havde en ældre søster, Elisabeth Krogh, som var hofdame hos enkedronning Juliane Marie. Hun ledsagede sin søster og svoger, da de tog til Haderslev i sommeren 1790, tilbragte nogen tid i amts-

gården og har formodentlig hjulpet til med at indrette det nye hjem. Hun døde pludseligt 6. maj 1791, hvilket gjorde et stærkt indtryk på familien.⁷

Ved sin bosættelse i Haderslev fik fru Møsting nær kontakt til andre slægtninge. På Åstrupgård i Åstrup sogn lige udenfor Haderslev boede hendes farbroder Frederik Ferdinand Krogh med familie.⁸ Han var chef for 1. slesvigske skovdistrikt, kammerherre og hofjægmester. Han havde i sin ungdom været page hos Frederik V, senere rejsestaldmester og staldmester. Han interesserede sig imidlertid for skovvæsen og blev i 1762 jægmester på Vestsjælland, senere i Nordslesvig og avancerede med årene til chef for 1. slesvigske skovdistrikt med titel af hofjægmester. Indtil omkring 1760 boede han i Gram sogn, men herefter købte han Åstrupgård ved nordbredden af Haderslev fjord og ganske tæt ved købstaden. De gamle bygninger blev revet ned, og han opførte en ny og fornem bolig. 2. april 1773 havde han i enkedronningens privatgemakker på Christiansborg slot holdt bryllup med hendes hofdame Rosina Elisabeth v. Frankenberg und Proschlitz. I ægteskabet fødtes ikke mindre end 14 børn, hvoraf de 12 nåede voksenalder. Ved Møstingparrets ankomst til Haderslev omfattede børneflokken både piger og drenge, ialt ti. Inden man tog tilbage til København i 1804, var de to ældste døtre forlængst blevet gift. Den mest kendte af sønnerne var den senere overgeneral Christoph Krogh, der ledede slaget ved Isted i 1850. Fru Møsting har nok haft stor fornøjelse af sine mange kusiner og fætre.

I 1798 døde moderen til de mange børn, og fem år senere giftede hofjægmesteren sig i Herringe kirke på Fyn med endnu en hofdame hos enkedronningen, nemlig komtesse Juliane Marie Holck-Winterfeldt.⁹ Bruden var på det tidspunkt 39 år og nedkom to år efter med hofjægmesterens barn nr. 15. Barnet var imidlertid dødfødt. Hofjægmesteren overlevede også sin kone nr. 2.

Man har vel lov til at gå ud fra, at ægteparret Møsting har haft nær omgang med familien på Åstrupgård. De mange breve til Bülow indeholder dog kun sjældent oplysninger herom. Dog nævnes 13. oktober 1798, at Møsting i anledning af sin kones fødselsdag havde inviteret familien Krogh og »den lille komtesse Holck«.¹⁰ Han fortæller videre, at han havde indbudt disse gæster trods sin kones protest.

Han motiverer sin optræden med, at man jo somme tider må vise, at man ikke så ganske omsonst fører navnet »Herre«. Han sender iøvrigt varme hilsener til Bülow fra hofjægermesteren, som han benævner »min onkel Krogh« og også fra komtesse Holck.

I Møstings privatarkiv ligger et enkelt brev fra hofjægermesteren, dateret 6. oktober 1805, altså efter at Møsting har forladt Haderslev. Han har åbenbart på en gennemrejse til hertugdømmerne aflagt besøg hos familien på Åstrupgård. Krogh mindes i brevet med et suk de år, hvor familien Møsting residerede i amtmandsboligen. Han og hans kone ville altid følge ham på hans vej videre frem i livet med de bedste ønsker. Det kæreste af disse var dog, at han og hans kone måtte vende tilbage til deres fredelige post. Dette brev kan kun tolkes således, at der har været en livlig og nær kontakt mellem de to familier i Møstings amtmandstid.

Hofdame Elisabeth Kroghs tragiske død i foråret 1791 fremkaldte et ønske hos ægteparret Møsting om, at foretage en rejse til svigerfamilien i Trondheim. 18. januar 1792 fortæller han sin ven om disse planer, som han sammen med »sin kælling« havde udtænkt. Han tilføjede endvidere, at han meget gerne ville lære den del af sit fædreland at kende og navnlig at besøge de norske jernværker. Planerne måtte imidlertid i første omgang udskydes, da påtænkte større tropesamlinger krævede hans personlige nærværelse i amtet.

I sommeren 1793 skulle rejsen imidlertid foretages, og han havde fået Rentekammerets tilladelse til at foretage en fire måneders rejse til Norge. Man gik herefter i gang med forberedelserne til den lange rejse. Man havde til at begynde med tænkt sig at sejle til Christiania, men havde ikke fundet egnet skibslejlighed. Man måtte derfor tage turen til lands gennem Sverige. 22. april 1793 spørger han Bülow, om han kan skaffe ham et passende køretøj, da han selv kun råder over en holstensk vogn med høje hjul. I de følgende tre måneder er ikke bevaret breve. Først 10. juli 1793 findes et nyt brev afsendt fra Trondheim, ægteparrets rejsemål.

Brevet har først og fremmest interesse derved, at det indeholder Møstings kommentar til Bülows bratte afsked som kronprinsens nære medarbejder.¹¹ Man havde hørt et rygte herom ved ankomsten til Christiania. Han havde først ikke troet, at det talte sandt, men

siden havde han modtaget Bülow's egen meddelelse. Hvad han selv mener om denne afskedigelse, behøver han vist ikke nærmere at motivere, skriver han. Vi har fra vort første bekendtskab ofte talt om at forlade hoffet, og vennen kender derfor allerede hans mening om denne sag. Om anledningen til afskeden og måden, hvorpå den var foregået, svirrer rygterne i Norge, og troværdige efterretninger synes ikke at foreligge. Derimod vil han gerne sige, at det er ham kært at vide, at Bülow har en ejendom, som kan more ham og give ham beskæftigelse, og at den tillige er så betydelig, at den kan skaffe ham ej alene fornødenhed, men endog bekvemmelighed i overflødighed. Det er jo ikke særlig konkret, hvad dette brev indeholder, hvilket er beklageligt. Så meget kan dog fastslås, at det fortrolige venskab mellem dem fortsatte uafbrudt, også i den kommende tid. På rejsen tilbage til Haderslev besøgte familien Bülow på Sanderumgård. Her har de to gamle venner utvivlsomt diskuteret hele denne ulykkelige begivenhed.

Om ægteparrets ophold i Trondheim vides så godt som intet, og hvad Møsting fik lejlighed til at besøge under opholdet, kendes heller ikke. Han havde tidligere haft forbindelse med den fra 1788 fungerende biskop i Trondheim Johan Chr. Schönheyder, som var en nær ven af svigerfamilien.¹² Formodentlig har han benyttet opholdet i Trondheim til at forny bekendtskabet.

Først 9. oktober 1793 havde man planlagt at forlade Trondheim for via Christiania med skib at sejle til København. Her ville man opholde sig et par dage. Om hjemrejsen er ikke bevaret nærmere oplysninger, men 12. november 1793 kan Møsting meddele sin ven, at man lykkeligt er ankommet til København, og at man har modtaget en indbydelse til at besøge Sanderumgård. I brevet meddeler Møsting endvidere, at hjemrejsen vil gå via Lerchenborg for at overbringe gehejmeråd Georg Flemming Lerche, gift med fru Møstings kusine Hedvig Cathrine Krogh, datter af en anden af fru Møstings farbrødre, nemlig general Georg Frederik Krogh, en direkte hilsen fra Trondheim.¹³ Fra Lerchenborg gik rejsen videre til Sanderumgård, og 26. november 1793 var man tilbage i Haderslev. 30. november 1793 rapporterer Møsting, at man var kommet godt hjem, og at man havde fundet huset i bedste orden. Man har ganske givet også haft

mange hilsener at overbringe familien på Åstrupgård. Den lange Norgesrejse synes at have været den eneste gang, familien har besøgt de fjerntboende nære slægtninge. Desværre synes der ikke at være bevaret breve vekslet mellem Haderslev og Trondheim.¹⁴

Efter denne lange rejse har Møsting-familien kun foretaget kortvarige udflugter i den nære provins. Brevene til Bülow fortæller om gensidige besøg hos hinanden af nogle dages varighed. Forholdet mellem de to familier var stadig uforandret meget hjerteligt. Fra tid til anden – som regel om efteråret – aflagde man også korte besøg hos Møstings slægtning og gamle velgører, den tidligere statsminister Schack-Rathlou på Rathlousdal, hvor han tilbragte sit otium.¹⁵ Han døde her 7. juni 1800.

Af og til kom Møstings søstre på besøg i amtsgården. Hver sommer fulgte Sophie Charlotte Møsting sit herskab til Augustenborg og Gråsten slotte, og det var jo ikke så besværligt at komme til Haderslev. Også de to frøkener Møsting, der var indskrevet i Roskilde frøkenkloster, tog engang imellem turen til Haderslev. Møsting skriver 18. juni 1791, at søstrenes besøg var rart for hans kone, da hun ofte var alene på grund af hans inspektionsrejser.

Så sent som i sommeren 1801 havde Møsting planlagt et besøg på Sanderumgård for, som han skriver 29. juli 1801, hos mine gode venner at drikke »Pyrmont-brønden«. Pyrmont var en i datiden kendt badeby, hvor fornemme personer tog hen for at nyde det helsebringende brøndvand. Rejsen måtte imidlertid opgives, da han måtte være til stede i amtet, når de regimenter, som havde været opstillet ved sydgrænsen, vendte tilbage. Til erstatning kunne man måske vente besøg af herskabet fra Sanderumgård?

Det var ikke altid, at rejsen til og fra Sanderumgård var lige behagelig. 13. oktober 1798 takkede han for god modtagelse hos venen. Han kunne samtidig fortælle, at turen fra Assens til Årøund med færgen havde været alt andet end hyggelig. Man havde haft stærk modvind, og det var blevet mørkt, inden man efter tre timers sejlads i de oprørte bølger var nået ind til færgelejet i Årøund. Han indrømmer, at det indtrufne mørke i høj grad havde ængstet ham, men det var gået godt. Gud ske lov, sluttede han. Hvor galt det kunne gå, fremgår af følgende. 26. januar 1802 var hofjægermester Kroghs

ældste datter Juliane Krogh blevet gift med gehejmeråd Hans Levetzau, som siden år 1800 havde været amtmænd over Husum og Bredsted amter med mere.¹⁶ Baggrunden for brylluppet var tragisk. 30. april 1801 var Levetzaus første kone Martha Levetzau, født Tillsch sammen med to sønner druknet i Lillebælt ud for Løjt land.

Det må for ægteparret Møsting have været en svær overgang at komme fra det hektiske hofliv til en stilfærdig provinstillværelse.¹⁷ Økonomisk var Haderslev inde i en stagnationsperiode. Der eksisterede ikke her som i flere nærliggende sønderjyske købstæder en driftig købmandsstand, og større søtrafik fandtes heller ikke, dels på grund af de vanskelige besejlingsforhold, dels som følge af havneanlæg, som ikke kunne tage større skibe. Mange af omegnens bønder foretrak derfor, at sælge deres produkter i mere driftige byer i nabolaget, og byens håndværkere havde svært med at konkurrere med de foretagsomme borgere i Christiansfeld. Ved folketællingen i 1803 opgjordes købstadens indbyggertal til 2.249.

Amtmanden må nok siges at være den fornemste i embedsbyen Haderslev og det naturlige midtpunkt for det højere selskabsliv. Som hans jævnbyrdige kan vel nævnes hofjægermester Krogh og generalmajor E. C. F. Düring.¹⁸ Han var født i Oldenburg, var gået i dansk officerstjeneste og havde fulgt Christian VII på hans lange udenlandsrejse 1768-69. I 1784 var han blevet chef for det holstenske rytterregiment, som senere fik fast garnison i Haderslev. Sammen med sin stab og andre officerer ved regimentet udgjorde de en betragtelig del af societeten i byen.¹⁹

Haderslev var endvidere tingsted for ikke mindre end tre herredomsstole, nemlig Gram, Tyrstrup og Haderslev herreder. Det vil sige, at der her boede ikke mindre end tre herredsfogeder og deres juridisk uddannede skrivere med familier. Endvidere havde byen et stort antal beskikkede advokater. Også amtsforvalteren og husfogeden for Østeramtet havde bopæl her foruden provsten for Haderslev provsti. Til det højere borgerskab må vel desuden henregnes rektoren for latinskolen. Endelig var der naturligvis også de ledende i kommunalforvaltningen med borgmesteren i spidsen. Siden 1768 var borgmester Arnold Chr. Neuhöffel chef for bystyret. Han efterfulgtes i 1796 af Niels Sørensen, der var født i Jels og havde studeret jura i Kiel.

Han var den første borgmester, der ligeledes varetog en byfogeds pligter. Hidtil havde byen haft en særlig byfoged. Den sidste i embedet hed Jacob Vieth.²⁰

Det er sjældent, at Møsting i sine breve omtaler deltagelse i byens selskabsliv. Dog skriver han 21. december 1796, at man om vinteren lever i temmelig ensomhed og stilhed. Det skyldes blandt andet, at general Düring ikke er til stede i byen. Hans hus karakteriseres som altid meget selskabeligt. Vinteren har imidlertid også sine gode sider, føjer han til: da jeg så ikke forstyrres i mit arbejde, og i huset er man flittig med at spinde og vinde, når færre selskaber forefalder.

Man er imidlertid så heldig stillet, at der eksisterer en anden flittig brevsriver, som kan berette om samværet mellem byens spidser, nemlig fru Christina Kellermann, gift med herredsfoged Kellermann.

Chr. Kellermann og hans københavnsk fødte kone Christina, født Sandgård var kommet til Haderslev i 1788. Kellermann var født i Rendsborg, havde studeret jura i Kiel og havde i nogle år virket som herredsfoged i Ny herred i Angel. I 1788 var han blevet herredsfoged for Gram herred med tingsted i Haderslev. Hans kone havde en søster Anna Bolette Sandgård, gift med Dispatchør Buntzen. Dette ægtepar havde datteren Thomasine, der som ganske ung var blevet gift med forfatteren P. A. Heiberg. Fru Kellermann var meget glad ved sin kusine, beundrede hendes mand og førte gennem 1790erne en omfattende korrespondance med ham. Gennem disse breve kastes et vist lys over det højere selskabs- og kulturliv i Haderslev i disse begivenhedsrige år.²¹

Hun bekræfter således, at man i byen førte et livligt selskabsliv. Hun var ikke alt for begejstret for deltagerne i dette. Hun kaldte sammenkomsterne for »de øde selskaber«, men hun tilføjer, at maden var fortræffelig. Skulle den enevældige konge en dag stå og mangle en dygtig mundkok, kunne han altid finde én i Haderslev.²² Det høje selskab mødtes ofte til baller, men det adelige element var lidt for dominerende for hende, formodentlig på grund af de mange unge officerer. Man dyrkede desuden musik. Der fandtes et orkester på 18 mand, og man kunne samle op til 120 tilhørere til en lokal koncert. Desværre får man ikke at vide, hvor man samledes.²³ Hendes mand var også meget musikalsk. Han spillede i et lille privat orkester, hvor-

til husfoged Lassen havde taget initiativet. Der forekommer af og til navne på deltagere i såvel selskabsliv som koncerter. Især nævner hun de personer, som hun ikke havde særlig sympati for. Til dem henregnedes de såkaldte »adelige«, nemlig Møsting, hofjægermester Krogh og general Düring.

Fru Kellermann kan også berette, at man er meget litterært interesseret, og at man har oprettet et lille læseselskab. Gennem dette har man skaffet sig flere af tidens yndede blandede tidsskrifter. Hun nævner således tidsskriftet »Minerva«. Selv om hun gerne indrømmede, at Haderslev var en lille og ret ubetydelig by, var man dog meget politisk interesseret. Som vi nedenfor skal se, var hun og en mindre kreds af borgerskabet meget optaget af den franske revolution og tidens demokratiske ideer. Af omgangsfæller, hun satte særlig høj pris på, nævner hun retsskriver Niels Lottrup Bertelsen og auditor Georg Dietrich Langreuter. Disse to var både retskafne og brave folk. Langreuter var desuden den bedste advokat på stedet, fortæller hun Heiberg.

Det er altså gennem fru Kellermanns breve, at vi med sikkerhed kan fastslå, at amtmandsparret deltog i byens almindelige selskabelige liv, men i hvor stor udstrækning man har inviteret de forskellige til selskab i amtsgården, ved vi ikke. Første gang fru Kellermann omtaler Møsting direkte er i et brev af 14. januar 1792. Hun har ved en koncert overværet en diskussion, hvori amtmanden havde været en ivrig deltager, om P. A. Heibergs nye komedie »De Vonner og Vanner«. Komedien havde just haft premiere på Det kongelige Teater, men var hurtigt taget af plakaten. Det var hendes indtryk, at hverken Møsting eller Krogh havde været tilfredse med komediens hensigt. Det fremgår af et brev fra Møsting 18. januar 1792, at han gerne ofrede 1 rd. for at få et eksemplar, da han var skrækkelig nysgerrig efter at kende indholdet. Møsting fremkommer iøvrigt samtidigt med et forslag til Bülow om at modificere Heibergs og andre radikales indstilling. Skulle man ikke være lidt mere gavmild med uddeling af titler til dem, spørger han.

Et spørgsmål, som levende optog borgerskabet, var forløbet af den franske revolution. Fru Kellermann var en stor beundrer af de revolutionære i Paris. I mange af sine breve udtrykker hun begejstring for

revolutionen og for de ideer, som var lagt til grund for den nye franske forfatning af september 1791. 4. marts 1791 skriver hun, at hun ikke har tænkt sig at anlægge sort kjole i anledning af den østrigske kejsers død. Hun glæder sig også over den fremgang, de franske våben har kunnet notere overfor de reaktionære stormagters anfald mod Frankrig, efter at Ludvig XVI var blevet afsat og fængslet. 3. november 1792 udtrykker hun fuld tilfredshed med, at vort fædreland hverken med krigsvåben eller inkquisition har gjort sig til fjende af en nation, hvis grundsætninger enhver retskaffen mand må ære. Senere kan hun berette, at man i Haderslev har udbragt en skål for de franske friheds- og lighedsideer. Hendes mand havde ikke været særlig glad derved, men han havde for et års tid siden erklæret sig villig hertil, hvis de franske hære stadig var istand til at afvise alle angreb. Med synlig tilfredshed noterede hun, at general Düring var blevet mere afdæmpet i sine udtalelser. Han talte ikke mere om, at han kunne tænke sig at storme Paris i spidsen for 10.000 mand. Hendes gode ven og meningsfælle auditor Langreuter havde været inviteret til generalens bord og havde her udtalt sympati for de franske demokrater. Generalinden havde ligget syg i 14 dage herefter. I det hele taget mente hun at kunne iagttage, at de lokale adelige følte sig tydeligt ængstelige ved situationens udvikling i Frankrig. Som personer med tilsvarende opfattelse nævner hun borgmester og provst.

Henrettelsen af den franske konge i januar 1793 medførte, at hun nu blev mere afdæmpet i sine franske sympatitilkendegivelser. Hun måtte indrømme, at flere, som hidtil havde været ivrige tilhængere af revolutionen, havde skiftet mening. Hun kunne imidlertid ikke sørge over kongens henrettelse, og hun måtte tage bestemt afstand fra de borgere, der direkte forhånedede revolutionsvennerne. Således sympatiserede hun fortsat med rektor Brincken, hvem man beskyldte for at have dannet en lokal Jakobinerklub. Hun var også nu mere opsat på at spørge Heiberg om hans kommentarer end selv at formulere en egen opfattelse, og hun blev mere forsigtig med at udtale sig, da man var omgivet af »lurere«, skriver hun 23. december 1793. Men fortsætter hun: I juledagene vil hun og hendes mand besøge den nyudnævnte herredsfoged Langreuter i hans nye bolig i Brøns, og her vil man synge din (Heibergs) »Marseille-March« og udbringe en skål.

Også ude i amtmandsgården havde man med stigende forfærdelse fulgt omvæltningen i Frankrig. Formodentlig er det sket ved læsning af datidens aviser. Der udkom i begyndelsen af 1790erne ingen lokale blade i Haderslev. Et tilløb til et sådant fremkom først, da bogtrykker Jens Segeberg i 1797 grundlagde det tysksprogede »Lyna, Eine Wochenblatt«, et ugeblad med et yderst broget indhold.²⁴ Uden at det kan dokumenteres, må man vel gå ud fra, at amtmandsfamilien har abonneret på det førende Københavnerblad »Berlingske Politiske og Avertissementstidende« med undertitlen »Københavnske danske Posttidender«, som i denne periode kom med to ugentlige numre tirsdag og lørdag. Desuden kan man også have modtaget det førende holstenske blad »Altonaischer Mercurius«, grundlagt 1664 og det foretrukne nyheds- og kundgørelsesorgan for det danske monarkis officielt tysksprogede provinser.²⁵

Foruden gennem aviser og tidsskrifter har Møsting også gennem brevene fra Bülow fået oplysninger om de kredse i hovedstaden, som gav udtryk for begejstring for de revolutionære i Paris og om de uroligheder af forskellig art, som man i regeringskredse anså for inspireret af revolutionen. Bülow havde således berettet om den såkaldte »Posthusfejde«, et tilfældigt sammenstød mellem en student og en officer på Købmagergade i København, som udviklede sig til et voldsomt gadeslagsmål 2. februar 1793, og som først dæmpedes, da en afdeling hestgardister blev sat ind. 6. marts 1793 udtalte Møsting fuld tilslutning til Bülows opfattelse, at man under de nærværende omstændigheder måtte være mere opmærksom end ellers på den overalt herskende tænkemåde blandt pøblen og dens bagmænd, nogle dagdrivere der kalder sig patrioter.²⁶ I et tidligere brev af 26. januar 1793 havde Møsting forfægtet den anskuelse, at regeringen burde have grebet ind mod den juridiske forfatter J. J. Gudenrath efter hans strafværdige udtalelser i tidsskriftet »Iris«. Skrivefrihed er altid gavnligt også under de nuværende forhold, hævder Møsting, men Gudenraths forfatterskab er et bevis på ondskab og tøjlesløshed. I samme brev udtrykker han også sin rædsel over den måde, man behandler den franske konge på. Inden han fik sluttet sit brev, kunne han meddele, at man gennem en kurér, der idag havde passeret byen på vej fra Paris til København, havde erfaret, at Ludvig XVI var blevet guillotineret

21. januar 1793. Møsting kalder meddelelsen gyselig. Kuréren havde altså været fem dage om at tilbagelægge strækningen Paris-Haderslev.

Foruden med Bülow stod Møsting også i brevvæksling med gehejmeråd Schack-Rathlou, og denne har åbenbart ladet en beretning om den revolutionsbegeistrede gruppe i Haderslev gå videre til udenrigsminister A. P. Bernstorff. Denne skrev nu direkte til Møsting og udbad sig nærmere oplysning herom. Møsting udarbejdede en beretning, ikke med særlig begejstring, da han ikke ønskede at blive betragtet som angiver. Han lod sig dog overbevise om, at han måtte gøre det, da der forelå et direkte ønske fra hans overordnede.

Efter Møstings opfattelse var rektor Brincken og auditor Langreuter hovedmændene bag de lokale demokrater.²⁷ De var ubestridt de klogeste og ville derfor under andre omstændigheder være farlige. Rektor udtaler sig mest og dristigst, meddeler Møsting, og han indgiver også sine elever sine tåbelige anskuelser. Langreuter står i nær kontakt med rektor. Af de øvrige højt talende demokrater nævnes advokat Hans Tobias Lindenhan, hvis søn advokat Andreas Christopher Lindenhan fra 1813-36 virkede som borgmester i Haderslev. Endvidere omtales retsskriver Niels L. Bertelsen, landmåler Pedersen og vinkelskriver Heinrich Kroymann, født 1748 i Sydslesvig og forfatter og udgiver af en række småskrifter.²⁸ Møsting omtaler også fru Kellermann, om hvem han siger, at hun udmærker sig ved den heftighed, hvormed hun forsvarer sine og sin særlige ven rektor Brinckens revolutionære synspunkter. Hendes ægtefælle var derimod en stille og afholdt mand, som ikke tog del i sin kones sværmerier. Møsting sluttede sin indberetning med at konkludere, at der ingen grund var til at føle nogen frygt. Formodentlig ville de fremrykkende stormagthæres succes over for de revolutionære styrker medføre roens genoprettelse, og det vil bringe de omtalte personers sindelag i glemmebogen. Det var i denne indberetning til Bernstorff, at Møsting rettede en nærgående kritik af rektor Brinckens administration af latinskolen og foreslog ham fjernet fra sit embede. Han henstillede dog, at denne sag først blev afgjort, når han var kommet tilbage fra sin planlagte rejse til Norge.²⁹

Der er intet, der tyder på, at Bernstorff er blevet særlig urolig over

de oplysninger, han modtog fra amtmanden. Der blev ikke foretaget noget indgreb mod de nævnte personer. Fru Kellermann havde stadig stor medlidenhed med rektor Brincken. Hun kunne således fortælle sin københavnske ven 29. marts 1794, at man ved nytårstid havde hængt et dødt svin op på rektors gadedør med en meddelelse om, at svinet var »Maramat« – en fejlskrivning for den myrdede revolutionære læge Jean Paul Marat, – der 14. juli 1793 var blevet myrdet i sit badekar. I et medfølgende brev stod, at Marat var genopstået og rejst herhid for at besøge sin ven. Amtmanden har naturligvis også hørt om denne makabre demonstration og fortalt Schack-Rathlou herom. Han svarede 6. februar 1794, at denne hændelse muligvis ville foranledige Bernstorff til en ny forespørgsel. Det syntes dog ikke at være sket. I det hele taget kan det vel afsluttende fastslås, at den så pludseligt opståede sympati for den franske revolution her og andetsteds i riget kun greb et mindretal af borgerskabet og aldrig blev nogen egentlig folkesag. Det samme var jo også tilfældet med de spredte uroligheder, blandt andet fremkaldt af dyrtiden, som hist og her brød ud. Møsting kunne godkende, at man var på vagt over for disse, og at man ikke burde holde sig tilbage for at indsætte politi, og om fornødent også militær, når det skønnedes nødvendigt.

Der er ingen tvivl om, at Møsting har næret afsky for de franske revolutionæres blodige fremfærd, men deres danske beundrere havde han ikke større tanker om. Ved en bestemt lejlighed kaldte han dem »narre«. Det var derfor også i høj grad problematisk, hvor kraftigt man burde skride ind mod dem, når de forfægtede deres anskuelser skriftligt. Han kunne godt godkende en vis kritik af offentlige forhold, og han mente, at flere af disse skribenter forvekslede pressefrihed med skrivefrihed. Disse politiske kunstdommere, som han kaldte dem i en skrivelse til Carl af Hessen, manglede sandhedskærlighed. Formålet med deres skrivelser var at få afsat deres produkter og selv høste berømmelse og bifald. De er derfor ikke særlig samvittighedsfulde i valget af det, de bygger på. Endnu på dette tidspunkt var indflydelsesrige statsmænd med A. P. Bernstorff i spidsen tilhængere af at indrømme kritikere af regeringen og dens foranstaltninger en vis frihed til at udtrykke sig offentligt i skrift. Efter Bernstorffs død i

1797 ændredes opfattelsen. Under indtryk af kronprinsens stigende irritation over den offentlige kritik gennemførtes i 1799 en omfattende trykkefrihedslov, hvis formål var at stoppe for den voksende »skrivefrækhed«, som kronprinsen kaldte behandlingen af regeringens foranstaltninger i aviser og tidsskrifter.

Medlem af feltkommissariatet i Rendsborg 1803

Møstings virke som amtmand faldt i en meget urolig international periode. I 1789 var den franske revolution brudt ud, og i sit videre forløb gav den anledning til en nærmest uafbrudt stormagtskrig mellem Frankrig og de øvrige stormagter i Europa. Fra cirka 1800 førtes revolutionskrigene videre af Napoleon Bonaparte. Dette havde til følge, at den danske regering for at sikre monarkiets sydgrænse permanent opstillede betydelige hærstyrker i hertugdømmerne og af og til lod afholde større troppesamlinger.

Disse militære dispositioner medførte omfattende transporter af hærafdelinger og af materiel på de sønderjyske landeveje, hvilket medførte øget arbejde for de lokale embedsmænd. Der skulle sørges for, at veje og broer var i god stand, og der skulle udskrives fourage og bøndervogne til militærets brug. Ansvaret for, at alle opfyldte militærmyndighedernes krav, var en opgave, som i første række påhvilede den amtmand, gennem hvis embedsdistrikt transporterne foregik. Møsting syntes fuldt ud at have levet op til disse krav, og 15. februar 1794 kunne generalkommissær Albert Hassler, der havde det administrative ansvar for udskrivningen af de fornødne forsyninger til hæren, meddele amtmanden i Haderslev amt, at Carl af Hessen havde udtalt sig yderst positivt om hans indsats på dette område.¹

I 1802 syntes det et øjeblik at lette i den trykkede internationale situation. Med tilfredshed konstaterede Møsting 18. november 1802, at der var sluttet fred mellem Frankrig og England. Han havde dog ikke megen tiltro til, at freden ville vare ved. Men fred er dog velgørende, så længe den varer, skriver han til vennen.

Allerede i 1803 brød stormagtskrigen påny ud, og denne gang rykkede krigsfarens betænkeligt nær monarkiets sydgrænse. Franske tropper besatte kurfyrstedømmet Hannover, som siden begyndelsen af

1700-tallet havde været en del af det engelske kongerige. Kronprinsen besluttede derfor at samle en dansk sikringsstyrke i Holsten, og 21. juni 1803 kom han til Rendsborg. Herfra meddelte han, at han havde overtaget overkommandoen over den planlagte troppesamling, og at hans hovedkvarter var Rendsborg. For at varetage forplejningen af de styrker, som i de følgende uger marcherede mod Rendsborg for at opslå deres kvarter her, oprettedes et såkaldt feltkommissariat i Rendsborg by.² Ved en parolbefaling af 22. juni 1803 bekendtgjorde kronprinsen, at samtlige styrker skulle melde sig til dette. Dets opgave var at varetage alle økonomiske spørgsmål i forbindelse med troppesamlingen, først og fremmest forplejningen. Feltkommissariatet skulle ledes af generalkrigskommissær Fred. G. Haxthausen, og som menige medlemmer optoges Møsting og den af kronprinsen så højt værdsatte kammersekretær i Tyske kancelli J. C. F. Heinzelmann.

Møsting tog omgående afsted til Rendsborg, og 29. juni 1803 fortalte han Bülow om sit nye hverv: Jeg er nu blevet militær for øjeblikket ved at være medlem af feltkommissariatet. Hvor længe det skal vare, ved han ikke, og det kan heller ikke fastsættes på forhånd, før end man ser, hvorledes krigskonjunkturerne udvikler sig. Arbejdet i Rendsborg, fortæller han, giver en hoben at gøre med udskrivning af korn, fourage samt vogne. Selskabet er talrigt i Rendsborg, hvad der gør opholdet interessant fra den selskabelige side. Det var åbenbart noget helt andet end det stille liv i Haderslev. Han savner imidlertid sin kone. Foreløbig kunne der ikke være tale om at lade hende komme til Rendsborg. Skulle opholdet blive af længere varighed, må han naturligvis se at få hende indlogeret her i egnen, slutter han.

Møsting synes kun at have skrevet dette ene brev til Bülow under opholdet i Rendsborg. 6. september 1803 offentliggjorde kronprinsen sin sidste parolbefaling fra Rendsborg: hovedkvarteret var ophævet. Om feltkommissariatet besluttedes samtidig, at det skulle forblive i Rendsborg, så længe forretningerne krævede det. Hvornår Møsting kom tilbage til Haderslev ses ikke.

Arbejdet i feltkommissariatet kan have haft betydning for Møstings videre administrative løbebane. Det er ikke oplyst, om han per-

sonligt har truffet kronprinsen, men fremtrædende militære chefer som Carl af Hessen og general Düring kan overfor kronprinsen have udtalt deres anerkendelse af hans arbejde både som amtmand og som menigt medlem af feltkommissariatet.³

Opbrud fra Haderslev november 1804

Efter hjemkomsten fra Rendsborg genoptog Møsting sin amtmandsvirksomhed, som varede endnu et års tid. Formodentlig er det kommet ham som en overraskelse, da han modtog kronprinsens kaldelse til at overtage stillingen som præsident for Tyske kancelli.

Alt synes at tyde på, at ægteparret Møsting efterhånden var faldet til ro i deres provinstillværelse. Man havde fået orden på privatøkonomien, og man havde vænnet sig til provinsbyens stilfærdige livsrytme. Kun en enkelt gang havde Møsting søgt andet embede. Han havde i sin tid lagt billet ind på administratorstillingen i grevskabet Rantzau.¹ Denne handling må vel nærmest betragtes som fremkaldt af en vis panikstemning i anledning af hans forgæves forsøg på at forbedre sine økonomiske vilkår og centralmyndighedens tilsyneladende uvilje til at finde en løsning.

Ægteparret synes også at have været forskånet for alvorlig sygdom. Møsting klagede af og til over ubehagelige gigtanfald, og det var vel ikke så mærkeligt, når man tænker på de ustandselige rejser på alle årstider og i alt slags vejr. I et takkebrev for en fødselsdagshilsen fra Bülow fra efteråret 1801 skriver han 18. november: Jeg har nu levet i 41 år i verden, og jeg har årsag at takke Gud for denne tid, i hvilken jeg har nydt mange velsignelser af Forsynets hånd. Om det korte ophold i Rendsborg i sommeren 1803 har genvakt ønsker hos ham om at komme i en mere betydende gerning og i et livligere milieu får stå hen.

Ved A. P. Bernstorffs død i 1797 var hans svigersøn grev Cay Reventlow blevet præsident i Tyske kancelli. Han havde i flere år været gesandt ved det svenske hof og her på det nærmeste oplevet attentatet på Gustav III. I modsætning til sin svigerfader havde Reventlow vanskeligt ved at træffe en beslutning. Han foretrak at forhale en afgørelse, hvor det forekom ham ubehageligt at skulle tage endelig stilling. Han var desuden under stærk påvirkning af sin broder, grev

Fritz Reventlow til Emkendorf, som kraftigt gik i brechen for det slesvig-holstenske ridderskabs økonomiske interesser i spørgsmålet om ophævelse af bøndernes livegenskab og indskrænkning af de adelige skatteprivilegier. I slutningen af året 1802 kom det til et opgør mellem kronprinsen og grev Reventlow. Kronprinsen havde længe ønsket at få en afgørelse på det pinlige spørgsmål om livegenskabets ophævelse, og han havde nu tabt tålmodigheden. Reventlow tog sin afsked, forlod hovedstaden og tog ophold på godset Altenhof syd for Egernførde.

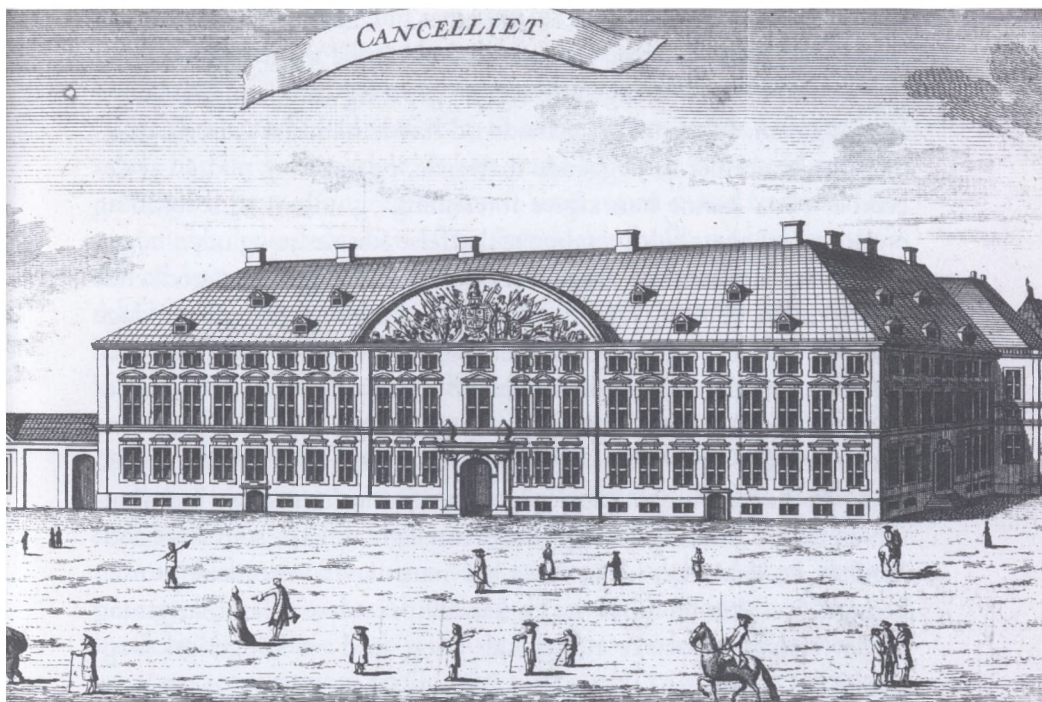
I første omgang udnævntes ingen ny præsident for Tyske kancelli. Som 1. deputeret i kancelliet sad Chr. Ludvig Schütz, der var indtrådt i kancelliet i 1756.² Selv om han aldrig havde taget nogen afsluttende eksamen, var han langsomt avanceret, og siden 1776 virkede han som 1. deputeret. Han havde altid været en både flittig og påpasselig embedsmand, der havde fået sæde i flere vigtige kommissioner. Ved grev Reventlows afgang besluttede man, at han skulle overtage den tidligere præsidents arbejde, herunder referere kancelliets sager i gehejmestatsrådet. Han havde hermed fået en central stilling med hensyn til administrationen af hertugdømmerne. Ved ægteskab med en datter af amtsforvalter og rentekammerkommitteret Jacob Lowson var han blevet en velhavende mand, der først købte herregården Basnæs i Sydvestsjælland og senere lille Antvorskov ved Slagelse. Som anerkendelse for hans lange tjeneste havde man i 1803 udnævnt ham til »Hvid ridder«, hvilket var ganske opsigtsvækkende, da denne dekoration ikke ligefrem havde hængt på træerne i de senere år.³

Det har formodentlig ikke været til skade for Møstings spring-avancement, at der tilsyneladende har eksisteret et nært forhold mellem ham og Schütz. Der vides ikke meget herom, men i Møstings privatarkiv ligger et enkelt brev fra Schütz, dateret 6. april 1799.⁴ Dette brev tyder unægtelig på, at der har eksisteret mere end en ren forretningsmæssig forbindelse mellem dem. Brevet afsluttes ikke blot med venlige hilsener i almindelighed, men også med en hilsen til »hans højtskattede bedre halvdel«. Det skriver man vel ikke til en amtmand, hvis der ikke har eksisteret et ret så venskabeligt forhold mellem dem. Meget tyder således på, at Møsting i den deputerede Schütz har haft en god ven og støtte.

6. november 1804 blev en afgørende dag i Møstings liv. Tirsdag morgen den nævnte dag sendte kronprinsen, – som han skriver efter sin faders befaling – en skrivelse til Danske kancelli, hvori en række ændringer indenfor Tyske kancelli befales gennemført så hurtigt som muligt. De fornødne ekspeditioner skal omgående tilsendes ham til forelæggelse til underskrift af majestæten. I første række afskedigedes Schütz med sin fulde gage i vartpenge, og Møsting udpegedes til præsident for Tyske kancelli.⁵ I sagens akter ligger ikke blot koncept til den udfærdigede forestilling til forelæggelse i statsrådet, men også konceptet til bestalling for Møsting. Bestallingen er dateret Frederiksberg den 6. november 1804. Sagen var således blevet afgjort i løbet af dagen, og i det nummer af Kollegialtidende, som udkom lørdag 10. november 1804 kundgjordes udnævnelsen. I de samme dage har Møsting utvivlsomt fået meddelelse om sin udnævnelse, og formodentlig er han omgående rejst til København for at overtage sit nye embede.

Man kan herefter rejse spørgsmålet, om denne udnævnelse kom som et lyn fra en klar himmel, eller om han på den ene eller anden måde har været forberedt på, at noget sådant kunne ske. Spørgsmålet kan vanskeligt besvares tilfredsstillende. Det vides imidlertid, at ægteparret opholdt sig i København i foråret 1804. Dette virker ret påfaldende, da det tilsyneladende ser ud til, at man sidst var i København efter hjemkomsten fra den store rejse til Norge i efteråret 1793. 17. april 1804 skriver Møsting til Bülow, at man rejser hjem i overmorgen, at man vil gøre et ophold i Roskilde, formodentlig for at besøge de to søstre, der var indskrevet i Roskilde kloster, og at man herefter vil gæste familien på Sanderumgård. Man kan ikke frigøre sig fra den mistanke, at man har benyttet Københavneropholdet til at tage kontakt med for eksempel den aldrende deputerede Schütz, og at denne har røbet, at han nu omgikkes med tanken om at søge sin afsked, og at dette muligvis ville åbne visse muligheder for amtmanden i Haderslev. Men det kan kun blive en formodning.

Der var nemlig et problem, som på det tidspunkt krævede sin løsning, nemlig ophævelsen af livegenskabet på de store sydslesvigske og holstenske godser.⁶ Efter lange forhandlinger var det lykkedes at få godsejernes tilslutning til en afløsning af livegenskabet indenfor et

Kancellibygningen i København, populært kaldet »Den røde bygning«. Det pompose trefløjede anlæg er opført af Frederik IV efter tegning af arkitekt J. C. Ernst og bestemt for den enevældige regerings øverste administration. Som præsident for Tyske kancelli fik Møsting fra 1804 sin daglige gang i denne bygning. Foto i LAS af kobberstikker John Haas' stik i E. Pontoppidan: Danske Atlas.

vist åremål, hvis man til gengæld kunne få indrømmelser for eksempel med hensyn til en fremtidig lov om tyendespørgsmålet. En kongelig resolution af 28. juli 1797 havde herefter fastsat, at livegenskabet skulle ophæves senest ved udgangen af året 1804. Den tidligere kancellipræsident Cay Reventlow havde ikke vist sig særlig fremskridtsvenlig og havde som nævnt søgt afsked i 1802. Kronprinsen havde længe ønsket en afgørelse og for at nå til vejs ende behøvede man en mand, der havde et nøje kendskab til den nye landbolovgivning, og som havde skaffet sig ry for at være en energisk admini-

strator. I denne situation var amtmanden i Haderslev efter kronprinsens opfattelse en person, som man kunne regne med.

Det skulle også hurtigt vise sig, at Møsting var ham, der kunne løse opgaven. I løbet af en måneds tid havde han fået gennemarbejdet det i kancelliet foreliggende materiale, og omkring midten af december 1804 kunne han afgive forestilling og udkast til forordning om livegenskabets fuldstændige afskaffelse for stedse og uden nogen som helst undtagelse. Den fornødne forordning blev godkendt 19. december 1804 og trådte i kraft 1. januar 1805. Allerede to dage efter forestillingens aflevering modtog Møsting et takkebrev fra kronprinsen, dateret 17. december 1804 og stilet til: Mein lieber Kammerherr Møsting.⁷ I brevet udtrykker han sin fornøjelse over den modtagne forestilling og udkast til forordning om det mig så stedse forhadte livegenskabs ophævelse. Samtidig nævner kronprinsen en række ændringsforslag til det forelagte udkast, som altså godkendtes 19. december 1804. Det har naturligvis været kronprinsen behageligt at kunne udnævne en kancellipræsident uden tilknytning til det slesvigholstenske ridderskab, men med en kongerigsk baggrund.

Det har utvivlsomt været nogle meget hektiske arbejdsuger, Møsting har gennemlevet siden sin ankomst til hovedstaden omkring midten af november måned. Der har ikke været megen tid til private gøremål. Fra vennen på Sanderumgård var der 24. november afsendt en lykønskningsskrivelse i anledning af nyudnævnelser, men først 15. december, efter at arbejdet med forordningen om livegenskabet var afleveret, fik Møsting tid til at svare Bülow. Da det er det sidste brev i den bevarede samling, kan det nok forsvares at gengive indholdet ret udførligt. Indledningsvis takkes for det venskabelige brev og for de gode ønsker, der var givet udtryk for, og herefter hedder det: Jeg har indtil nu været så sysselsat med at gøre mig bekendt med mine embedsforretninger og med de tildels hastende arbejder, der påligger det Tyske kancelli, at jeg flere postdage efter hinanden har måttet fornægte mig den fornøjelse at underholde mig med mine venner. Nu er jeg da her igen efter 15 års fraværelse, på en for mig meget smigrende måde.

Om sit nye embede skriver han videre, at han fuldkommen føler,

hvor vigtigt det embede er, som han nu forestår. På en god vilje skal det ikke fejle, og jeg håber, at den velsignelse, som forsynet skænkede mine arbejder i Hadersleben, også vil følge mig her, og da skal udfaldet af min embedsførelse svare til mit inderlige ønske. I brevet fortsætter han med at meddele, at han gerne havde gjort ophold på Sanderumgård på rejsen til København, men rejsen måtte fremskyndes, og desuden ledsagedes han af sin syge søster, hofdame hos hertugin-den af Augustenborg. Hans kone kom et par uger senere, men heller ikke hun havde haft nogen mulighed for at gøre ophold på Fyn. Han håber dog, at han til foråret, når han skal på rejse til Holsten, kan besøge vennerne et par dage. Brevet slutter således: Jeg er med ufor-anderligt venskab Deres oprigtige og ganske hengivne J. S. Møsting. Der er intet i dette brev, som tyder på, at brevvekslingen hermed skulle være afsluttet for stedse, men der eksisterer tilsyneladende ikke flere breve.

Som Møstings efterfølger som amtmand udpegedes en indfødt slesviger Carl Werner Ahlefeldt.⁸ Han var embedsmandssøn og havde studeret jura i Kiel, Göttingen og Jena. Siden 1795 havde han været ansat i overretten på Gottorp slot og var i 1803 blevet amtmand over Sønderborg og Nordborg amter. Han virkede som amtmand i Haderslev indtil 1818, da han udnævntes til klosterprovst i Itzehoe. Heller ikke i 1805 gennemførtes en deling af Haderslev amt, og han måtte ligesom Møsting købe amtmandsgården på Ribe landevej.

8. juni 1805 bemyndigede Møsting amtssekretær Hans R. Feddersen til at forhandle med Ahlefeldt om købet af embedsboligen og de tilhørende landbrugsarealer, underskrive de fornødne dokumenter og modtage den kontante udbetaling. Det nye skøde indeholdt i alt væsentligt de samme betingelser, som Møsting i sin tid var gået ind på. 25. juni 1805 underskrev Feddersen og Ahlefeldt skødet, som der-efter 10. juli 1805 blev noteret i Haderslev herredsrets protokoller.⁹ Ahlefeldt overtog den samlede ejendom for 9.000 rd. slesvig-holstensk kurant, hvoraf 2.000 rd. udbetaltes kontant til Møsting. Resten blev stående i ejendommen, som Ahlefeldt forpligtede sig til at forrente fra 1. maj 1804 i to halvårlige terminer. Den årlige rente udgjorde 4½%.

Med salget af amtsgården i Haderslev var et væsentligt kapitel i

Møstings karriere afsluttet. Han havde foretaget det sjældne avancement at blive kaldet til en fremstående stilling indenfor centralforvaltningen fra en langvarig tjeneste som provinseembedsmand. Den næste i rækken af amtmænd, som skulle gøre ham følgeskab, var hans seks år yngre kollega Poul Chr. Stemmann, der i 1798 var blevet amtmand over Sorø amt, og i 1827 af Frederik VI blev kaldet som præsident for Danske kancelli. De to tidligere amtmænd hørte begge til de meget betroede og højtskattede medarbejdere for den enevældige konge. Møsting beklædte i begyndelsen kun embedet som præsident for Tyske kancelli og fik her en betydelig politisk indflydelse. Han virkede på denne post indtil 11. januar 1813, da han udnævntes til overdirektør for den nyoprettede Rigsbank, og senere betroede kongen ham andre vigtige regeringsposter. I modsætning til de tidligere ledere af Tyske kancelli fik Møsting ikke sæde i gehejmestatsrådet. Først da kongen i 1814 genoprettede gehejmestatsrådet i sin gamle ordning, blev Møsting medlem af dette, i hvilken stilling han forblev indtil sin afsked i 1842. Medregnes hans tid som kammerjunker, havde han faktisk været i kongelig tjeneste i cirka 60 år. I denne anseelige række af tjenestear indtager amtmandstiden i Haderslev cirka en fjerdedel af den lange årrække.

Noter og henvisninger

Anvendte forkortelser

Achelis: T.O. Achelis: Haderslev i gamle dage II, 1929.

D.B.L.: Dansk Biografisk Leksikon. 1.-3. udgave.

Henningsen: Lars N. Henningsen: Haderslev stiftamt. Bygningshistorie og amtmænd. Haderslev Samfundets årsskrift 1980.

Lautrup: E. Lautrup: Chronik und Monographie der Stadt Hadersleben. 1844.

LAS: Det sjællandske landsarkiv, København.

LAÅ: Landsarkivet for de sønderjyske landsdele.

Privatarkivet: J.S. Møstings privatarkiv. RA.

RA: Rigsarkivet.

RK: Rentekammeret.

Sdj.Årb.: Sønderjyske Årbøger.

Trap: J.P. Trap: Danmark. 5. udgave. København. 1958ff.

V.A.: Vejledende arkivregistraturer, udgivet af RA.

1. Indledning. Præsentation af Møstings breve til Bülow

1. Møstings breve til Bülow kom til Sorø akademis bibliotek sammen med Bülows omfattende skriftlige efterskaber. I RA findes en kopi af disse breve på film.

De modgående breve skulle findes i Møstings privatarkiv i RA, men der er ingen. Møstings papirer afhentedes kort efter hans død af kancellipræsident Stemann, som lod et par af sine embedsmænd udtage, hvad der hørte til administrationens arkiver. Resten beholdt han indtil videre selv indtil 1852, da han afleverede resten til Gehejmearkivet. Denne del af Møstings arkiv udgør i det væsentlige det som nr. 6023 registrerede Møstingske privatarkiv. Det består idag af tolv pakker, hvoraf pakke nr. 1-4 indeholder breve fra offentlige myndigheder, fyrstelige personer og andre brevskrivere. Endvidere henligger i pakke 5 en række egenhændige koncepter fra amtmandstiden.

2. I den af Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt i 1944 udsendte registratur over det sønderjyske landsarkivs samlinger (V.A.6) er trykt en oversigt over Haderslev amtsarkiv side 3-5.
3. Slægtskabet mellem Møsting og Schack-Rathlou hænger således sammen: Møstings oldefader på mødrene side var generalmajor Hans Schack til Kærstrup på Lolland (død 1700). Han havde flere børn, blandt andre major Otto Schack, som 1715 overtog Kærstrup og døde 1719. Herefter arvede hans broder, generalmajor Niels Rosenkratz Schack, Kærstrup. Otto Schack var fader til Møstings moder Elisabeth Catrine Schack, og Schack-Rathlou var søn af Niels Rosenkratz Schack.

2. *Brevskriveren og hans brevvæn samt deres respektive familier*

1. Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds IX, 1922, side 419-22.
2. Om auskultanttjenesten, se Birgit Løgstrups artikel i: Afhandlinger tilegnet Niels Petersen (Spor-Arkiver og Historie) 1987, side 216.
3. Når der her og senere henvises til Hof- og statskalenderen drejer det sig om den tyske udgave, trykt i Altona. Det er ikke rigtigt, når Møsting opføres som opvartende kammerjunker hos enkedronningen (Candidati og examinati juris III, 1957, side 225). Han er kun kammerjunker.
4. Civilreglement for 1785 side 34 og 44 (Assignationsvæsenet. RA). På samme reglement er hofdame Frederikke Louise Møsting opført med en årlig gage på 350 rd., hofdame Sophie Charlotte Møsting med 400 rd. og kammerjunker Knuth med 800 rd.
5. Norsk Biografisk Leksikon VIII, 1938 side 36-38.
6. D.B.L. III, 1979 side 107-08 og den der anførte omfattende litteratur.
7. De originale folketællingslister for 1787 findes i RA. I LAS findes en xerox-kopi.

3. *Drømmen om et amtmandsembede*

1. Folk og minder fra København, 1984 side 14-18..
2. Th. Thaulow og J.O. Bro-Jørgensen: Udvalgte breve, betænkninger og optegnelser af J.O. Schack-Rathlous arkiv 1760-1800, 1936 side 65-66.
3. RK. Almindelig afdeling vedrørende hertugdømmerne. Embedsansøgninger pk. A 35.
4. RK. Tyske forestillinger 1789 nr. 43.
5. Det i note 2 citerede værk side 112 og 117.

4. *En amtmands stilling indenfor sønderjysk administration cirka 1790, med særligt hensyn til forholdene i Haderslev amt*

1. Om administrationen af Sønderjylland efter 1721, se Sønderjyllands historie III, 1940-42, side 325-33 og Dansk kulturhistorisk opslagsværk II, 1991 side 808-12. Her findes også en udførlig litteraturfortegnelse.
2. Med hensyn til de vigtigste regeringskollegier, der administrerede Sønderjylland, henvises til det af RA i 1983 udgivne værk: Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse I, side 253-59 og 267-71 (Tyske kancellis indenrigske afdeling) og side 389-405 (Rentekammerets tyske afdeling).
3. Om en sønderjysk amtmands embedsopgaver i almindelighed, se V.A. VI. Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, 1944, side 1-3.
4. Det i note 3 ovenfor citerede værk side 42f.
5. Den herrnhutiske koloni var oprettet i henhold til kongelig resolution af 10. oktober 1771 på et areal af cirka 94 tdr. land (den tidligere domænejendom Tyrstrupgård). Kolonien voksede hurtigt og havde i 1806 cirka 750 indbyg-

- gere. Sdj.Årb. 1923, side 6-20 og Dansk Præste- og Sognehistorie X.A., 1971-88 side 190-96 med udførlig litteraturliste.
6. Se det i note 3 ovenfor citerede værk. De kirkelige myndigheder er i almindelighed behandlet side 95-132. Se specielt: bispeembederne i Slesvig og Ribe (side 95-96). Provstierne i Tørninglen (side 101-02) og Haderslev provsti (side 106-07).
 7. Hof- og statskalenderen 1789 sp. 206.
 8. Se det i note 1 ovenfor citerede værk Sønderjyllands historie III, side 446-47.
 9. Om grænsetoldpersonalet giver civilreglementet for 1795 en række oplysninger side 127, 129f, 132 og 176. Jfr. også Hof- og statskalenderen 1795, sp. 150, 152-53 og 227 samt Trap: IX, 2, 1965 side 990f og 1033f og X, 1, 1965 side 232-35.
 10. Jacob Røjskjær: Haderslev postsdistrikts historie 1649-1926, 1988.
 11. Allerede i 1752 havde man taget det første skridt til en deling af Haderslev amt, idet man havde oprettet et amtsforvalter- og et husfogedembede for henholdsvis Haderslev Øster- og Vesteramt. Se det i note 1 ovenfor citerede værk, Sønderjyllands historie III, side 327.
 12. Adelsårbogen 1923, side 488.
 13. Henningsen side 5-26.
 14. Kontrakten mellem fru Klingenberg og Stemann findes i Haderslev amtsarkiv i LAÅ under betegnelsen: Acten des Haderslebener Amtshauses.
 15. RK. Tyske forestillinger 1785, nr. 100.
5. *Møsting bliver amtmand i Haderslev*
1. RK. Tyske forestillinger 1789, nr. 150.
 2. Meddelt mig af arkivar Margit Mogensen.
 3. Bestillingen som kammerherre udfærdigedes gennem Rentekammeret 30. december 1789. RK. Tyske forestillinger 1789, nr. 187.
 4. Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds V, 1902 side 281. Se også E. Marquard: Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, 1952 side 127-29 og 136-37.
 5. Efterladte papirer fra den Reventlowske familiekreds I, 1895 side 220 og VII, 1906 side 536.
 6. J. Bloch: Stiftamtmand og amtmand i kongeriget Danmark og Island 1660-1848, 1895.
 7. RK. Tyske forestillinger 1789 nr. 177.
 8. RK. Tyske forestillinger 1790, nr. 7.
6. *Tiltrædelse af amtmandsembedet i 1790*
1. Møsting kalder Ditlev Schleth for kommitteret i Generaltoldkammeret. Han var faktisk fra 1776 deputeret. Han døde 20. april 1790. Den civile centraladministrations embedsæt 1660-1848, 1889, side 194.

2. Se det i note 1 ovenfor citerede skrift side 195.
 3. Se læg i amtsarkivet i LAÅ under betegnelsen: Slesvigske registratur nr. 95.
 4. I Frederik VI.s arkiv i RA findes en stor samling breve fra Louise Augusta til halvbroderen kronprins Frederik.
 5. Den originale vurderingsforretning findes vedhæftet den såkaldte sikringsakt af 28. april 1795, som er henlagt i amtsarkivet under betegnelsen: Slesvigske registratur nr. 95.
 6. Den originale købekontrakt findes i amtsarkivet under betegnelsen: Acten betr. des Haderslebener Amtshauses.
 7. Om Urne, se Højesteret 1661-1961 II, 1961 side 270-71. 26. januar 1790 udnævntes Carl Fred. Hellfried til hans efterfølger. Da der forestod en omlægning af de kongerigske amter, fik han ved reskript af 27. maj 1791 tilladelse til at tage ophold i Vejle mod at love at foretage en rejse til Ribe en gang om måneden for at forhandle med biskoppen, holde et amtskontor i Ribe og dertil beskikke en »mandatarius«. 27. maj 1796 overtog han det nyoprettede Vejle amt. Under samme dato udnævntes amtmanden i Roskilde Werner Moltke til ny stiftamtmand i Ribe.
 8. RK. Tyske forestillinger 1791, nr. 70.
7. *En amtmands privatøkonomiske sorger*
1. Privatarkivet. Breve fra forskellige (prokurator J. Prost). For at kunne betale skrædderregningen i 1793 havde Møsting mod udstedelse af veksler til rådmænd Peter Thomsen, København lånt det fornødne beløb. Først i 1798 var mellemværendet som følge af Mobergs regning fuldstændig afviklet.
 2. RK. Tyske forestillinger 1791, nr. 70.
 3. RK. Tyske forestillinger 1805, nr. 27.
 4. Det af Møsting undertegnede dokument, dateret 3. januar 1795, hvori han bekræftede at have fået et lån i amtsgården på 7.000 rd., findes i amtsarkivet under betegnelsen: Acten betr. des Haderslebener Amthaus. Sikkerhedsakten af 28. april 1795 findes derimod i det læg i amtsarkivet, som bærer titlen: Slesvigske registratur nr. 95.
 5. Privatarkivet. Koncept dateret 22. marts 1797.
 6. Om Reventlows rejse i hertugdømmerne, se nedenfor note 11 (side 121).
 7. RK. Tyske forestillinger 1797, nr. 149.
 8. Privatarkivet. Koncept dateret 23. september 1797.
 9. Privatarkivet. Koncept dateret 8. september 1798.
 10. RK. Tyske forestillinger 1798, nr. 149.
 11. Privatarkivet. Koncepter dateret oktober 1798.
 12. RK. Tyske forestillinger 1800, nr. 52.
 13. Privatarkivet. Breve fra forskellige (Per Gersdorf).

8. *Spredte træk af Møstings amtmandsvirke*

1. Møsting inviterer gennem Bülow 11. august 1790 kronprinseparret til at tage ind på amtsgården på tilbagerejsen. Se også brev dateret 5. september 1790. Overbibliotekar C. C. Werlauff beretter i sine memoirer om det høje pars ophold på amtsgården. Memoirer og breve XIII, 1968 side 146-47.
2. Breve til Bülow 23. august og 5. september 1790.
3. T. O. Achelis: Haderslev i gamle dage II, 1927-1800, 1929.
4. En oversigt over de lokale embedsmænd, der oppebar kontant løn af den kongelige kasse, findes på de årlige civilreglementer. Se for eksempel civilreglementet for 1795 side 176-77. Fortegnelsen kan suppleres med navnene i Hof- og statskalenderen.
5. Henningsen side 8.
6. Om grev Reventlows rejse i hertugdømmerne, se nedenfor note 11.
7. Sønderjyllands historie III, 1942 side 407-39. Jfr. også Sdj.Årb. 1939 side 169-87.
8. I Hof- og statskalenderen for 1789 sp. 164 er landkommissionen opført med fire medlemmer. Overretsråd Chr. Boye er formand. Kommissionen har desuden to sekretærer, en overland- og to landinspektører, samt det fornødne kontorpersonale. Med denne kommission havde de forskellige amtmænd en udstrakt korrespondance.
9. Om Chr. Outzen, se H. P. Jensens artikel i Sdj.Årb. 1982, side 98-120. Roost fogedgård er omtalt i Trap: X, 2, 1966, side 593.
10. Om den sociale uro som følge af stigende kornpriser, se J. Hvidtfeldts artikel i Sdj.Årb. 1945, side 148ff og samme forfatters artikel i Sdj.Årb. 1981 side 30-48.
11. Claus Bjørn: Den gode sag. En biografi om Chr. Ditlev Reventlow, 1992, side 190-93.
12. Privatarkivet. Breve fra forskellige.
13. Om sognene i Tørninglen (Ribe stift), se Dansk præste- og sognehistorie IX. B. 1968, side 879-1082. Om sognene i det gamle Haderslev provsti, se samme værk X.A. 1977-85, side 89-350.
14. Den følgende redegørelse for Møstings deltagelse i kirke- og skolesager bygger først og fremmest på de omfattende undersøgelser, som H. Hejselbjerg Paulsen har offentliggjort i en række artikler i Sdj.Årb. Undersøgelserne bygger på selvstændige og omfattende arkivundersøgelser. Den første artikel blev trykt i Sdj.Årb. 1933, side 39-100 og derefter fulgte 1934, side 1-62 og 129-211; 1935, side 161-231; 1936, side 161-224 og 1938, side 1-50. Artiklerne har som fælles overtitel: Oplysningstiden i hertugdømmerne cirka 1773-1817. Studier over kirke- og skoleforhold i hertugdømmernes religiøse og nationale brydningstid I-VI.
15. D.B.L. I, 1887, side 104.

16. Dansk præste- og sognehistorie X.A. 1977-85, side 17. Om Adler, se også Sdj.Årb. 1934, side 129-38.
17. Om udkastet til gudstjeneste-agenden, se Sdj.Årb. 1934, side 138-71.
18. Sdj.Årb. 1934, side 163f.
19. Pjecen havde titlen: Et ord til lægfolk i de danske menigheder.
20. Sdj.Årb. 1934, side 195.
21. Om Agende-striden i almindelighed, se Sdj.Årb. 1934, side 171-211.
22. Koncept i privatarkivet.
23. Sdj.Årb. 1934, side 189.
24. Sdj.Årb. 1934, side 191-93. Møstings håndfaste optræden havde provst Strodtmanns fulde sympati. Det var hans opfattelse, at dette havde haft til følge, at agenden havde kunnet indføres i alle provstiets sogne, omend med ret store begrænsninger her og der.
25. Sdj.Årb. 1934, side 193-94.
26. Sdj.Årb. 1935, side 172-85.
27. Sdj.Årb. 1935, side 180.
28. Den Pontoppidanske salmebog er opkaldt efter den af Chr. VI meget yndede teolog Erik Pontoppidan. Gennem denne salmebog var Brorsons salmer blevet stærkt udbredt.
29. Om Cretschmer, hans svigersøn Strodtmann og dennes søn Johann Sigismund Strodtmann, som efterfulgte faderen som præst i Haderslev, se Dansk præste- og sognehistorie X.A. 1977-85, side 96-97.
30. Haderslev domsogns kirkebog nr. 5. Fødte 1797 dåb nr. 47. Barnet var født 24. juli og døbt 26. juli. Som dåb nr. 49 i samme år er indført en søn af rektor Brincken, der fik navnene Georg Frederik Brincken. Fadder for dette barn var herredsfoged Georg Frederik Langreuter.
31. Sdj.Årb. 1936, side 162-82.
32. Sdj.Årb. 1936, side 163-64.
33. D.B.L. XI, 1982, side 508-09. Om Prahl, se også Sdj.Årb. 1934, side 42ff samt Dansk præste- og sognehistorie IX, B. 1968, side 1103-04 og X.A. 1977-85, side 342. Prahls publikationer er registreret i Th. Erslev: Dansk Forfatterleksikon II, 1847, side 582f.
34. Om Jac. Boysen, se Dansk præste- og sognehistorie X.A., 1977-85, side 119-20.
35. Om Møstings virksomhed for Haderslev latinskole henvises til M. Favrholt's grundlæggende arbejde om latinskolens historie 1567-1967, 1967, side 102-11 og 129ff. I det følgende citeret: Favrholt.
36. Kirkebogen for Haderslev domsogn nr. 5 angiver som døde i 1796 (nr. 77) Sauppe. Han døde 3. december 1796. Hans alder angives som 47 år.
37. Ved reskript af 24. april 1797 blev det fastsat, at der i Sønderjylland fortsat skulle være fire latinskoler, heriblandt Haderslev.
38. Favrholt, side 109 og 131f.

39. Om striden i konservatoriet, se Favrholt, side 129-33 og Sdj.Årb. 1938, side 43.
40. Om P. Paulsen, se Favrholt, side 131f, og Dansk præste- og sognehistorie X.A. 1977-85, side 376.
41. Favrholt, side 110.
42. Privatarkivet pk. nr. 9 D-E. Sager vedrørende amtmandsvirksomhed i kirke-, skole- og fattigvæsen 1793-1804.

9. Familie- og selskabsliv i Haderslev

1. Hovedbygningen var i 1770 vurderet til 1.840 rd. Henningsen, side 6.
2. Henningsen, side 8.
3. Huse i Haderslev II, 1987, side 177. Amtsgården, Ribe landevej nr. 1-3, præstegården nr. 17.
4. Trap: X, 1, 1965, side 246-47.
5. Harald Jørgensen: Møstings hus, 1990.
6. Se det i note 5 omtalte skrift, side 20f.
7. Elisabeth Krogh var forlovet med gehejmekonferensråd Ernst August Düring. Adelsårbogen 1898, side 302. Møsting til Bülow 14. maj 1791.
8. Adelsårbogen 1893 side 307-18. Om Åstrupgård, se Trap: X, 1, 1965, side 245f.
9. Om komtesse Holck og hendes bryllup, se Adelsårbogen 1925, II, side 440 og 442. Hendes fader var Fred. greve Holck-Winterfeldt til Fjellebro i Herringe sogn (Svendborg amt). Trap: VI, 2, 1957, side 756f.
10. Den lille komtesse Holck er formodentlig den i forrige note 9 omtalte person. Hun havde altså allerede da taget ophold på Åstrupgård.
11. Efter godt 20 års tjeneste hos kronprinsen afskedigedes Bülow 4. juni 1793 fra alle sine stillinger. Bülow levede herefter på Sanderumgård indtil sin død i 1828. Om Sanderumgård, se Trap: V, 1, 1956, side 247f.
12. I privatarkivet (breve fra forskellige) ligger et brev fra Schönheyder, dateret 19. februar 1792 med forskellige tryksager vedrørende det offentlige fattigvæsen i Trondheim. Koncept til takkebrev er vedlagt. Møsting takker for materialet, da administration af fattigvæsenet hører til hans embedsopgaver. Om fattigvæsenet i Haderslev og i landdistrikterne oplyser han, at det befinder sig i den bedrøveligste forfatning.
13. Om Georg Flemming Lerche, se Adelsårbogen 1934, side 74-76. Om Georg Frederik Krogh, se Adelsårbogen 1898, side 296.
14. En forespørgsel til det norske rigsarkiv har givet negativt resultat.
15. Det senest aflagte besøg synes at være i 1797. Brev til Bülow 2. august 1797.
16. Om amtmand Levetzau, se Adelsårbogen 1890, side 318. Brylluppet er noteret i Åstrup kirkebog nr. 3. Vielse nr. 4. Det oplyses, at brylluppet er foretaget i følge kongelig koncession.

17. Achelis II, 1929, side 397-422.
18. D.B.L. IV, 1890, side 380-81.
19. Garnisonen bestod – foruden staben for rytterregimentet – af to eskadroner menige. Disse var siden 1787 nørrejyder, fra 1816 holstenere. Udgiften til indkvartering af officerer og menige udgjorde i året 1800 1.429 rd. og 5 sk. den næststørste udgift på byens regnskab. Achelis II, 1929, side 408.
20. Lautrup, side 138-145 har registreret borgmestre, bysekretærer og byfogeder. I Achelis II, 1929, side 423-449 findes desuden udførlige fortegnelser over embeds- og bestillingsmænd i Haderslev, opdelt efter deres beskæftigelse i 42 forskellige grupper.
21. Christina Kellersmanns breve til P. A. Heiberg findes i Heibergs privatarkiv i RA. De er delvis optrykt i Sdj.Årb. 1945, side 159-68.
22. Blandt de i note 20 anførte fortegnelser findes som gruppe 31: privilegerede kokke for Haderslev by og amt. Den sidst anførte er Erich Tronier, der virkede som kok 1765-1807. Muligvis har fru Møsting også haft bud efter ham, når hun skulle have stort selskab.
23. Fra gammel tid lå der på torvet i hus nr. 8 en velbesøgt vinstue, der lededes af en privilegeret »rådsvinskænk«. Se den i note 20 omtalte fortegnelse, gruppe nr. 28. I 1797 fik den initiativrige postmester Knud Petersen tilladelse til at indrette et gæsteri for rejsende på den anden side af Nørregade, lige overfor postgården (det nuværende hotel Høppner). På øverste etage i det nye gæstgiveri indrettede postmesteren selskabslokaler, og her holdt også en nystiftet klub »Harmonien« sine møder. Dette medførte heftige klager fra indehaveren af rådsvinskænken Helmer Buchholdt. Se Jac. Røjskjær: Haderslev postdistrikts historie 1649-1946, 1988.
24. Ugebladet »Lyna« havde pastor Jacob Boysen som initiativtager og advokat Johann Knudsen som sin første redaktør. Achelis II, 1929, side 417-21.
25. Jette D. Søllinge og Niels Thomsen: De danske aviser I, 1634-1847, 1988, side 98-106 (Berlingske Tidende), side 263-65 (Lyna) og side 309-10 (Altonaischer Mercurius).
26. Møstings breve omhandlende den franske revolution er tidligere benyttet af J. Hvidtfeldt i hans afhandling om social og politisk uro i Sønderjylland på revolutionstiden. Sdj.Årb. 1945, side 149-58. Den nedenfor omtalte indberetning til Bernstorff, dateret maj 1793, som foreligger i koncept i privatarkivet, er oversat til dansk og trykt i Sdj.Årb. 1945, side 156-58.
27. Det nære venskab mellem Brincken og Langreuter ses også af, at Langreuter blev fadder for en søn af Brincken. Se foran side 80 note 30.
28. Om Heinrich Kroymanns skrifter se det i note 25 ovenfor citerede værk, side 262-63.
29. Se foran side 84.

10. *Medlem af feltkommissariatet i Rendsborg 1803*
 1. Privatarkivet. Breve fra forskellige.
 2. Om feltkommissariatet i 1803, se Meddelelser fra krigsarkiverne I, 1883, side 433 og 451f.
 3. Møsting blev i 1805 som kancellipræsident leder af det feltkommissariat, som etableredes i Kiel 21. september 1805. Meddelelser fra krigsarkiverne II, 1885, side 126 og 139.

11. *Opbrud fra Haderslev november 1804*
 1. Se foran side 60.
 2. D.B.L. XIII, 1983, side 272.
 3. Mange amtmænd havde i tidens løb modtaget »det hvide Bånd«, og 21. juli 1792 gjorde Møsting Bülow opmærksom på, at han var den eneste kammerherre på stedet, som ikke havde modtaget decorationen. Hof- og statskalenderen viser, at ordenen overhovedet ikke var uddelt i årene 1785-90, og i de følgende år var uddelingen også ret sjælden. I 1792 havde general Düring modtaget ordenen. Først i 1801 og 1803 fandt der tildeling sted i større udstrækning, nemlig henholdsvis 12 og 28 personer, især til højere officerer. Umiddelbart før udnævnelsen til medlem af feltkommissariatet i Rendsborg blev Møsting hvid Ridder (12. juni 1803).
 4. Privatarkivet. Breve fra forskellige.
 5. Udnævnelsen til præsident for Tyske kancelli er gået gennem Danske kancelli. Indlæg til D.K. 2. september. Registrant 1804 nr. 1301. Kollegialtidende 1804, side 719.
 6. Sønderjyllands historie III, 1942, side 414-22.
 7. Privatarkivet. Breve fra fyrstelige personer. Gengivet i faksimile i den i foranstående note 6 citerede artikel, side 422.
 8. Henningsen, side 15.
 9. Amtsarkivet. Slesvigske registratur nr. 95.

Personregister

J. S. Møsting og hans ægtefælle Cecilie Christine Møsting, f. Krogh samt Johan Bülow er ikke optaget i det følgende personregister.

- Adler, J. G. C. (1756-1838) generalsuperintendent, Slesvig 74-81
Ahlefeldt, Carl Werner (1770-1829) amtmænd, Haderslev 115
Ambrosius, Tobias A., ridefoged, Haderslev 42f
- Balle, N. E. (1744-1816) biskop, København 78
Bernstorff, A. P. (1735-97) greve, udenrigsminister 20ff, 24, 37, 40f, 57ff, 104f, 110, 124
Bertelsen, Niels Lottrup (1750-1821) retsskriver, Haderslev 110, 104
Bertouch, Ernst Albrecht (1745-1815) amtmænd, Tønder 21, 40
Bielke, Henrik (1739-89) amtmænd, Tønder 21
Blenner, Detlev W. toldforvalter, Haderslev 32
Boye, Chr. (1718-96) overretsråd, Gottorp 121
Boysen, Jacob (1731-1828) præst, Gl. Haderslev 82, 84, 91, 122, 124
Boysen, Nikolaj (1751-1829) præst, Vedsted 80f
Brackel, Abraham A., amtmænd, Haderslev Vesteramt 33
Brauneiser, Chr. Aug. (1777-1855) rektor, Haderslev 85f
Brincken, Adolph Rud. (1754-1808) rektor, Haderslev 83f, 86f, 102, 104f, 124
Brorson, Hans Adolph (1694-1764) biskop, Ribe 122
Buchholdt, Helmer (død 1816) priv. rådsvinskænk, Haderslev 124
Buchwald, Friedrich (1747-1814) stiftamtmand, Odense 65
Buntzen, Anna Bolette, f. Sandgaard (1751-82) gift med dispachør J. Buntzen, København 100
Buntzen, Johan (1728-1807) dispachør, København 100
Bülow, Else Marie, f. Hoppe (1767-1834) gift med hofmarskal Johan Bülow, Sanderumgård 16
- Carl (1744-1836) landgreve af Hessen-Kassel, statholder, Gottorp 10, 26, 44, 47, 49ff, 57, 63f, 105, 107, 109
Caroline Mathilde (1751-75) dansk dronning 14
Charlotte Amalie (1706-82) dansk prinsesse 12
Christian IV (1577-1648) dansk konge 82
Christian VI (1699-1746) dansk konge 12, 19
Christian VII (1749-1808) dansk konge 10, 16, 99
Clausen, Ernst Julius, amtssekretær, Haderslev 68
Cretschmer, Joachim (1721-98) provst, Haderslev 78, 82f, 122

- Düring, Ernst Aug., gehejmekonferensråd 123
 Düring, E. C. F. (1738-1809) general, Haderslev 99-102, 109, 125
- Eckermann, Adolph Heinrich (1778-1850) rektor, Haderslev 86
 Eggers, Erich (1722-98) administrator for grevskabet Rantzau, Holsten 60
- Fedderson, Hans Rudolph, amtssekretær, Haderslev 68, 115
 Feldmann, Friedrich Carl, herredsfoged, Haderslev 60
 Fischer, Georg Henrik, amtsforvalter, Haderslev 42, 44, 47
 Fischer, Hans Chr., teolog, Haderslev 86
 Frederik IV (1671-1730) dansk konge 25
 Frederik V (1723-66) dansk konge 12, 34, 50, 95
 Frederik (1768-1839) kronprins, fra 1808 dansk konge 10ff, 14-17, 22, 24, 27, 33, 37, 44f, 48, 50f, 56f, 61-64, 96f, 106, 108-14, 116, 120f, 123
 Frederik Christian I (1721-94) hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg 47f
 Frederik Christian II (1764-1814) hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg 14, 20f, 46ff
 Frelsen, Georg Frederik (død 1810) deputeret, København 45
 Faarup, Jacob, skriver på amtskontoret, Haderslev 68
- Gersdorf, Per, eksekutor 120
 Gröger, F. C. (1766-1838) maler 13
 Gudenrath, J. J. (1758-1825) juridisk forfatter, København 103
 Gustav III (1746-92) svensk konge 20, 57, 110
- Haas, Johan (1720-75) kobberstikker, København 19
 Hagerup, Ejler (død 1795) deputeret, København 46
 Hans den ældre (1521-80) hertug af Slesvig og Holsten 82
 Hansen, Jens, branddirektør, Haderslev 34
 Hassler, Albert (1744-1805) generalkrigskommissær, København 57, 107
 Haxthausen, Fred. G. (1750-1825) generalkrigskommissær, København 108
 Heiberg, P. A. (1758-1841) forfatter, København 100ff, 124
 Heiberg, Thomasine f. Buntzen (1773-1856) gift med forfatteren P. A. Heiberg, København 100
 Heinzelmann, J. C. F. (1762-1830) kammersekretær, København 108
 Hellfried, Carl Frederik (1739-1810) stiftamtmand, Ribe 120
 Holck-Winterfeldt, Fred. greve 123
 Hoppe, Peter (1727-78) højesteretsassessor, København 16
- Juliane Marie (1729-96) dansk dronning 10, 14, 24

- Kellermann, Chr. (1748-1820) herredsfoged, Haderslev 100ff, 104
- Kellermann, Christina, f. Buntzen (f. 1755) gift med herredsfoged Chr. Kellermann, Haderslev 100-105, 124
- Klingenberg, Frederik (1716-83) amtmand, Haderslev 33ff, 119
- Klingenberg, Vibeke M., f. Haxthausen (1724-1803) gift med amtmand Fred. Klingenberg, Haderslev 34f, 51, 90
- Knudsen, Johann (1763-1819) advokat, redaktør, Haderslev 124
- Knuth, Christoph Eggert (født 1785) greve, søn af lensgreve Fred. Knuth-Knuthenborg 18
- Knuth, Frederik (1760-1818) lensgreve, Knuthenborg 12, 14, 118
- Knuth, Juliane Marie, f. Møsting (1754-1821) gift med lensgreve Frederik Knuth 12, 18
- Krogh, Christoph (1785-1860) overgeneral, København 95
- Krogh, Elisabeth (1766-71) hofdame, København 14, 18, 45f, 94ff, 123
- Krogh, Frederik Ferdinand (1737-1829) hofjægermester, chef for 1. slesvigske skovdistrikt, Åstrupgård 44, 66, 72, 86, 95f, 99, 101
- Krogh, Georg Frederik (1687-1768) norsk general 97
- Krogh, Georg Frederik (1732-1818) generalløjtnant, godsejer, Trondheim 15, 55
- Krogh, Jacob, told- og konsumtionsinspektør, Ribe 32
- Krogh, Juliane Marie, f. komtesse Holck-Winterfeldt (1764-1828) gift med hofjægermester Frederik Ferdinand Krogh, Åstrupgård 95f, 123
- Krogh, Margrethe, f. Lerche (1734-1817) gift med generalløjtnant, godsejer Georg Frederik Krogh, Trondheim 15
- Krogh, Rosina Elisabeth, f. Frankenberg und Proschlitz (1751-98) gift med hofjægermester Frederik Ferdinand Krogh, Åstrupgård 95
- Kroymann, Heinrich (1748-1804) forfatter 104, 124
- Kruuse, C., murmester, Horsens 51
- Langreuter, Georg Dietrich (1758-1818) herredsfoged, Brøns 101f, 104, 122, 124
- Lassen, Emanuel, husfoged, Haderslev 101
- Lerche, Georg Flemming (1735-1804) godsejer, Lerchenborg 97, 123
- Lerche, Hedvig Cathrine, f. Krogh (1739-1804) gift med godsejer Georg Flemming Lerche, Lerchenborg 97
- Levetzau, Hans (1754-1829) amtmand, Husum 99, 123
- Levetzau, Juliane, f. Krogh (1774-1848) gift med amtmand Hans Levetzau, Husum 99
- Levetzau, Martha, f. Tillisch (1758-1801) gift med amtmand Hans Levetzau, Husum 99
- Lindenhan, Andreas Christopher (1774-1836) advokat, borgmester, Haderslev 104
- Lindenhan, Hans Tobias (1739-97) advokat, Haderslev 104

- Lorenzen, Th. amtssekretær, Haderslev 42ff, 67f
 Louise (1724-51) dansk dronning 34, 36, 50
 Louise (1750-1831) dansk prinsesse, gift med Carl af Hessen, Gottorp 26, 49
 Louise Augusta (1771-1843) dansk prinsesse, gift med hertug Frederik Christian II af Augustenborg 12, 14, 48, 50, 64, 120
 Lowson, Jacob (1708-77) rentekammerkommitteret, København 111
 Ludvig XVI (1754-93) fransk konge 102ff
- Marat, Jean Paul (1743-93) fransk læge, Paris 105
 Marie (1767-1852) dansk kronprinsesse 14, 27, 45, 50f, 63f
 Matthiessen, Hugo (1881-1957) museumsmand, København 93
 Middelboe, Stephan (1731-1811) biskop, Ribe 74
 Moberg, skræddermester, København 55, 120
 Mogensen, Margit (f 1946) arkivar, København 119
 Moltke, A. G. (1710-92) greve, overhofmarskal 12
 Moltke, Werner (1755-1835) amtmand, Roskilde 41, 120
 Motz, Johs. Hermann (1743-1829) landbygmester, Slesvig 51
 Møsting, Alexander Frederik (1680-1737) norsk amtmand 12
 Møsting, Christiane Henriette Louise (1755-1820) priorinde, Roskilde 14, 98, 112
 Møsting, Christine Elisabeth, f. Knuth (1675-1738) gift med amtmand Alexander Frederik Møsting 12
 Møsting, Elisabeth Cathrine, f. Schack (1713-82) gift med amtmand Fred. Chr. Møsting, Møn, 12, 55, 117
 Møsting Elisabeth Catharina (1752-1820) konventualinde, Roskilde 14, 98, 112
 Møsting, Frederik Christian (1717-73) amtmand, Møn 12, 20, 55
 Møsting, Frederikke Louise (1748-1810) hofdame 14, 18, 118
 Møsting, Nikolaj Abraham (1622-83) officer, Akershus 12
 Møsting, Sophie Charlotte (1751-1809) kammerfrøken 12, 14f, 18, 49, 64, 98, 115, 118
- Napoleon Bonaparte (1769-1821) fransk førstekonsul 107
 Neuhöffel, Arnold Chr. (1727-96) borgmester, Haderslev 82, 99
 Numsen, Chr. Frederik (1741-1811) overhofmarskal, København 14, 20, 22
- Outzen, Chr. (1732-1805) husfoged 71
- Paulsen, P. latinskolelærer, Haderslev 86f, 123
 Pechlin, Nic. O. friherre, amtmand, Sønderborg-Nordborg amter 21, 40, 60
 Pedersen, landmåler, Haderslev 104
 Petersen, Knud (1760-1820) postmester, Haderslev 33, 64, 124

- Ployart, Nikolaj T. (1741-1821) amtmænd, Flensborg 33, 40f
 Pontoppidan, Erik (1698-1764) biskop salmebogsudgiver 78, 122
 Prahll, Peter (1761-1831) præst, Vedsted 76, 81f, 122
 Prost, J. prokurator, København 120
- Rauch, Johan Friedrich, toldkontrollør, Haderslev 32
 Reimers, H. H., tømrermester, Slesvig 51
 Reventlow, Cay (1753-1834) greve, kancellipræsident 110f, 113
 Reventlow, Chr. Ditlev (1748-1827) greve, præsident for Rentekammeret 21, 38, 41, 59ff, 70, 72, 85, 120f
 Reventlow, Friedrich (Fritz) (1755-1828) greve, godsejer, Emkendorf 111
 Richter, Jes Nielsen (1763-1838) latinskolelærer, Haderslev 83
 Rumohr, Ditlev Chr. (f. 1724) amtmænd, Hütten 40
 Rüdinger, Christoph (1745-97) legationsråd, amtmænd, Haderslev Vesteramt 38, 40, 43, 52f, 56, 58
 Rørdam, Holger F. (1830-1913) kirkehistoriker 74
- Sauppe, Johann Gottlieb (1749-96) latinskolelærer, Haderslev 83, 86, 122
 Schack, Engel (1750-1811) overhofmarskal 15
 Schack, Hans (død 1700) generalmajor 117
 Schack, Niels Rosenkrantz (1680-1731) generalmajor, Kærstrup 117
 Schack, Otto (død 1719) major, Bramsløkke 12, 117
 Schack-Rathlou, J. O. (1728-1800) gehejmestatsminister 10f, 20ff, 44, 61, 98, 104f, 117
 Schimmelman, Ernst (1747-1831) greve, finansminister 48, 56f
 Schleth, Ditlev (død 1790) deputeret, København 119
 Schmidt, Chr. F. (1734-1828) haveinspektør, Åstrup 92
 Schmidt, Eschild J. (1770-1805) præst, Holbøl 80
 Schulin, Johann Sigismund (1694-1750) greve, gehejmestatsminister 12
 Schütz, Chr. Ludvig (1736-1812) 1. deputeret, København 111f
 Schönfeldt, Johann Siegfried (1725-99) amtmænd, Husum og Svavsted 40
 Schönheyder, Johan Christian (1742-1803) biskop, Trondheim 97, 123
 Segeberg, Jens, bogtrykker, Haderslev 103
 Stemann, Chr. Ludvig (1730-1813) amtmænd, Haderslev 22, 24, 34-37, 42, 51f, 58, 71, 88ff, 119
 Stemann, Poul Chr. (1764-1855) amtmænd, Sorø 116f
 Strodtmann, Adolph Heinrich (1753-1839) provst, Haderslev 79f, 82f, 86, 122
 Strodtmann, Johann Sigismund (1797-1888) præst, Haderslev 122
 Struensee Adam (1708-91) generalsuperintendent, Slesvig 74
 Sørensen, Niels (1763-1823) borgmester, Haderslev 82, 86, 95f

Thomsen, Peter, rådmænd, København 120
Trant, Frederik Carl, deputeret, København 46
Tronier, Erich (1739-1807) priv. kok, Haderslev 124

Urne, Chr. (1749-1821) stiftamtmand, Ribe 53, 120
Vieth, Jakob, byfoged, Haderslev 100

